

43883

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİHSEL BİR PERSPEKTİFLE IMF'NİN KAPİTALİST SİSTEMDEKİ ROLÜ
Kuruluşundan Günümüze IMF ve Türkiye örneği 1946-1979

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DERYA GÜLTEKİN

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 6 Haziran 1995

Tezin Savunulduğu Tarih : 26 Haziran 1995

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Nurhan Yentürk

Diğer Jüri Üyeleri : Prof.Dr.Yücel Candemir
Prof.Dr.Ertuğrul Tokdemir

HAZİRAN 1995

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Tez çalışmama başladığımda ilk olarak, IMF'nin istikrar programlarının azgelişmiş ülke ekonomileri üzerindeki etkileri konusuyla ilgileniyordum. Ancak bu konuda okudukça, IMF'nin kuruluşundan günümüze kapitalist sistem içindeki rolünü yerine getirmede bir evrim yaşayıp yaşamadığı ve yaşamışsa bu evrimin nasıl gerçekleştiği ilgimi çok daha fazla çeken bir konu durumuna geldi. IMF'nin uluslararası kapitalizmin ve bir bütün olarak dünya ekonomisinin içinde bulunduğu konjonktürün değişim yönünde baskı doğuran dinamiklerinden ve somut gelişmelerinden etkilenmiş olması gerektiği ve bu çerçevede zamanın koşullarına göre sistemin gereksinimlerinin karşılanmasında yeni işlevler üstlenebileceği ve bu durumun, IMF'nin Üçüncü Dünya'ya dayattığı ekonomi politikalarının içeriğini de etkilemiş olması gerektiği düşüncesi kalkış noktam oldu. İnanıyorum ki, bu çalışmayla, bütün eksikliklerine rağmen, belirtilen bu temel sorular çerçevesinde, IMF'nin nasıl bir evrim geçirdiğinin anlaşılması açısından genel bir çerçeve sunabildim. İleride, çalışmamın kapsam ve boyutlarını, IMF koşulluluğunun içeriğinin ve evriminin daha ayrıntılı bir değerlendirmesini yaparak genişletme dileğiyle...

İstanbul, Haziran 1995

DERYA GÜLTEKİN

DİSÖZ

BZET	vi
SUMMARY	vii
BÖLÜM 1: GİRİŞ	1
BÖLÜM 2: KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE IMF'NİN KAPİTALİST SİSTEM İÇİNDEKİ ROLÜ	4
2.1 IMF'nin Kuruluşu.....	5
2.1.1 Bretton Woods Konferansı Öncesi Genel Durum...	5
2.1.2 Bretton Woods Konferansı	9
2.1.2.1 Keynes Planı.....	10
2.1.2.2 White Planı.....	12
2.1.3 Kurulan Yeni Uluslararası Düzende IMF'nin Temel işlevi	19
2.2 IMF'nin Kuruluşundan 1970'lerin Başlarına Kadar Geçen Dönem	25
2.2.1 Sınırlı ve Azalan Etkinliğiyle IMF	25
2.2.2 Fon Koşulluluğunun Oluşturulması ve Fon Sözleşmesi'nde Birinci Değişiklik	33
2.2.3 1950'lerden itibaren Artan Etkinliğiyle IMF..	38
2.2.4 1970'lere Kadar Geçen Dönemde IMF Koşulluluğunun işlevi.....	42
2.3 1970-1980 Dönemi	47

2.3.1	Fon Sözleşmesi'nde İkinci Değişiklik.....	47
2.3.2	1970'lerden itibaren Yeni İşlevleriyle IMF...	58
2.3.2.1	Yeni Fon Kolaylıklarının Kurulması	58
2.3.2.2	Bankalar ve Borçlu Üçüncü Dünya Ülkeleri Arasına Aracı Olarak Giren IMF	61
2.3.3	Fon Koşulluluğuna Kazandırılan Yeni İşlev ...	74
2.4	1980'li Yıllardan Günümüze	76
2.4.1	Yeniden Artan Etkinliğiyle IMF	76
2.4.2	Fon Koşulluluğunun Ağırlaşması	80
2.4.3	Fon Kaynaklarının Ağır Koşullu Krediler Yönünde Artırılması	82
2.4.4	Borç Krizini Çözmeye Yönelik Planların Uygulayıcısı Olarak IMF	85
2.4.5	Zayıflayan Otoritesiyle IMF	91
2.4.6	Dış Borç Ödemelerinde İnsan Boyutu- İnsani Yüzlü Yapısal Uyum	94
2.4.7	"Kursunla Değil Açlıktan Öldüren Bir Ekonomik Totaliterizm"	96
2.4.8	Dünya Ekonomisinde Artan Çelişkiler ve Olası Yeni Bir Revizyon Öncesi IMF	97
BÖLÜM 3:	TÜRKİYE ÖRNEĞİ	107
3.1	IMF-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ: 1946-1960 DÖNEMİ ...	108
3.2	IMF-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ: 1960-1979 DÖNEMİ ...	126
SONUÇ	152	
KAYNAKÇA	155	
EKLER	160	
ÖZGEÇMİŞ	166	

KISALTMALAR

AGÜ	Az Gelişmiş Ülke
BİS	Uluslararası Ödemeler Birliği
DİS	Dışalım İkameci Sanayileşme
GAB	Genel Borçlanma Düzenlemesi
IDA	Uluslararası Kalkınma Birliği
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)

ÖZET

Bu çalışmada, 1944 yılında Bretton Woods Konferansı'nda kurulan IMF'nin, tarihsel bir perspektifle, kuruluşundan günümüze değin geçirdiği evrim belirlenmeye çalışılmıştır. IMF'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalist sistemin gereksinimlerinin bir ürünü olduğu gözönünde bulundurularak, kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı sonrası girdiği uzun genişleme dönemi ve ardından 1960'ların sonlarından itibaren girdiği bunalım dönemi ve daha sonra da, 1980'lerin borç krizi dönemi sırasında, sistemin değişen ihtiyaçlarına, IMF'nin de farklı işlevler üstlenerek yanıt vermiş olmasının beklenebileceği düşünülmüştür. Konu bu bakış açısıyla ele alındığından, IMF'nin evrimi, kapitalist sistemin gelişmelerine atıfta bulunularak açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucu, hipotezimi desteklemiş ve IMF'nin kapitalist sistemin devamlılığı için önemli revizyonlara tabi tutulduğu ve böylece, yukarıda vurgulanan temel rolünü, değişik işlevler üstlenerek yerine getirdiği belirlenmiştir.

Ayrıca, dünya nüfusunun büyük bir bölümünü yoksulluğa mahkum eden, tüm dünyanın geleceğini tehdit eder nitelikte ekolojik sorunlar doğuran ve siyasi alanda da, sonuç olarak, köktenci ve milliyetçi akımları besleyerek gerilimleri artıran uluslararası kapitalist sistemin işleyişine katkıda bulunan IMF'nin, Dünya Bankası ile beraber, Üçüncü Dünya Ülkeleri'ni gelişmiş ülkelerin çıkarları ve bir bütün olarak da kapitalist sistemin devamlılığının sağlanması doğrultusunda yönlendirdiği düşüncesinden hareketle, IMF'nin, Üçüncü Dünya'ya yönelik bu işlevini nasıl yerine getirdiği, Türkiye örneği ele alınarak gösterilmeye çalışılmıştır.

SUMMARY

WITH A HISTORICAL PERSPECTIVE, THE ROLE OF THE IMF IN CAPITALIST SYSTEM

IMF: From Its Establishment Up To Now And The Case
Of Turkey: 1947-1979

This working aims to give a general framework in terms of being understood of the evolution of the IMF. IMF established to meet the needs and to provide the continuity of the capitalist system in 1944. just before the end of the Second World War, have been revised during the development process of capitalism for many times.

Firstly, when we look at the reasons which cause the establishment of the IMF, we can say that the after-war capitalist order was made as a response to the problems of the pre-war period whose main characteristics were the increasing nationalism among countries, the big depression years and the weakening of the links between the core and the periphery. IMF was established to provide necessary funds which would given to prevent the nationalist policies damaging the world trade. Additionally, IMF was responsible to provide the funds needed for dependent development policies which would be implemented under auspices of itself, the advanced countries and other international institutions. The IMF was also a part of a new international monetary system which has reflected the power of US dollar as a reserve money.

However, it is observed that the effectiveness of the IMF was very limited and also decreased in its early

years between 1947-1950. The reason of this is that the United States did not want to allow being used of the Fund resources without being adopted the Fund conditionality by other countries in the Executive Board.

After the conditionality was adopted in 1950, IMF played an important role in the international system during the 1950s and 1960s. Towards the end of the 1950s, a number of circumstances contributed to a major shift of emphasis and mode of operation in aid-giving. In this new style of aid-giving, the importance of the IMF increased. To rely on IMF stand-by arrangements became a "pilot" for other aid programmes and the lending power of the IMF was increased via a quota increase. IMF also developed stand-by arrangements as an important means of accessing to Fund resources in early 1950s.

During this period, IMF used the stand-by arrangements and its conditionality as a means of directing and controlling the economic policies of the Third World. With these policies, the Third World countries became more integrated with the international capitalist system and because of the implemented dependent development strategies (import substituting and export oriented), problems, especially balance of payment problems of these countries became more chronic.

Between 1950 and late 1960s, IMF directed some countries such as Argentina, Brazil, Mexico to implementing import substituting industrialization and some other countries like Chile and Uruguay were opened to trade and financial capital under the continuous control of the IMF.

Until the capitalist system got into a depression in the late 1960s, the IMF and the World Bank coordinated all the formal funds which were given from advanced countries to the Third World to provide the continuity of this international system.

In 1970s, with the collapse of Bretton Woods system, there was a second amendment in the Fund Agreement. This amendment was a part of the US strategy aiming to strengthen the position of dollar against gold as an international reserve money.

Additionally, in 1970s, the Third World countries started to be able to borrow from international private banks. As a result, access to IMF resources was declined sharply during this period. Therefore, with the collapse of the Bretton Woods system and the availability of alternative financial resources, IMF was no longer able to control international payments and fixed exchange rates.

However, towards the end of the 1970s, the Third World countries which were heavily in debt faced a difficulty of paying these debts back as a result of both the high amounts of their debts and some negative aspects of the conjuncture. In the mean time, the IMF started to mediate between the Third World and private banks. Then, it became necessary to implement stabilization programs of the IMF to be able to find new debts and to pay their debts back. And the main characteristic of these programs has been to direct all resources of the Third World countries to paying their debts back. As a result, the conditionality of IMF, in this period, forced the related Third World countries to eliminate the import substituting industrialization and implement the export oriented strategy. In this period, there was an increasing collaboration and coordination between the IMF and the World Bank.

The worldwide recession and the debt crisis forced a lot of Third World countries to have recourse to the IMF. Additionally, the stabilization programs of the IMF have also been implemented in a lot of East European countries and Russia despite its proved failure. In this process, the conditionality of the IMF became heavier and the IMF used its increasing resources to direct them to using upper credit tranches more quickly. Additionally, IMF coordinated and implemented the plans which were developed to "solve" the debt crisis after 1980. Despite the plans and making poorer the Third World countries, the debt crisis has not been able to be solved. Furthermore, the stabilization programs of IMF also damaged the advanced countries by decreasing the import capacity of the Third World countries. Therefore, the IMF is being criticized by everybody including the advanced capitalist countries today. In the 1994 annual meeting of the IMF and the World Bank, a campaign aiming at the removal of the IMF was started by a lot of institutions such as Greenpeace. As a result, when we also take into account the increasing conflicts between advanced capitalist countries which want to have more power in the

management of the IMF, we can say that the IMF may get into a new process of change.

Lastly, the relationships between IMF and Turkey support the hypothesis that IMF is an important part of the international system making the periphery dependent on the core. Between 1946-1979, in Turkey, the "development" strategies - especially the first and second phases of the import substituting industrialization- have been implemented under auspices of the IMF.

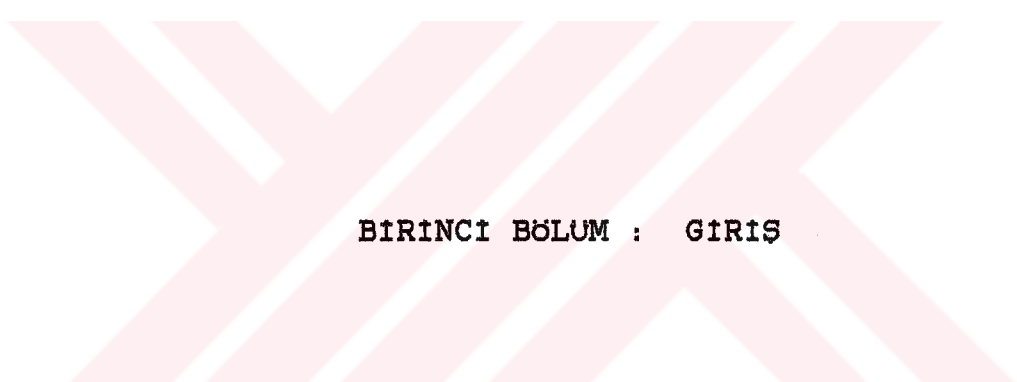
Firstly, in 1946, Turkey adopted some policies such as devaluation and foreign trade liberalization to be able to become a member of IMF. Then, Turkey was directed to implement an agricultural development which would provide a base for import substituting industrialization. In 1958, Turkey put into practice a stabilization program providing a more systematized import substituting industrialization under the pressure of IMF and other advanced capitalist countries. This strategy was implemented under the continuous control of the IMF during 1960s.

In 1970, Turkey tried to realize another structural transformation by means of a new IMF stabilization program. With this program, by increasing foreign exchange revenue, the transition from the second phase of import substituting industrialization to third phase of that (production of capital goods) was aimed. However, the crisis of capitalism decreased the formal funds from advanced capitalist countries and with the increasing difficulties of balance of payments, it became impossible to provide this transition and Turkey adopted an export oriented strategy to be able to obtain the green light of the IMF.

In conclusion, the stabilization programs of the IMF can be evaluated as important barriers for a real industrial development for Third World countries because these policies underestimate the needs of poor countries and contribute to the dependency of these countries on developed countries. Although IMF today is also being criticized by the advanced countries. I do not think that IMF can be liquidated. Such an important international tool for developed countries can not be easily given up.

So it can be argued that IMF will continue to be used for the continuity of the capitalist system after some forthcoming revisions.

BİRİNCİ BÖLÜM : GİRİŞ

1. GİRİŞ

IMF, merkez ve çevre ülkeler arasında yeniden sağ-
lamlaştırılan bir hiyerarsik yapı üzerine kurulan 2. Dünya
Savaşı sonrasının Yeni Sömürgecilik döneminde, kapitalist
sistemin işleyişinde ortaya çıkabilecek pürüzleri ve sap-
maları gidermede temel bir organ olarak tasarlanmıştır.
Bu çalışmada doğrulanmaya çalışılan hipotez, IMF'nin kendi
hatalı uygulamaları sonucu ödemeler dengesi darboğazları
ile karşılaşan Üçüncü Dünya ülkelerinin başları sıkıştıkça
başvurdukları, bu yüzden de, IMF'nin sıkı koşullarının uy-
gulanmasına bu ülkelerin kendilerinin neden oldukları
şeklinde özetlenebilecek ve IMF'yi "masum" bir kuruluş
olarak gösteren yaklaşımın gerçekleri yansıtmadığı, aksine
IMF'nin tamamen gelişmiş ülkelerin çıkarları doğrultusunda
sonuçlar doğuran bir işleyiş mekanizmasına sahip uluslar-
arası kapitalist sistemin devamlılığının sağlanmasında ve
Üçüncü Dünya'nın merkeze bağımlılığının kronikleşmesinde
rol oynayan, dolayısıyla Üçüncü Dünya'nın ve bir bütün o-
larak da, dünyanın geleceğini etkileyebilen çok önemli bir
kuruluş olduğudur.

Bu temel sorunsal incelenirken, " gerçeğin bütünde
saklı olduğu " görüşünden hareketle, olgular bir bütünün
parçası olarak gösterilmeye çalışılmıştır.

Araştırma sırasında karşılaşılan başlıca kısıtlar

ise, çoğu zaman olduğu gibi, kaynaklara ulaşamama ve zaman darlığı olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM:

KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE, IMF'NİN KAPİTALİST
SİSTEMDEKİ ROLÜ

2.1- IMF'NİN KURULUŞU

2.1.1 BRETTON WOODS KONFERANSI ÖNCESİ GENEL DURUM

Birinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren, AGÜ'lerde, mevcut uluslararası işbölümüne aykırı olarak sanayileşme sürecinin başlamasına ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da kapitalist dünyanın bu değişim sürecinin sonuçlarını temel alarak yeniden yapılanmasına neden olan etken, dünya işbölümünün somuttaki biçimini oluşturan uluslararası meta dolaşım sürecinin önce Birinci Dünya Savaşı, daha sonra Büyük Bunalım ve ardından da İkinci Dünya Savaşı nedeniyle aksamasıdır. İki savaş arası dönemde ve özellikle Büyük Bunalım sırasında, ticaretin ve sermaye hareketlerinin dünya çapında aksamasına paralel olarak, ülkeler büyük ödemeler dengesi sorunları ile karşılaşmış ve uluslararası ilişkiler tam bir kaos içine girmiştir. Yıkılan altın standardının yerini, birbirinden kopuk para blokları almış, bu para blokları içinde ikili ticari ilişkiler ağırlık kazanmış, 1929 kriziyle birlikte yüksek gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamaları yaygın bir uygulama alanı haline gelerek, misilleme devalüasyonları birbirini izlemiştir (1). Dışsatım gelirleri dışalım giderlerini karşılamayan yoksul ülkeler, dışalımlarını azaltırken, ülkelerinde ortaya çıkan istem açığını da, dışalım mallarının yerini tutacak (dışalım ikamesi) mal üretimini artırarak ve dışalımlarda ikili takas anlaşmalarına ağırlık vererek

gidermeye çalıştılar. Bu gelişmelerden en çok dünya ticareti üstünlüğünü İngiltere'den almak üzere olan ABD rahatsız oldu. Diğer ülkelerin uyguladıkları döviz ve mal alım-satım kısıtlamaları ve ticaret rakiplerinin ürünlerinin fiyatlarını birbirini izleyen devalüasyonlarla ucuzlatmaları, ABD'nin dışsatımının giderek azalmasına yol açıyordu (2). Bu uygulamalar ardından patlak veren İkinci Dünya Savaşı'nın da, daha önceki krizlerden sarsılan dünya ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisi büyük olmuş, ticarete getirilen ticari ve finansal kısıtlamalar yoğunlaştırılmıştır. Dış ticarete getirilen bu sınırlamalar sonucu dış ticaret hacmi 1940'ların sonlarında ve 1950'lerin başlarında 1913'ten beri en düşük düzeye inmişti (3).

Bu sırada mevcut güç dengelerine bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkıyordu: İngiltere II. Dünya Savaşı'nda bütün yedeklerini (rezervlerini) yitirmiş ve temel gereksinim maddelerini karşılamak için büyük borçlar altına girmişti. Diğer Avrupa ülkelerinin de durumu İngiltere'den pek farkı değildi (4). Savaşın büyük ölçüde Avrupa kıtasında yaşanmış olması, Avrupa ülkelerinin üretim güçlerini önemli ölçüde azaltmıştı. Savaş yıllarında para miktarı ve mevduat geniş ölçüde artmış; fiyatlar ise narhlar ve vesika usûlü yoluyla görece denetim altında tutulabilmisti. Savaşın getirmiş olduğu çok büyük askeri masraflar nedeniyle devlet harcamaları hızla genişlemiş, tüketim mallarının piyasalardan giderek

çekilmesi sonucu savaş yıllarında halkın elinde büyük miktarlarda satın alma gücü birikmişti. Öte yandan devlet borçları da hızla artmıştı. Bir örnek vermek gerekirse, Almanya'da tedavüldeki para hacmi 1938 yılında 10,4 milyar marktan 1945 yılında 73 milyar marka yükselmiştir. Banka mevduatı da aynı yıllar zarfında 46 milyar marktan 255 milyar marka ulaşmıştır. Buna rağmen devlet borçları aynı dönemde 55 milyar marktan 425 milyar marka yükselmiştir. Benzer bir olumsuz durum Japonya için de geçerliydi.

Savaşın sona ermesinden sonra, Avrupa ülkelerinde tedavül eden bu paranın ve birikmiş mevduatın, savaş sırasında baskı altında tutulmuş gereksinimlerin karşılanmasına akması hızlı fiyat artışlarına yol açabilecek idi. Zira, savaş sonrası Avrupa'sında bu büyük istemi karşılayabilecek üretim kapasitesi mevcut değildi. Ayrıca savaşın getirdiği yıkıntıların yerine yenilerinin yapılması için devletin de büyük miktarda harcamalar yapması zorunlu idi. Kısacası, Savaş sonrası Avrupası dış yardıma muhtaç bir haldeydi (5).

Buna karşılık II. Dünya Savaşı sonrasında, ABD'nin ödemeler bilançosu gayet iyi durumdaydı *. ABD dünya altın stokunun üçte ikisine sahip olduğu gibi, uzun süredir dışsatımı da dışalımının üzerindeydi. Savaşın sonunda dünya imalat sanayinin yarısı ve üretilen malların üçte

birine sahipti ve ayrıca toplam dünya dışsatımının beşte birini yapmıştı (6). Böylece, Avrupa ülkeleri ve Japonya, kendilerini II. Dünya Savaşı sonrası daha önce görülmedik ölçüde, ABD ekonomisine bağımlı olarak buldular. Savaşta üretim kapasiteleri zarar gören bu ülkeler, gereksinim duydukları tüketim ve sermaye mallarını ABD'den almak zorundaydılar. Ancak bu ülkelerin ABD' den dışalım istemleri yüksek, buna karşılık dışsatım olanakları dardı. Öyle ki, Batı Avrupa ülkelerinden ABD dışalımını GSMH'sının sadece % 0,33'ü kadardı. Gereksinim duydukları malların sağlanabileceği tek kaynak ABD olduğundan, bu ülkeler kendi aralarında ticaret yapmak yerine, ABD'ye dışsatım yapmayı, böylece dışalımlarını finanse edecek dolar elde etmeyi yeğliyorlardı. Bu yönelim 1950'lerin ortasına kadar sürececek bir "dolar kıtlığı" dönemine yol açıyordu.

Kısacası, savaş Britanya, Almanya, Fransa, İtalya ve Japonya ekonomilerini kelimenin tam anlamıyla ezmiş, bunların başlıca rakibi ABD'yi kapitalist sistemin tartışmasız efendisi, sosyalizm ve Sovyet hegemonyasının yayılmasına karşı başlıca savunma siperi konumunda bırakmıştı. Yıkılmış kapitalist ekonomilerin yeniden inşası, ancak ABD metalleri, ABD sermayesi ve ABD yardımının katkıları temelinde yürütülebilirdi. Ancak ABD, Avrupa ülkelerine doğrudan yatırım yapmaktan kaçınmakta, yapmayı planladığı geniş çaplı yardımları kurulacak uluslararası kurumların kanalıyla dolaylı olarak gerçekleştirmeyi istiyordu ve ABD,

Bretton Woods'ta biraraya gelmiş devletlere, biçimi ABD'-nin uluslararası kapitalizm içerisindeki hakimiyetini yansıtacak bir sistemi dayatabilecek durumdaydı (7). İşte uluslararası para sistemini yeniden yapılandırmak üzere 1944'te Bretton Woods'ta toplanan devletlerin karşısındaki iktisadi ve siyasi koşullar bunlardı.

2.1.2 BRETTON WOODS KONFERANSI

II. Dünya Savaşı Almanya'nın imparatorluk düşlerini yıkarken, İngiltere'nin dünya ticaret ve finansman üstünlüğünün de sona ermesine yol açtı. Savaş'ın sonu yaklaştıkça, çıkarları dış ticaretin özgür olarak devam etmesi yönünde olan Amerikan hükümet yetkilileri, " sabit döviz kurları" sistemi ile hükümetlerin iç ekonomik politikalarını yönetmedeki özgürlüklerini bağdaştıracak yeni bir uluslararası para sistemi üzerinde çalışmaya başladılar (8).

1944 yılında toplanan Bretton Woods Konferansı'nda, yeni kurulacak para ya da ödemeler sistemine temel olmak üzere, iki belli başlı planın sunulduğu görülmektedir. Bunlar, ABD tarafından sunulan White Planı ile, İngiltere tarafından geliştirilen Keynes Planı'dır. Dünya ekonomisinde o zamanki güç dengesine ilişkin olarak belirtilen durum gözönüne alındığında, konferans sonunda, kapitalist sistemi önderliğinde örgütlenme durumunda olan ABD'nin

planının kabul edilmiş olduğu kolaylıkla öngörülebilir.

2.1.2.1 KEYNES PLANI

Keynes Planı, ABD ve İngiltere'nin karşılıklı yardım anlaşmaları çerçevesinde beliren sorunlarını yansıtmaktadır. 1941'de ABD, İngiltere'ye sağladığı yardım karşılığında, iki ülke arasındaki ticareti sınırlayıcı uygulamaların savaş sonrasında kaldırılmasını öngörüyor. İngiltere ise savaş sonrasında gelişmelerin ne yönde gerçekleşeceğinin belirsizliği ve yedeklerinin tükenmeye başlamasınedeniyle bu görüşe yanaşmıyordu. Görüşmelere başkanlık eden Keynes, dönüşünde borçlu ülkelerin yükünü hafifletici, dış ödemelerde fazlası olan ülkeleri ise kaynak sağlamaya yönlendirici ve sonuçta denetimlerden arınmış ticari ilişkilerin ve para piyasalarının biçimlendirdiği bir uluslararası sistem üzerinde çalışmaya başlamıştı (9).

İngiltere, savaşın başlarından beri "lend-lease" anlaşmaları ile ABD'den önemli miktarda dış borç almış ve bu borçlar henüz ödenmemişti. Ayrıca bu ülkeye yıkılan ekonomisini onarmak için yeni dış kaynaklar da gerekiyordu. Bu yüzden İngiltere, yeni mali sistemde dışa çık veren ülkelere otomatik şekilde kredi sağlayacak bir mekanizmanın kurulmasını istiyordu. Keynes'in hazırladığı bu plana göre, uluslararası denkleşmenin yükü yalnızca açık veren

Ülkelerin omuzlarına yüklenmemeli idi. Cnk, bu durumdaki ülkeler uyguladıkları daraltıcı para ve maliye politikaları, ticari ve mali kısıtlamalar gibi önlemler veya sürekli devalüasyonlarla dış açıklarını önlemeye çalışacaklardı. Bu ise dünya ekonomisini yeni bir durgunluk veya ıssızlık içerisine sokabilirdi. O yüzden dış açık veren ülkeler kadar, dış ödeme fazlası veren ülkeler de denkleşmeye zorlanmalıydı (10).

Keynes Planı, bir Uluslararası Kliring Birliği'nin kurulmasını öngörüyordu. Bu birlik, hesaplarındaki bir girişten ibaret olan ve değeri altın ile lclebilmekle birlikte, kıymetli bir değere konvertibilitesi olmayan Bancor adında bir kitap parasının miktarını, dünya toplam isteminin dengede kalmasını sağlayacak şekilde artırıp azaltarak yönetiminden sorumlu olacaktı. Birlik Bancorları, yelerin dünya ticaretindeki önem derecelerini ölçü alarak dağıtacaktı. Bu tutarın hesaplanışında Keynes, bir üyenin 1936-1939 dönemindeki dışalım ve dışsatım toplamının ortalamasının bulunmasını ve bu toplamın örneğin % 75'i kadar bir bölümünün üyeye ayrılacak miktar (kota) olarak saptanmasını önermişti. Kendilerine ayrılan Bancorlar aracılığıyla, ye ülkeler dış ödemelerindeki baskıları hafifletme olanağına sahip oluyorlardı. Örneğin, ye ülkelerin merkez bankaları, Birlik içerisinde hesap bulundurup, dönem dönem kendilerine ayrılan Bancorları borçlu oldukları ülkelerin hesaplarına geçirerek,

açıklarını kısıtlayıcı önlemlere başvurmaksızın karşılayabileceklerdi. Üyelerden, kendilerine ayrılan Bancorlar karşılığında, Birliğe gerek altın, gerek başka döviz ya da ulusal paralarını yatırmaları beklenmemekteydi .

Bu planda açık ve fazla veren ülkelere getirilen sınırlamalar ise şöyle özetlenebilir: açık veren ülkelerin bir senede kullanabilecekleri Bancor tutarları sınırlandırılmıştı. Açık veren ülkenin Birlik'teki pasif hesabı kendisine tanınmış Bancor tutarının yarısını aşmış ise Birlik Guvernörler Kurulu, ilgili üyeden kurunu devalüe etmesini, sermaye hareketlerini sınırlayıcı önlemler almasını veya elindeki altın ya da konvertibilitesi olan yedeklerinin bir kısmını Birlik'e ödemesini isteyebilecekti. Birlik, aynı şekilde, fazlası, kotasının yarısını aşan ülkelere gerekli ayarlamalarda bulunmaları için öneriler yapabilecekti. Bu öneriler; ülke içi istemi artırıcı ve kredi dağıtımını kolaylaştırıcı çözümlerle, kurun revalüe edilmesi, gümrük ve dışalım denetimlerinin kaldırılması, uluslararası yatırımların artırılmasından oluşmaktaydı (11).

2.1.2.2 WHITE PLANI

ABD'yi temsil eden White Planı, Birleşmiş Milletler İstikrar Fonu ve Dünya Bankası adında iki kuruluştan söz etmekte idi. Bu planda, sözkonusu Fon'un, üye ülkelerin

kendi döviz yedeklerinin bir kısmını aktarmasıyla sağlanacak 5 milyar dolarlık bir sermayeye sahip olması öngörü-lüyordu. Bu fon, sözleşmeyi imzalamış olan ülkelere be-lirli sınırlar içinde kredi verecekti (Keynes'in planında ise sermaye yoktu, onun yerine bir kitap parasının yara-tılması sözkonusuydu). Keynes'in aksine White, "unitas" adında sabit bir altın paritesi olan bir uluslararası para birimini yeğliyordu. Bu iki plan temel bir yaklaşım farkı gösteriyordu: İngiltere'nin görüşünde Fon, yönetimi en az ölçüde insiyatif gösteren otomatik bir kurum olarak et-kinlikte bulunmalıydı; ancak ABD, Fon amaçlarının en et-kili şekilde, belli bir derecede insiyatifle etkinlikte bulunması halinde gerçekleştirilebileceği görüşündeydi (12). Keynes, Kliring Birliği için, dünya dışalımının ya-rısı ya da daha fazlası kadar bir değer olan yaklaşık 30 milyar dolarlık bir kota miktarı tasarlarken, Bretton Woods'ta kabul edilen Amerikan önerisi toplam 10 milyar dolarlık bir kota miktarı öngörüyordu. Keynes'e göre, Amerika'nın önerdiği bu düşük kota düzeyinde, Fon'dan çe-kişlerin daha büyük bir kısmının koşulsuz olması daha ö-nemli bir hale gelmişti. Aksi halde üyeler, kendilerine en az derecede dahi olsa hareket özgürlüğü verecek, yeter-li bir ödemeler dengesi desteğinden yararlanma güvencesin-den yoksun kalacaklardı (13). Oysa ABD, her ne kadar baş-langıçta Fon Sözleşmesi'ne açık bir şekilde sokmayı başa-ramamışsa da, 1950'den sonra uygulanmasını sağlayabildiği koşulluluk fikrinin taraftarıydı ve Fon'dan çekişlerin

Fon'un sıkı denetimine tabi olmasını istiyordu.

Öte yandan Keynes, altının uluslararası ödemelerdeki pozisyonunu önemli bir ölçüde değiştirme yanlısı değildi. O'na göre "Uzun dönemde dünyanın altın hakkında ne karar vereceği ayrı bir konudur. Bununla birlikte, altın hala, son olaylarla (süre gelen II. Dünya Savaşı'nı kastediyor) azalmayan, büyük bir psikolojik değere sahiptir. Uluslararası amaçlar için tartışmasız bir değer ölçüsü olan altını, işe yarar biçimde ikame edecek bir şey bulmak henüz kolay değildir" (14). Oysa bu sırada ABD'nin yapmak istediği, altının bir uluslararası ödeme aracı olarak gücünü törpüleyerek, doları altın kadar iyi bir uluslararası ödeme aracı haline getirmektir. Nitekim ABD, bunu sağlayabildiği bir para sistemi kurmayı başardı.

Bretton Woods'a katılanların karşı karşıya kaldıkları başlıca sorun, müdahale sistemi içindeki parasal likiditenin, elde bulunan altının fiziksel hacmiyle kısıtlı olmasını sağlayacak bir sistem bulma gereksinimiydi. Bretton Woods anlaşması kapitalizm altında hızlı yeniden inşa amacını güvence altına alacak bir para sistemi sağlamakta kalmamış, yeni sistemin ABD sermayesinin hakimiyeti altında olmasını da sağlama sağlamıştı.

Özünde yeni sistemin yaptığı, altına dayalı bir sistemin meta dolanımına getirdiği fiziksel sınırlamaların,

eskiden başarılmış ne varsa hepsini aşacak biçimde üstesinden gelmekti. Bunu, ABD dolarının altına çevrilebilirliği kuralını yerleştiren Altın Kambyo Standardının yaratılmasıyla gerçekleştiriyordu. Bir başka deyişle, ABD doları, altınla eş düzeyde bir rezerv parası olarak kabul ediliyordu. Bretton Woods Konferansında kurulan IMF'nin Ana Sözleşme Maddelerine göre her üyenin parasının başabaş değeri, ya altın ya da ABD dolarının onsun 1/35'i olarak belirtilmiş sabit altın içeriği cinsinden dile getirilecekti. Bu, dönemin ideolojisi açısından doların "altın kadar iyi" duruma geldiği ya da, bir başka biçimde dile getirilecek olursa, altının uluslararası para sistemi içindeki rolünün daha da kısıtlandığı, gerçekte yerini büyük ölçüde bir kağıt paraya, ABD dolarına bırakmış olduğu anlamına geliyordu. Bretton Woods Konferansı sırasında, ABD, altını kapitalist mübadele sisteminin temeli olarak işgöremez hale getirecek gücü bulunduğu için, altın standardı sistemine dönülmesine ilişkin önerinin kabulünü önleyebildi. Bunu, kapitalist dünyanın altın yedeklerinin % 78'i üzerindeki denetimi dolayısıyla altın fiyatını dayatma gücünü elinde bulundurması sayesinde yapabildi. ABD'nin yaptığı, 1934'ten beri genel olarak meta fiyatlarının üç katına çıkmış olmasına karşın konferansa altının 1934 dolar fiyatını (onsu 35 dolar) dayatmak oldu. Altının değerinin iyice altında kalan bu aşırı düşük fiyat, bundan böyle genel olarak metaların gerçek değerini yansıtamayacağı için, altını kapitalist mübadele sisteminin para ve

kredi yapısının temeli olarak etkili bir işlev görme yeteneğinden yoksun bıraktı. Böylelikle ABD, altını mübadelelerde etkisiz bırakarak, doların, yeni sistemin tanınmış ödeme aracı ve mübadele aracı olarak pratikte ikame edilmesinin yolunu açtı (15).

Amerikalılar Keynes Planı'nı, İngiltere için kolay borç sağlama yoluna açılmaya çalışılan, bir arka kapı oluşturma çabası olarak görerek bu plana kuşkuyla yaklaştı (16). Gerçekten de bu proje ile, yüksek dış ticareti ile büyük bir Bancor kotası (ABD'nin kotası 4,1 milyar dolar oluyorken, İngiltere 5,4 milyar dolarlık kotaya sahip olabiliyordu) elde edebilen ve Kuzey Amerika'dan yapacağı alımlar sayesinde kendi nüfusunun tüketimine kısıtlama getirmeksizin, endüstriyel onarımını, iyileşimini hızlandıracak olan İngiltere avantaj sağlıyordu (17). Oysa White Planı, kotaların belirlenmesinde ülkenin sadece dış ticaretini değil, aynı zamanda altın yedeğini ve milli gelirini de hesaba katıyordu. Tabii ki, bu hesaplama da ABD'nin ağırlığını artırıyordu (18).

İngiltere'nin görüşlerini aksettiren Keynes Planı ile ABD'ninkini ifadelendiren White Planı'nın 1943 başında basına açıklanması üzerine, tartışmalar yoğunlaşmıştır. İki ülke arasında geçen bu görüşmeler sırasında, ABD'nin iktisadi gücünün etkisiyle, İngiltere, Keynes Planı'ndan vazgeçerek, hiç olmazsa White Planı içerisinde bazı

değişiklikler getirmeyi ve sistemi kendi öngördüğü sisteme daha yakınlaştırmayı istemiştir (19).

Keynes'in, Fon'un, dünya toplam para sunumunu denetleyebilecek bir dünya merkez bankası olarak kurulması yolundaki düşüncesi, ABD tarafından benimsenmezken, uluslararası ödemelerdeki dengesizliklerin uyum yükünün sadece açık veren ülkelere değil fazla veren ülkelere de yüklenmesi gerektiği yolundaki fikri, Bretton Woods Anlaşması'na "kıt para" maddesi ile giriyordu. Keynes'in Uluslararası Kliring (Takas) Birliği kavramının işlemesi, IMF üyelerinin, açık veren ülkelerin uyum için gereken önlemleri almaları koşuluyla kullanabilecekleri bir yedek havuzuna, altın ve kendi paralarıyla ödeme yapmaları ile sağlanıyordu. Açık veren ülke, karşısında bu açığı verdiği ülkenin parasını bu havuzdan çekebiliyordu. Sonuç olarak, sürekli olarak fazla veren ülkenin parası havuzda kıt hale gelecekti. Bir ülkenin parası bu havuzda önceden belirlenmiş bir düzeyin altına düştüğünde, sürekli olarak bu şekilde fazla veren bir ülkenin iç politikalarını uyumlaştırmak için (örneğin, daha gevşek bir para politikası) önlem alması konusunda bir zorunluluğu harekete geçirecekti.

Ancak Bretton Woods sisteminin uzun dönem uygulanışı açısından bakıldığında, bu sistemin özgün biçiminde bulunan uyum yükünün paylaşılmasına dair sınırlı kavramın dahi asla yaşama geçirilmediği görülmektedir. Bir sabit kur

sistemi olarak Bretton Woods anlaşmasının dünyanın büyük ve küçük ülkeleri arasındaki ödemeler dengesizliklerini gidermede temel otomatik mekanizmayı ortadan kaldırmasıyla, bu ilkenin uygulanması güçleştirilmiş oldu. Hersey, herbir ülkenin, mali ve parasal politikalarıyla ticari ilişkide bulunduğu ülkelerin eşgüdümünü sağlamasına kaldı. Böylece kıt para maddesinin işlememesiyle, anlaşma, dış denge gereklerinin tüm uyum yükünü açık veren ülkelerin zayıf omuzlarına yükledi. Açık veren ülkeler, borçlanmaktan başka seçenekleri kalmadığında, daha fazla kredi için, ekonomi politikalarını değiştirmelerini koşul olarak ileri süren IMF ile yüzyüze gelirken (ki bu durum, II.Dünya Savaşı'nın korkusu atlatıldıktan sonra yeniden beliren güçlü ulusçuluk dünyasında utanç verici olarak görülmeye başlanmıştır), fazla veren ülkelerin karşısında, iç ekonomi politikalarıyla ilgili olarak dışsal bir baskı olasılığı bulunmuyordu.

Fazla veren ülkelere uyum baskısı yapan kıt para maddesi asla uygulanmadı. Çünkü bu madde, sürekli olarak fazla veren ülkeye karşı, toplu olarak ayırım yapma yetkisi verdiğinden, II.Dünya Savaşı sonrası dolar kıtlığı çekilen on yılda bunun anlamı ABD'nin ya genişletici politika izlemeye ya da dışsatımına karşı toplu olarak uygulanan ayırımdan zarar görmeye yönlendirilecek olması demekti. En azından 1950'lere kadar, pek çok ülkenin, bir miktar değerli dolar kazanarak yedek toplayabilmek için ABD'nin

açık vermesini istediği bir gerçektir. Süpergüc ABD milyarlar dağıtıyor, dünya altınının çoğunu elinde tutuyor ve hala altın kadar iyi olan dolar basabiliyorken, fazla veren ülke için uyum yükümlülükleri anlamsız bir kavram haline geliyordu. Bu yaklaşım 1945 sonrası on yıl boyunca, hükümetlerin ve merkez bankalarının kafalarından iyice uzaklaşıp, fazla veren ülkelerin güçlü ve değerli, açık veren ülkelerin ise zayıf ve bazı iyi tasarlanmış acı ilaçları hakeden ülkeler olarak görüldüğü merkantilist görüşle yer değiştirdi. IMF'nin, şimdi koşulluluk olarak adlandırılan dayanılmaz uyum yüklerini zayıfların omuzlarına yıkan ve güçlülerin denetiminde bir kuruluş olarak algılanması, 1982'den beri, Brezilya, Arjantin ve diğer ağır borçlu ülkeler, yeni borçlarla ilişkilendirilen koşulları protesto ederken daha da güçlendi (20).

2.1.3 KURULAN YENİ ULUSLARARASI DÜZENDE IMF'NİN

TEMEL İŞLEVİ

II.Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası ekonomik düzenin temelinde, iki dünya savaşı arasındaki ve özellikle Büyük Bunalımı izleyen dönemdeki uluslararası ekonomik ilişkilerin gelişme biçimi ve bu ilişkilerin yol açtığı "ulusal" diye nitelenen korumacı iktisat politikalarına duyulan tepki yatar. IMF'nin kurucuları, 1930'larda uluslararası ekonomiyi yıkan aşırı parasal ve ticaret ulusçuluğunu önleyecek, bir savaş sonrası uluslararası para

düzeni yaratmaya çalıştılar. Bretton Woods sistemi olarak anılan yeni düzenin mimarı olan ABD'li White'a göre, "savaş sonrası dönemin başlıca gereksinimi, ulusal paraların istikrarını sağlayacak, rekabetçi devalüasyonların tekrarını ve diğer (kapitalist) ülkelerin ABD dışsatım mallarının rekabetinden kaçınmak için 1933'den sonra oluşturdıkları çeşitli ticareti engelleyici kısıtlamaları önleyecek bir kurumsal düzenleme idi. ABD'nin önderliğinde oluşturulan savaş sonrasının uluslararası ekonomik düzeni, dünya pazarının bütünleşmesini ve gerek metaların ve gerekse sermayenin serbest dolaşımının, uluslararası işbölümü ve uzmanlaşma ile oluşturulacak bütünleşmenin temel araçlarını oluşturmalarını amaçlıyordu (21). Yeni uluslararası para sisteminde, ülke paraları arasında sabit kur sistemine dayanan bir konvertibilite rejimi tasarlandı. Bunun nedeni de, liberal uluslararası ticaretin, sadece, döviz kurları, dışalım ve dışsatımcılara, gelecekteki ticari işlemleri için öngörülebilir fiyatlarda bağlantı yapabilmelerine olanak verirse, gelişebileceğinin düşünülmesiydi (22).

Avrupa'da 19. yüzyılın başlarında yer alan sanayi devrimi, çağdaş azgelişmişliğin tarihinin de başlangıcı olarak kabul edilebilir. Kapitalist üretim tarzının gelişiminde manüfaktürden fabrika üretimine geçişi belirleyen sanayi devrimi, kapitalizmin uluslararası bir sistem olarak aldığı yeni biçimi de belirlemiştir. Sistemin

pazarlarını dünya ölçeğinde genişletme zorunluluğu, uluslararası düzenli bir işbölümünün oluşmasına yol açmıştır. Sanayi Devrimini gerçekleştirmiş ülkelerle, gerçekleştirmemiş (ya da gerçekleştirmeleri engellenmiş) ülkeler arasında yer alan bu işbölümünde birinci küme ülkeler sanai ürünlerin üretici ve dışsatımcısı, ikinci küme ülkeler ise sanai ürünlerin pazarı ve ilksel ürünlerin (ucuz hammadde ve yiyecek maddeleri) sunucusu konumuna girmişlerdir.

Bu özelliklere sahip uluslararası işbölümü, kendini yeniden üreten bir yapı olarak, sistemin 20. yüzyılın başlarında uğradığı bir aksamaya kadar varlığını sürdürmüştür. Birinci Dünya Savaşı'ndan başlayarak 1929 Büyük Bunalımı ile noktalanın bu süreç, İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkıldığında kapitalizmin uluslararası planda yeniden örgütlenmesi ile sonuçlanmıştır (23). En belirgin özelliğinin üretken sermayenin uluslararasılaşmasının olduğu bu yeni düzende, gelişmiş ülkelerle AGÜ'ler arasında yeni bir işbölümü kurulmuş ve bu çerçevede içerisinde AGÜ'lerde, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki çokuluslu şirketlerin faaliyetlerinin kolaylaştırıldığı, merkez ülkelerde geliştirilen teknolojiye ve sermaye mallarına dayandırıldığı ve büyük ölçüde dış yardımla finanse edildiği için bağımlı ve sınırlı bir nitelik taşıyan bir sanayileşme yaşanmıştır (24).

Bu yeni uluslararası işbölümünün kurulabilmesi için, İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde, çevre ülkelerin görece bağımsız politikalar izleyebilmiş olmaları dolayısıyla, çevre ülkelerin merkezle eklemlenmelerinin yeniden sağlanarak hızlandırılması, kapitalist sistemin devamlılığının sağlanması açısından, merkez ülkelerin ve başta da ABD'nin önünde, temel bir zorunluluk olarak duruyordu.

İşte "Yeni-Sömürgecilik Dönemi" olarak da adlandırılan bu yeni dönemde, bağımlı kalkınma politikalarına yönlendirilen AGÜ'lerin, bu yüzden gereksinim duydukları kaynak açıklarının, başta ABD olmak üzere, gelişmiş kapitalist ülke hükümetleri ve bu hükümetlerin kurdukları çeşitli kurumlar aracılığıyla sağlanan dış finansmanla kapatılması sözkonusu olmuş, IMF ve Dünya Bankası da, gerek bu kredilerin organizasyonunu yaparak ve gerekse kendi sağladıkları kaynaklarla, çevre ülkelerin kapitalist sistemle bütünleşmelerinde önemli görevler üstlenmişlerdir (25). Bu amaçla, ulusal ekonomilerde temel olarak enflasyon ve döviz darboğazı olarak beliren ve amaçlanan bütünleşme ve gelişmenin sağlanmasını aksatabilecek "dengesizlikler" in ortaya çıkmasını önleyici ya da bunları giderici politikaların uygulanmasını sağlamak, bunun için de hükümetlerin izleyecekleri maliye ve para politikalarını yönlendirmek IMF'nin temel işlevlerinden olmuştur (26).

Kısacası , 1945 sonrası merkez ve çevre ülkeler

arasında kurulan uluslararası işbölümünün gerektirdiği "Uluslararası Keynescilik" 'in kurumsallaşmasını sağlayan IMF , bu çerçevede, bir yandan sözü edilen politikaların izlenmesini denetleyecek, bir yandan da ulusal ekonomilerin döviz darboğazı nedeniyle dünya sistemine katılmalarında ortaya çıkabilecek aksamaları (ve dolayısıyla ticaret politikalarında zorunlu hale gelebilecek sapmaları) önlemeye ya da gidermeye katkıda bulunacak bir organ olarak tasarlanmıştır (27).

IMF'in amaçları Fon Ana Sözleşmesi'nde şöyle konmuştur:

(1) Uluslararası parasal konularda üyelerarası danışma ve birlikte hareketin gerektirdiği mekanizmayı oluşturarak, uluslararası işbirliğini teşvik etmek,

(2) Uluslararası ticaretin dengeli gelişmesini sağlamak ve bu yolla yüksek istihdam ve reel gelir düzeylerinin gerçekleştirilmesine, üretken kapasitenin geliştirilmesine katkıda bulunmak,

(3) Kambiyo istikrarını ve gerekli kambiyo düzenlemelerini sağlamak ve rekabetçi devalüasyonları önlemek,

(4) Çok yanlı bir ödeme sistemi kurabilmek için ulusal paraların tam konvertibilitesini gerçekleştirmek ve kambiyo kısıtlamalarını kaldırmak,

(5) Üye ülkelerin dış dengesizlikleri gidermek amacıyla kısıtlayıcı önlemlere başvurmamaları için, geçici olmak kaydıyla, mali kaynaklar bulmak,

(6) Dış ödemelerdeki dengesizlikleri hem süre hem de hacim yönünden azaltmak (28). *

Döviz kurlarının düzenleyicisi olarak IMF, rekabet amacı ile yapılan devalüasyonları önlemekle yükümlüydü. Her üye kendi parası için altınla ölçülen bir döviz kuru saptayacaktı. Üye ülkeler döviz kurlarını en fazla % 10 oranında değiştirebilecek. % 10'un üzerindeki değişiklikler için zorunlu olarak Fon'un onayını alacaktı.

IMF'nin elinde politikalarını desteklemek amacıyla kullanabileceği ve üye ülkelerin paralarından oluşan 29 milyar dolarlık bir yedek vardı. Fon'un kurucuları, üye ülkelerin yedeklerine böyle bir ek oluşturmakla devalüasyon ve döviz kısıtlamaları zorunluluğunu azaltmak istiyorlardı. Uygulamada bu yedek dış ticaretin çok uluslu gelişmesini sağlamak ve ödemeler dengesi sorunlarına ulusal ve ikili çözümler bulunmasını önlemek amaçlarıyla tıpkı bir rüşvet gibi kullanılmıştır (29).

Son olarak belirtilmesi gereken nokta, IMF ve Dünya Bankası arasında kurulan işbölümü ile ilgilidir. Sistemin ilk kuruluş çalışmaları sürdürülürken, amaçlandığı biçimde işleyebilmesi için, ülkelerin dış kaynak gereksinimlerini hem kısa hem de uzun dönemde karşılayacak mekanizmaların oluşturulması gerektiği saptanmıştı. Tasarlanan örgütlenme biçimine göre, ödemeler dengesi açık veren ülkelere

yapılacak kısa vadeli yardımlar, uzun vadeli ekonomik gelişmeye katkıda bulunacak dış yardımlardan amaçları açısından farklı oldukları için, farklı kurumsal örgütlenmeler gerektirmekteydi. Söz konusu ikinci amaca yönelik olarak oluşturulan kurum, Dünya Bankası'dır (30).

2.2 IMF'NİN KURULUSUNDAN 1970'LERİN BAŞLARINA KADAR GEÇEN DÖNEM

2.2.1 SINIRLI VE AZALAN ETKİNLİĞİYLE IMF

1943'e kadar, savaş sonrası çoklu ödeme sisteminin başarısının ve ABD dışsatımının artırılmasının önündeki en büyük engelin "dolar kıtlığı" olduğu konusunda karara varmış bulunan ABD, savaş boyunca ve hemen savaş sonrası dönemde, yeni bir depresyondan korunmada anahtar rol oynayacak olan, yüksek bir ABD dışsatım düzeyi sürdürmenin yolu konusunu tekrar tekrar ele alıyordu. Savaş sonrası bir dolar kıtlığı olduğu olgusu da, yüksek düzeyde bir dışsatımı sürdürebilmek için, dışsatımın nasıl finanse edileceği sorununu gündeme getiriyordu. Hükümet temsilcileri ve şirket yöneticileri, yavaş bir süreç içerisinde Dünya Bankası, IMF ve Dışsatım-Dışalım Bankası (Export-Import Bank)'nın oluşturduğu, önerilmiş olan kurumsal çerçevenin yetersiz olacağı ve bu konuda açık bir şekilde tanımlanmış olan bir bağışın gerekli olabileceği sonucuna vardılar.

İşte Marshall Planı'nın doğuşu, buradan kaynaklanıyordu. Yani, Marshall Planı'nın arkasında yatan gerçek düşünce, ABD'nin kendi ülkesinde bir depresyonu önlemek için, yurtdışında bir çöküşü önleyecek dolarları sunmak zorunda olduğuydu (31).

Denizaşırı bölgelerin, Marshall Planı'nın başarısına iki yolla katkıda bulunması bekleniyordu. Birincisi, bu bölgelerin daha önce Doğu Avrupa'da varolan ve ABD'nin sağlayamayacağı, Avrupa malları için gereken pazarı temin edecek olmasıydı. Yani, Avrupa Planının tam bir başarı sağlayabilmesi, dünyanın az gelişmiş bölgelerinin "ilerlemesini" gerektiriyordu. Sadece Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın az gelişmiş ülkelerinin artan satınalma gücü, Avrupa sanayisi için yeterli pazarı sağlayabilirdi. İkincisi ise, denizaşırı bölgelerin ABD'ne yapacakları dışsatımları yoluyla dolar kazanmalarının beklenmesiydi. Denizaşırı bölgelerin bu iki rolü, dolarların Avrupa'ya kolonileri aracılığıyla dolaylı olarak akışını sağlayacak bir üçgensel ticaret modelinde birbirine bağlanıyordu (32).

Kısaca belirtmek gerekirse, II.Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında dikkatler ilk olarak Avrupa'nın yeniden yapılanmasında toplanıyor (33) ve Dünya Bankası ve IMF'nin, Uluslararası Ticaret Organizasyonu (International Trade Organization) ile birlikte, klasik çoklu ödeme sisteminin yeniden inşasında, gerekli kurumsal çerçeveyi temin etmesi

bekleniyordu. Ancak bu süreç, 1950'lerin başlarına kadar, IMF ve Dünya Bankası'nın giderek azalan bir etkinliğe sahip olmasıyla sonuçlanmıştır. ABD'nin, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların esas rolü oynayabileceği kurumsal çoklu ödemededen vazgeçip, IMF çerçevesi dışında ikili yardım programları düzenleyerek, Amerikan mallarının alımında kullanılacak dolarların dağıtımını yapmayı kendisinin üstlenmesiyle, IMF ve Dünya Bankası Marshall Planı yılları boyunca, oldukça sınırlı bir role sahip oldu. 1947'de, yeniden inşa için verilen ödünç fonlar, 497 milyon dolar iken, Dünya Bankası 1948-1952 yılları arasında sadece 202 milyon dolar temin etti. IMF'nin verdiği borçlar, 1948'de 606 milyon dolardan, 1949'da 119 milyon dolar, 1950'de 52,8 milyon dolar ve 1951'de 28 milyon dolara olmak üzere keskin bir düşüş gösterdi (34).

Sözkonusu dönemde, gerek ABD ikili yardımları ve gerekse IMF kredilerinin dağılımına bakıldığında ise, Üçüncü Dünya ülkelerinin sınırlı bir pay aldığı görülmektedir * . 1947-49'da, Avrupa'nın savaş sonrası yeniden inşası, Marshall Yardımı ile de finanse ediliyor olmasına ve IMF'ye istisnai ve öngörülemeyen koşullarda başvuru olanakları olmasına rağmen, IMF'den yapılan çekişlerin 3/4'ünü Batı Avrupa gerçekleştirirken, AGÜ'ler toplam çekişlerin dörtte birinden daha azını yapabilmıştır (35).

Wood, ABD'nin önce, IMF ve Dünya Bankası'nın Marshall

Planı için kaynak sağlamasını beklediğini, ancak bu kuruluşların görece sınırlı bir etkinliğe sahip olması yüzünden, onlara olan bu güvenini kaybettiği ve dünya ticaretinin yeniden canlanması için gerekli gördüğü kredilerin dağıtılmasında IMF ve Dünya Bankası'nın yetersiz kalması üzerine doğrudan devreye girdiğini belirtmekte ve benzer bir yaklaşım, Payer tarafından da geliştirilmektedir (36). Ancak bu noktada şu sorular akla gelmektedir: IMF ve Dünya Bankası'nın bu yıllarda azalan bir etkinliğe sahip olmasının gerçek nedeni kaynaklarının gereksinimi karşılayamayacak kadar sınırlı olması mıydı? Gerçek nedenin bu olması durumunda, IMF ve Dünya Bankası'nın etkinliklerinin azalması gerekmez, en azından varolan kapasitelerinin kullanılması durumunun sözkonusu olması gerekirdi. O halde, bu kuruluşların etkinliklerinin azalışında hangi etkenlerin etkisi olabilir?

Soruna IMF çerçevesinde yaklaşarak, IMF'nin faaliyete geçtiği 1947'den 1950'lerin başlarına kadar geçen dönemde, sınırlı ve giderek azalan bir etkinliğe sahip olmasının nedeninin, ABD'nin, yeni dünya düzeninde kendisine biçilen rolü oynayabilmesi için IMF'nin henüz hazır olmadığını ve bu rolü oynayabilmesi için önce IMF içerisinde bazı düzenlemelerin yapılması gerektiğini düşünmesinin olduğu ileri sürülebilir.

Bretton Woods Konferansı öncesi Atlantic City'de

yapılan ön görüşmelerde, ABD ve basını İngiltere'nin çektiği diğer ülkeler arasındaki tartışma konularından birini, "koşulluluk" üzerine yapılan tartışma oluşturmaktadır. İngiltere ve diğer ülkeler. Fon'un üye ülkelerin ekonomi politikaları karşısındaki sorumluluklarına katı sınırlamalar getirilmesini savunurken, ABD IMF'nin otomatik bir çekiş mekanizması ile işlemesi düşüncesine karşı çıkıyordu. ABD'ye göre, İngiltere ve O'nun görüşlerini destekleyen ülkelerin çoğu, gerçek kaynak olan ABD'den sağlanabilecek savaş sonrası ödemeler dengesi desteğinden kesin bir yararlanma olanağı arayan, açık vermede potansiyel olan ülkelerdi. Keynes 1944 Ocak'ında, Bretton Woods Konferansı öncesi ABD'nin IMF'nin gelecekte taşıyacağı karaktere ilişkin görüşünü şöyle dile getiriyordu: "Onların gözlerinde IMF geniş bir ihtiyat ve politika gücüne sahip olmalı ve tıpkı bir büyükanne (grandmotherly) etkisi sağlayacak önlemler uygulayabilmeli ve üye ülkelerin daha sonra ülke içindeki bankalar üzerinde etkin olması beklenen merkez bankaları üzerinde, denetim kurabilmelidir." *

Atlantic City'de koşulluluk konusunda yapılan tartışma, daha sonra Fon Ana Sözleşmesi'nin 5.maddesi olacak bir madde üzerinde yoğunlaşmıştır. Uzmanlar tarafından ortak olarak hazırlanan taslak maddesine karşı ABD bir almasıık madde geliştirmiştir. Keynes, ABD'nin önerisinin, IMF'den döviz satın almak isteyen ülkeye yapılacak ödemelerin, Fon'un politika ve amaçlarıyla uyumlu olup olmadığına,

Fon'un mu yoksa üye ülkenin mi karar vereceği konusunda açık olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle de, çekiş hakkındaki kararın Fon'a değil de üye ülkeye ait olduğunu gösteren ortak metindeki maddeyi savunmuştur. Buna karşılık ABD, ülkenin Fon sözleşmesiyle uyumlu politika ve amaçlar için dövize gereksinimi olduğu yolundaki bildiriminin, Fon'a, kaynaklarının yanlış kullanımına karşı yeterli korumayı sağlamayacağını ve Fon'un ülkenin bildirimini sorgulayabileceği bir konumda olması gerektiğini ileri sürmüştür. Fakat diğer ülkelerin de, bu konuda İngiltere'yi desteklemesiyle ABD'nin önerisi reddedilerek, uzmanlarca hazırlanan madde Bretton Woods Anlaşması'nın son haline sokuldu.

Bretton Woods Konferansı'nda ise, bu konu çok az görüldü ve hiç tartışılmadı. Bu durumun öngörülebilir nedenlerine geçmeden önce vurgulanması gereken bir nokta var. ABD kendi önerileri anlaşma metnine girmemiş olsa bile, Fon metninde Fon'dan çekişlerin ülkeler için bir hak gibi görülebileceği yolunda diğer ülkelerin taşıdığı görüşü destekleyen açık bir ifadenin olmadığını düşünüyordu. Üstelik White'e göre, Anlaşmanın 5.maddesinin 5.bölümü gibi diğer birçok hükmü, ABD'nin bu konudaki düşüncesini koruyucu nitelikteydi.

Koşulluluk konusundaki bu anlaşmazlığın Bretton Woods'ta tartışılmamasının nedenlerine gelince, bunlardan

ilki, ABD'nin bu çelişkinin konferansta yüzeye çıkmasını istememesiyle ilgilidir. Diğer ülkelerin Anlaşma taslağını belli miktarsal sınırlarda koşulsuz çekiş yapmaya olanak veriyor şeklinde yorumlaması dolayısıyla, bu konunun tekrar tartışılması Kongre'nin onaylama umutlarını tehlikeye sokabilirdi. Zaten Kongre ABD'nin belli bir süre için, olası tek önemli kredi kaynağı olduğunun gayet iyi farkındaydı. Öte yandan, Amerikan Bankerler Birliği (American Bankers' Association) 'nin bir Fon düşüncesine karşı güçlü muhalefeti nedeniyle onaylama beklentileri zaten kesin değildi.

Diğer taraftan, Fon koşulluluğuna karşı çıkan ülkelere, Atlantic City'deki toplantı sonrası ortak madde sözleşmede kaldıktan sonra, kendi görüşlerinin kazanmış olduğuna inanmaları için her türlü nedenleri vardı. Bu konuda ABD ile tekrar karşı karşıya gelmelerine ise hiç gerek yoktu.

Belirtilmesi gereken bir diğer konu da, ABD'nin koşulluluk ilkesi konusundaki tavrı güçlü olmakla birlikte, o sıralarda itiraz konularının sınırlı olduğuydu. 1943 Ekim'indeki bir toplantıda White bu konudaki görüşünü şöyle dile getiriyordu:

" Fon olanakları, sermaye kaçışını veya dış borç vermenin sorumluluğunu yüklenemeyen bir ülkenin dış borç

vermeyi finanse etmesinde kullanılmamalıdır. Ayrıca Fon kotalarını yeniden silahlanmayı finanse etmede kullanan bir ülkeye yapacağı müdahalede haklı gösterilebilir. Diğer taraftan böyle bir müdahale, dengesiz bir bütçe durumunda haklı gösterilemez. Genelde Fon sadece niteliksel kuralların ihlal edildiği uç durumlarda müdahale edebilir ve kanıt yükümlülüğünü taşır."

Son bir nokta olarak, 5. maddenin 5(f) bölümü bu konuda dikkat çekicidir. Buna göre, Fon bir üyenin döviz kurunun değiştirilmesinde, temel bir dengesizliği düzeltmek için gerekli olduğu konusunda tatmin olursa, bu değişiklik önerisine, öneriyi yapan ülkenin iç toplumsal ve siyasi politikaları dolayısıyla itiraz etmemelidir. Bu da, Sözleşmenin bir bütün olarak Fon'un yiyecek ve diğer yaşamsal tüketim mallarının düşük-gelirli kesimleri korumak için sübvansede edilmesi gibi toplumsal amaçlı iç politikalara müdahale etmesinin önüne geçtiğinin açık bir kanıtıdır.

Ancak, ABD'nin, Fon'un müdahale haklarının sınırlandırılmasını kabul etmeyeceği, IMF'nin kuruluşundan sonraki birkaç yıl içinde iyice açığa çıktı.

2.2.2 FON KOSULLULUGUNUN OLUSTURULMASI VE FON SÖZLEŞMESİ'NDE BİRİNCİ DEĞİŞİKLİK (FIRST AMENDMENT)

Fon'un ilk yıllarında ABD, IMF için tasarladığı rolün yerine getirilmesi için gereken yapının tam olarak kurulmadığının farkındaydıysa da, Fon Yönetim Kurulu'nun, kuruluşa denetleyici işlevleri vermek için gerekli düzenleme ve yorumlamaları yapmaya ikna edilebileceğini düşünüyordu. Kısacası ABD, gerekli önlemler alınmadan, Fon kaynaklarının kullanılmasına izin verilmesini istemiyordu. Bu konudaki girişimlerden birisi White'in 1946 Mayıs'ında yaptığı bir değerlendirmeydi. Buna göre, White, Sözleşme maddelerinin Fon'u denetleme işlevi için özel olarak yetkilendirmemiş olduğunu itiraf etmekle beraber, üyelerin çekiş hakları üzerinde bazı denetimlerin olması gerektiğini belirtiyordu.

1946 Ağustos'unda Fon genel müdürü Gutt, Fon'un üyelerine belli koşul ve sınırlarda döviz alıp satan otomatik bir makine gibi düşünülebileceğini kabul etmekle beraber, Fon'un üyelerini aynı zamanda uyarabileceğini ve bazı durumlarda üyesini çekiş yapamaz ilan edebileceğini belirtiyordu.

Diğer ülkeler, Fon'un üyelerin iç işlerine karışması konusunda korkuya kapılmaya gerek olmadığını düşünüyor olmasına rağmen, gerçekte durum oldukça farklıydı. 1950'ye

kadar, Fon tam bir duraklamaya girdi. Sözkonusu yılda hiç çekiş yapılmadı. Fon etkinliğindeki bu azalış, kısmen Avrupa Islah Programı (European Recovery Program) 'ından yardım alan ülkelerin sadece istisnai koşullarda Fon'dan dolar satın alma isteminde bulunabilecekleri koşulundan kaynaklanıyordu. Fakat diğer etken, ABD'li yönetim kurulu başkanının Fon kaynaklarının kullanımının yakın bir incelemeye tabi olması gerektiği yolundaki devam eden ısrarıydı. Bu iddia Hollanda, Nikaragua ve Güney Afrika gibi ülkelerin çekiş istemlerinin reddedilmesinde kullanıldı.

Fon etkinliğinin ilk yıllarda sınırlı oluşunu açıklamada belirtilebilecek bir diğer nokta da, 1947'de sterlinin konvertibilitesinin çöküşünden sonra, Fon etkinliklerinin Amerikan rezervlerinin Fon işlemleri aracılığıyla aşırı ölçüde çekilmesini önlemek için yavaş ve dikkatle yapılan bir niteliğe bürünmesidir.

Fon'un, etkinliklerinde tam bir duraklamaya girmesiyle hakim olan, Fon'un artık ölmek üzere olduğu yolundaki kanıyı reddeden Gutt, bu duraklamayı ortadan kaldırmak amacıyla 1950 Kasım'ında, çekişleri, üyelerin ödemeler dengesi güçlüklerinin üstesinden gelmek için belirli adımları atacaklarını taahhüt etmelerine bağlayacak bir öneri getirdi. Bu öneri Yönetim Kurulu'ndaki Avrupalı ve diğer üyelerce hemen reddedilmesine rağmen, daha sonra Fransa ve İngiltere dışındaki ülkeler genel müdürün planını,

"üyelerin Fon'dan çekiş yapmaya yeniden başlamalarına olanak veren yararlı bir teknik olarak " değerlendirip, onay verdikleri görüldü.

Benzer şekilde, ABD'nin çekişlerin geri ödenmesinde en çok beş yıllık bir süre tanınması yolundaki önerisi de, ilk itirazlara rağmen daha sonra Yönetim Kurulu'nun birçok üyesi tarafından benimsendi.

Fon üyelerinin koşulluluk tartışmasında birbirlerinden kopmalarına neden olan etken, koşulluluk ilkesini onaylayan üyeler açısından, ABD'nin koşulluluk kavramının IMF'nin daha başarılı işlemesi için vazgeçilmez olarak görülmesinden çok, temel bir kredi kaynağı olarak ABD ile işbirliğinin desteğini sağlama isteğiydi.

1955'te, birbirini izleyen kredi dilimlerinden yapılan çekişler arasındaki farklılaştırma politikası, üye kotalarına oranla daha büyük çekişlerin, üyelerin daha geçerli gerekçeler göstermesini gerektirdiği ilkesiyle dahil edildi ve uygulamada ilk kredi diliminden yapılan çekişlere karşı Fon'un tutumunun "liberal" olacağı da eklendi (37).

Fon'un, üyesinin Fon genel kaynaklarını kullanabilmesi için, izlemesini beklediği politikalar olarak tanımlanabilen koşulluluk ilkesi yanı sıra, IMF 1952'den itibaren

finansal kaynaklarına ulaşılmasında esas araç olarak stand-by anlaşmalarını geliştirdi. Stand-by anlaşması, üyelere Fon kaynaklarından çekme hakkı doğuran bir kredi dizisi olarak tanımlanabilir. Fon'un ilk yıllarında, stand-by anlaşmaları acil olarak finansman gereksinimi duyan ülkeler için değil de, yakın gelecekte bu gereksinimi duyabileceği düşünülen üyeler için bir önlem aracı olarak tasarlandı. Fakat kısa bir süre sonra, stand-by anlaşmalarının, Fon'un koşullu kaynaklarının, acil ödemeler dengesi finansmanı gereksinimi duyan ülkelere yönlendirilmesinde de çok uygun olduğu görüldü (38).

Stand-by anlaşmalarının evriminde iki aşamadan sözedilebilir. İlk olarak, 1956'da aşamalandırma devreye sokuldu. Diğer bir deyişle, çekişlerin, ilgili ülkenin tatmin edici bir performans göstermesi halinde onaylanacak, birbirini izleyen taksitler halinde, belirli bir süre zarfında yapılması kararına varıldı. Zamanla giderek ağırlasacak olan performans ölçütleri ise, 1958'den başlayarak stand-by anlaşmalarına dahil edildi (39).

Performans ölçütlerinin başarılammaması durumunda, daha fazla kredi isteyen ilgili ülkeyi ekonomi politikaları konusunda yeniden görüşmeye zorunlu kılmak için, Fon, 1968 Eylül'ünde, bugüne kadarki politikalarına küçük değişikliklerle temel teşkil edecek kapsamlı bir karar benimsedi. Bu karara göre:

a)Bütün stand-by anlaşmalarına, üyelerin Fon'a danışmaya devam edeceğine dair madde koyulması gerekiyordu. Stand-by anlaşmaları veya diğer anlaşmalarda ilk kredi dilimi ötesindeki çekişlerde de, dönemsel danışmaların yapılması zorunluydu.

b)İlk kredi dilimi ile sınırlı stand-by anlaşmalarında, çekilen miktarın aşamalandırılması veya her ek çekişin yapılabilmesi için performans ölçütlerinin başarılmasına ilişkin madde koyulmayacaktı. Bu tür koşullar tüm diğer stand-by anlaşmalarına dahil edilecek, fakat sadece ilk kredi dilimi ötesindeki satın almalarda uygulanabilecekti.

c) İlk kredi dilimi ötesinde yapılan çekişler için uygulanabilecek performans ölçütleri, üyenin istikrar programının amaçlarına ulaşıp ulaşamadığını değerlendirmek için gerektiği düşünülenlerle sınırlandırılacaktı.

Fon uygulamalarında yaşanan bu gelişmeye rağmen, ancak 1969'da sözleşme maddelerinde yapılan değişiklikler yoluyla (Birinci Değişiklik), koşulluluk ilkesine açık bir yasal onay getirilmiş oldu. Bu değişikliğe göre:

" Üyenin yaptığı bildirim, Fon tarafından , önerilen satın alma, sözleşme maddeleri ve bunlarla birlikte benimsenen politikalarla uyumlu olup olmadığını belirlemek için incelenmelidir. Fakat altın diliminden yapılması önerilen satın almalar reddedilemez" (40).

2.2.3 1950'LERDEN İTİBAREN ARTAN ETKİNLİĞİYLE IMF

1950'lerin sonlarına doğru ise, yardım verme yöntemlerinde çok önemli değişiklikler oldu. Bu yeni yardım verme yöntemlerinin başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir:

- a) Bağlı yardımların yaygınlaşması,
- b) Ağırlığın proje yardımından program yardımına kayması,
- c) Yardım veren ülkeler arasında eşgüdümün sağlanması ve diğer ülkelerin yardım yükünü ABD ile paylaşmaları amacıyla "konsorsiyum" tekniğinin geliştirilmesi,
- d) Yardım programlarının IMF'nin stand-by anlaşmaları ile yönlendirilmesi (1950'ler boyunca ABD tarafından verilen dış yardımlar, yardım isteyen ülkenin IMF ile bir istikrar programı çerçevesinde anlaşması koşuluna bağlanmıştır),
- e) IMF kotalarının ve dolayısıyla IMF'nin borç verme gücünün % 50 artırılması,
- f) Dünya Bankası'na bağlı olarak, ticari borçlardan çok daha uygun koşullarda borç veren Uluslararası Kalkınma Birliği'nin (International Development Association - IDA) kurulması.

ABD Dışişleri Bakanlığı öncülüğünde gerçekleştirilen sözkonusu değişiklikler uluslararası ekonominin, savaş sonrası dönemin ilk yıllarına oranla değişmiş olmasından

kaynaklanıyordu. ABD'nin dış ticaret fazlasının giderek büyüyen bir açığa dönüşmesi bu ülkeyi savaş sonrası dış harcamalarıyla elde ettiği üsleri ve ekonomik ve politik denetimi yitirmek tehlikesiyle karşı karşıya bırakıyordu. Dolayısıyla ABD, konsorsiyum tekniğini, Avrupa ülkelerinin yardım yükünü paylaşmalarını sağlamak için bir araç olarak kullandı. Amaç, Avrupa ülkelerinin, 3.Dünya ülkelere yaptıkları satışları kendilerinin finanse etmelerini sağlamaktı.

Savasta yıkılan ekonomileri yeniden canlanan Avrupa ülkeleri, dış satım pazarlarında ABD ile rekabet etmeye başlamışlardı. Bu yüzden 1950'lerin sonlarında, dış yardım, ABD için gerçek bir yük oluşturunuyordu. Örneğin 1960 mali yılında ABD dış yardımının sadece % 41'i Amerikan malları üzerinde harcandı. Yardımı dışsatıma bağlama uygulamasının başlamasıyla bu oran 1963'de % 79'a, 1965'de % 94'e yükseldi.

Gerek IMF kotalarının artırılması, gerekse Dünya Bankası'nın uygun koşullu ucuz kredi sağlayan yan kuruluşu Uluslararası Kalkınma Bankasının kuruluşu, Amerikan başkanı Eisenhower tarafından Ağustos 1958'de önerildi. ABD'nin 3.Dünya ülkelere yapılan yardımı arttırmak istemesinin nedenleri, Eisenhower'in ekonomik işlerle görevli Dışişleri Bakan Yardımcısı tarafından 1 Ağustos 1958 tarihli Financial Times gazetesine şöyle açıklanıyordu:

"....Günümüzde uluslararası ödemelerde ortaya çıkan sorunların (ve buna bağlı olarak IMF ve diğer kanallar aracılığıyla daha fazla likiditeye gereksinme duyulmasının) nedeni dışsatım gelirleri, dünya hammadde fiyatlarındaki düşüş nedeniyle azalan hammadde üreticisi ülkelerin tüketim malları ve sermaye malları dışalımını azaltmış olmalarıdır."

Payer'a göre bu eğilim büyük bir olasılıkla bu malların satıcıları kadar alıcılarını da ürkütüyordu. 1930'lar da görülen ve her ülkenin dış ticaretten kaçarak içe dönük korumacı politikalar izlemelerine yol açan tutum yeniden canlanıyordu. Avrupa ülkeleri azalan dışalım harcamalarının yerini tutmak üzere, dışyardımlarını artırmaları gerektiğini anlamakta gecikmediler (41).

Ancak burada söz konusu Üçüncü Dünya ülkelerinin uygulamasından ya da uygulayamamasından korkulan politikanın niteliğinin biraz daha açığa çıkarılmasında yarar var. Bu ülkelerin uluslararasılaşan sermayenin yatırım ve yüksek kar olanağı elde etmesine de izin veren ve kısmen geleneksel ürün dışsatımına dayanarak, niteliği gereği özellikle birinci ve ikinci aşamalarında sürekli bir aramalı ve yatırım malı dışalımını içeren bir DİS politikası uygulamaları isteniyor, teşvik ediliyor ve oluşacak müzmin dış ticaret açıklarının sürekli bir dış borç ve yardım akışı

sağlayarak telafi edilmesi yoluyla, bu politikanın sürdürülmesine yardım etmek isteniliyordu. Dolayısıyla, Üçüncü Dünya ülkelerinin uygulama olasılığından rahatsız olunan DİS değil, bu politikanın, gelişmiş ülkelerin ve bu ülkelerin etkisindeki uluslararası kuruluşların denetimi dışında yapılması olasılığıydı.

Bu süreçte oluşan ABD'nin yeni yardım verme biçiminde, yavaş yavaş "proje yardımından", bütçe ya da ödemeler dengesi desteği adlarıyla da bilinen ve borç veren ülkeye, borç alan ülkenin tüm ekonomisini denetleme olanağı veren "program yardımına" geçiliyordu. Yardım akışını, IMF tarafından öne sürülen koşulların hemen hemen eşi olan bazı koşulların yerine getirilmesine bağlayan program yardımları, stand-by düzenlemelerine çok benziyordu.

Bu oyun içinde, IMF'ye de önemli bir rol düşüyordu. IMF her konsorsiyumun, ya da danışma grubunun kuruluşuna katılıyor ve sözkonusu ülkenin ödünç verilebilir olup olmadığını, yani (en önemlisi elbette ABD olan) diğer ülkelerin bu ülkeye borç verip vermeyeceklerini saptamak görevini üstleniyordu. Konsorsiyum tüm kapitalist dünyadan gelen yardımın eşgüdümünü sağlıyor, IMF de, "ödünç verilebilir" damgasını vurarak yardıma yeşil ışık yakıyordu. Fon artık bir süper kredi kuruluşu olmuştu (42).

IMF'nin 1950'lerin sonlarından itibaren başlayan bu

"yeşil ısıık" yakma işlevini, 1970'lerin sonlarından itibaren üstlendiğı "yeşil ısıık" yakma işlevinden ayıran unsur, 1950'lerde bu işlevin daha dar kapsamlı olarak, sadece resmi finansman kaynaklarına yönelik olması, 1970'lerden itibaren ise, Üçüncü Dünya'nın finansmanında etkinliğı artan özel bankaları da içerecek şekilde öneminin ve etki alanının genişlemesidir.

2.2.4 1970'LERE KADAR GEÇEN DÖNEMDE IMF

KOŞULLULUGUNUN İŞLEVİ

1950'lerde, Güney Amerika ülkeleriyle, Asya ve Afrika'da bağımsızlıklarını (!) yeni kazanmış eski sömürgelerden oluşan yoksul ve hammadde satıcısı ülkeler, döviz yedeklerinin bitmesi ve Kore Savaşı'nın yükselttiğı hammadde fiyatlarının savaşın bitimiyle düşmesi nedeniyle, alışageldikleri malların dışalımını yapabilmeleri için gerekli kaynaklardan yoksun kaldılar (43). IMF, AGÜ'lerde bu nedenle ortaya çıkan ödemeler dengesi sorunlarını, bu ülkelerde kendi istediğı politikaların uygulanmasını sağlamak için bir araç olarak kullandı*.

Stand-by anlaşmaları yöntemi 1950'lerde Güney Amerika ülkelerine verilen borçlar çerçevesinde geliştirildi (44).

Lichtensztejn Fon'u, uluslararası politik ve iktisadi sistemin dinamiklerinin bir parçası olarak

değerlendirmektedir. O'na göre IMF, II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan kapitalizmin uluslararasılaşma sürecine eşlik eden ve katkıda bulunan araçlardan biridir. Söz konusu uluslararasılaşma süreci doğrusal bir eğilim (trend) izlememekte, çevrimler ve farklı genişleme biçimleri göstermektedir. Bu bağlamda, koşulluluk kavramı, teşvik edilen politikaların arkasında yatan uluslararası stratejilerin varlığının bir nedeni değil, fakat koşulluluğun uluslararası izdüşümünün yapısında barındırdığı bir unsurdur. Yani IMF koşulluluğu, sözkonusu eğilimlerden ve bunlarda yaşanan değişimlerden bağımsız olamaz. Dolayısıyla buradan şu sonuç çıkarılabilir: arkasında yatan teorik programın katılığına rağmen, uygulamada koşulluluk zaman içerisinde tam olarak aynı kalmaz. Kısacası denilebilir ki, koşulluluk, farklı birikim aşamalarından geçen sermayenin, artan uluslararasılaşma sürecinde oynadığı rolle tutarlılık gösterir. Son olarak, toplumlardaki değişen üretim koşulları ve güç dengeleriyle, hükümetlerin göreceli karar alma özerkliklerinin de, IMF koşulluluğunun uygulanabilirliğinde etkili olduğu dikkate alındığında, şu şekilde bir özet yapmak olanaklıdır: koşulluluğun etkileri, ulusal toplumlar ve farklı çevrimlerde ve genişleme biçimlerinde yer alan uluslararası sermaye arasındaki ilişki tipi ve çelişkilere bağlıdır.

Bu hipotezler çerçevesinde, Latin Amerika'da IMF istikrar programlarının zaman içinde hangi işlevlere sahip

olduğunu araştıran Lichtensztein, ilk zaman dilimi olarak 1950'lerin ortalarından 1960'ların ortalarına kadar geçen dönemi almıştır. Bu zaman diliminde uygulanan istikrar programları, yarı sanayileşmiş bazı Latin Amerika ülkelerinin, özellikle Arjantin, Brezilya, Sili, Meksika ve Uruguay'ın daha fazla dışa açılmasını teşvik eden bir nitelik taşımaktaydı. Önlemlerin çoğunluğu dış ilişkilerde yoğunlaşıyordu. Temel önlemler, ticaret koruyucu düzeneklerin (dışsatım ve dışalım mallarına yönelik kotalar ve kota sistemlerinin) giderilmesine, ulusal paraların önemli bir oranda devalüasyonunun başarılmasına, döviz sisteminin birleştirilmesine, ticaret ve ikili ödeme anlaşmalarının kaldırılmasına ve yabancı sermaye girişini teşvik etmeye yönelikti.

ABD'nin önderliğindeki yeni uluslararası ekonomik düzenden doğan iktisadi ve siyasi eğilimler, sözkonusu ekonomilerin eşzamanlı dışsal yeniden uyumunu gerektiriyordu. Bu ülkelerde IMF'in varlığı, uluslararası ilişkilerin yeniden tanımlanmasına olan ortak bir gereksinimi gösteriyordu.

Fakat Fon'un koşulluluğunun bu ülkelerde benimsenen politikalarda, yalnız başına kesin sonucu belirlediği söylenemez. Bu ilk yıllarda, ele alınan ülkelere bakılarak, Fon'un koşullarının dayatılmasından ziyade aşılmasının (implantation), uluslararası eğilimlerin ve bu ülkelerin

iç çıkarlarının belli bir noktada yakınlaşmasının bir sonucu olduğu söylenebilir. Her ülkenin sahip olduğu özerk karar alabilme derecesi, kalkınma düzeyine, sözde dışalım ikameci sürecin krizine ve bu süreci destekleyen farklı biçimlerdeki popülist ittifaklara dayalıydı.

Uluslararası sermayenin, farklı ülkelerde oynadığı rol tipiyle de ilişkili farklılıklar görülmektedir. Burada iki farklı durum sözkonusudur: önemli miktarda doğrudan yabancı sermayeyi yeni üretken etkinliklere girmeye veya halihazırda çalışmakta olanları payını artırmaya teşvik eden Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi ülkelerin uluslararası genişleme sürecinin bu ilk aşamasına katılımları, onların imalat üretim sistemlerinin yapı ve dinamiğini etkiledi. Ticari ve finansal sermayeye açılan Uruguay ve Şili gibi ülkelerde ise, bu uluslararası dışa açılma süreci, önceki üretken yapı üzerine dayalıydı ve dış borçların büyümesine yol açtı.

Söz konusu ilk dönemde, sınırlarötesi genişlemenin teşvik ettiği birikim süreci, bu ülkelerin ekonomilerinin işleyişlerinin temel niteliklerini etkiledi. Ancak, varolan sermaye birikiminin yabancı sermayenin eline geçmesi (denationalization) gibi bir durum yaşanmadı. Ama artan bir oligopolleşme süreci yaşandı. Uluslararasılaşma, sektörlerin önemini ve varlık ve gelirin dağılımını yeniden belirledi. Bu süreç, ödemeler dengesi yapısını değiştirdi

ve orta vadede dengeyi sağlamaksızın, açıkların kısa vadeli bir çözümünü sağladı .

Tekrar edilmesi gereken ilginç bir nokta, bu yıllarda, Fon koşulluluğunun uygulandığı yerlerde iktisadi politikaların tasarımı üzerindeki etkisinin, dış ticaret rejiminin bazı yönlerini ve uluslararası sermaye hareketlerini değiştirmesi olduğudur. Devlet düzenlemesine konu olan sübvansiyon mekanizmaları, sınai teşvikler, fiyat kontrolü, ücret politikaları ve hatta kredi politikası gibi geriye kalan diğer alanlarda, Fon koşulluluğunun etkisi daha azdı. Koşulluluğun teori ve uygulaması arasındaki bu tutarsızlık, sadece Fon'un esnekliğini göstermekle kalmıyor, fakat bir başka olguya da işaret ediyor: Latin Amerika'da yabancı sermayenin kendini yeniden üretim sürecindeki bu genişlemesi, iç veya bölgesel pazarların (DiS çerçevesindeki) korumacı koşullarını reddetmekten ziyade, bu ortamdan avantaj sağladı.

Böylece, 1960'lı yılların ortalarında Latin Amerika'da farklı ülkeler DiS'nin farklı aşamalarının sınırlarına vardığında, IMF istikrar programlarının (Brezilya 1964-DiS'nin 3.aşamasına geçiş; Arjantin 1965-DiS'nin 2.aşamasına geçiş) ulusal gelirde ücretlerin payının düşmesine yol açan, ücret, parasal, mali ve kredi kısıtlamaları yoluyla iç istemin kısılması ve aynı zamanda ulusal sermayenin zayıf kesimlerinin elimine edilmesiyle, sermayenin bir

bütün olarak yoğunlaşma ve tekelleşmesinin ana çizgileri oluşturduğu yeni bir sermaye birikim sürecine geçişte, kritik rol oynadığı görüldü.

Son olarak vurgulanması gereken nokta, sözkonusu ülkelerde yaşanan bu dönüşümlerde, öncelikle uluslararası sermayenin genişlemesinin ilk aşamasını izleyen yeniden yapılanma gereksinimi ve bu tıkanma sonucunda politik alanda ortaya çıkan iç çelişkilerin temel belirleyiciler olduğudur (45). Ancak bu süreçteki etkisi ikincil olmakla birlikte, IMF'nin önerilerinin bunalımın ve tıkanmanın yoğunlaştığı sırada dönüşümleri hızlandırma açısından önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

2.3 1970-1980 DÖNEMİ

2.3.1 FON SÖZLEŞMESİ'NDE İKİNCİ DEĞİŞİKLİK (SECOND AMENDMENT)

Samir Amin'e göre AGÜ'lerin IMF'ye kabul edilmelerinin iki işlevi vardır. Birincisi bu ülkeler, On'lar kümesi içinde farklı siyasetlerin başoyuncularının zaman zaman başvurdukları bir destek manevra gücü oluştururlar.*

Fon'un ikinci işlevi, çevrenin parasal davranışlarını, uluslararası sistemin işleyişinin gereksinimleri çerçevesinde tutmaktır. II.Dünya Savaş'ının ertesinde Afrika'nın

tümü ve Asya'nın tümüne yakını, esas olarak İngiliz sterlini, ikincil olarak da Fransız frangı tarafından, parasal bölgeler ve ticari banka ağıları oluşturularak egemenlik ve denetim altında tutuluyordu. Büyük Britanya'nın dünya ekonomisindeki yerine hiç de uygun düşmeyen sterlinin bu hala güçlü konumu, onun IMF tarafından ikinci kilit döviz olarak seçilmesinin ana nedenlerinden biridir. Ama o sırada, Latin Amerika bütünüyle, her türlü biçimsel dış parasal denetimden yakasını sıyırmış durumdaydı. Üstelik ABD de Asya ve Ortadoğu'nun siyasal bağımsızlığına kavuşmuş bölgelerine girmek istiyordu. IMF, ABD açısından bu nöbet devrinin örgütlenmesi için gerekli çerçeveyi oluşturdu (46).

İşte bu nöbet devriyle birlikte dolar, uluslararası para olarak kabul edildiğinden. ABD hükümeti ve şirketleri, diledikleri kadar harcayarak diğer ülkelerden kaynak sağlamışlardır. Bu dolar yaratma işlemi, savaş izleyen yıllarda, uluslararası para yedeklerini çoğaltmak isteyen diğer ülkeler açısından da sorun teşkil etmemiştir. ABD'nin hegemon ülke olarak yaptığı askeri harcamalar ve ekonomik yardımlar ve ABD şirketlerinin yurtdışı yatırımları, ABD ödemeler bilançosunda açık yaratan kalemler olmuştur. Ancak, ABD, ileri teknolojiyle üretilen yatırım ve tüketim mallarına olan uluslararası istem nedeniyle, 1950'lerde ve 1960'ların büyük bir bölümünde dış ticaret fazlası vermiştir.

1960'lardan itibaren yaşanan iki önemli gelişme, başlangıçta kusursuz işleyen Bretton Woods sisteminin (ayarlanabilir sabit kur sisteminin) çöküşünü getirmiştir. Bunlardan birincisi, bu yıllarda sermayenin uluslararasılaşması ve mobilitesinin artması sonucu meydana gelen yoğun sermaye hareketleridir. Örneğin, 1960'ta, ABD şirketlerinin yoğun dış harcamaları nedeniyle, ABD'nin piyasadaki dolarları altına çeviremeyeceği paniğiyle Londra altın piyasasında, altına spekülatif bir hücum gözlemlendi. Aynı yıl ABD'deki daralma sırasında faiz hadleri düştü ve ABD'den, daha yüksek getiri sağlama amacıyla yoğun bir kısa vadeli sermaye çıkışı oldu. ABD hükümeti, ödemeler bilançosu açıklarını büyütecek nitelikteki bu sermaye çıkışlarını önlemek amacıyla bir dizi yasal düzenleme getirdi. Ancak bu düzenlemeler, sermayenin hareket yasalarını değiştiremediği gibi, uluslararası finans piyasasında, ulusal para politikalarını giderek etkisiz hale getirecek bir dizi yeniliğe yol açtı.

Sermaye hareketlerini engelleyen yeni düzenlemelerden kaçınmak isteyen ABD bankaları, başta görece olarak en denetimsiz finans merkezi olan Londra olmak üzere birçok yabancı ülkede, şube açmaya başladı. Avrupa'da 1949 yılından beri varolan Europara piyasası, ABD bankalarının bu yeni kıyı bankacılığı etkinlikleriyle hızla gelişmeye ve ABD finans piyasası ile iç içe geçmeye başladı. Bu piyasanın en önemli özelliği, ABD dışında oluşu nedeniyle ABD

hükümetinin, dolarla çalışması nedeniyle de diğer hükümetlerin denetiminden bağımsız oluşudur. Europara piyasasının hızla genişlemesi sonucu, ABD hükümeti ABD'den sermaye çıkışını yasalarla bir ölçüde engellemekle birlikte, gerçek anlamda denetleyemez hale gelmiştir. Bu piyasada etkinlikte bulunan bankalar, bu denetimsiz ortamda, mevduatlar ve krediler için rekabet edip, bankalararası işlemlerle sürekli kredi yarattıkları için, ABD Merkez Bankası'nın, bankaların rekabet gücünü kırmadan, bu kredi yaratma etkinliğini denetleme olanağı giderek zayıflamaya başlamıştır. Bankalar üzerindeki denetimi zayıflayan ABD hükümeti, ödemeler bilançosu dengesizliklerini artık ılımlı bir para politikası ile gideremez durumdaydı. Böylece, ulusal paraların dolara sabit bir kurla bağlanmış olduğu ve ulusal para otoritelerinin bu kurları, piyasaya müdahale ederek korumalarının söz konusu olduğu, siyasi mercilerin denetimindeki ayarlanabilir sabit kur sistemi, giderek, uluslararası sermaye piyasasının işleyişine tabi olmaya başladı.

Bretton Woods sisteminin çöküşüne yol açan ikinci etken de, sistemin özündeki çelişki olmuştur. Bu sistemde dolar, bir yandan ödeme ve gömüleme aracı olarak sabit kalmak zorundayken, bir yandan da ulusal para olduğundan, rekabet aracı olarak değişken olmak zorundadır. Öte yandan, eşitsiz gelişim yasasının sonucu olarak, kapitalist sistem içinde yer alan farklı ekonomiler, farklı biçim ve

hızlarda gelişmektedirler. II.Dünya Savaş'ını izleyen uzun bir dönem boyunca, mallarına olan istem nedeniyle, ABD'nin dışsatımı dışalımından fazla olmuştur. Ancak, 1960'ların ortasına gelindiğinde, kalkınan Avrupa ülkeleri ve Japonya, sermaye ve tüketim malları üretiminde, ABD'ye ciddi bir rakip olmaya başladı. Bu gelişmenin sonucu olarak ABD dış ticaret bilançosu, 1968'den itibaren açık vermeye başladı ve ABD ödemeler bilançosu dengesizliği daha da arttı. Bunda, ABD'nin uluslararası kapitalizme karşı muhalefetin yükselmekte olduğu bir sırada, sistemin genel savunmasını da üstlenmek zorunda kalmasından ötürü, yurtdışında yaptığı askeri harcamalar ile siyasi ve iktisadi müdahalelerin de etkisi vardı.

1968'de, ABD'nin ilk kez dış ticaret açığı verdiği, ödemeler bilançosu açıklarının ise beklenenin üzerinde olduğu belli olup, ABD'nin, piyasadaki dolarları altınla değiştirmesi olanağının giderek ortadan kalktığı yolunda bir güvensizlik başgösterince, altına yoğun bir hücum oldu. Bu süreç sonunda ABD hükümeti, 1971 yılında doların altına konvertibilitesini kaldırmak zorunda kalınca da (47), Altın Kambyo Sistemi çökmüş oldu.

Bu arada, ABD'nin ödemeler bilançosu açığının azaltılması, bütün kapitalist tarafların yararına olarak görülmüyordu; çünkü, ABD'nin iflas etmesi durumunda, bunun yansımaları kapitalist dünyanın her yanında hissedilecek

ve genel olarak kapitalizmin geleceği için ciddi bir tehdit oluşturacaktı. Ancak, bu açığın nasıl azaltılacağı sorusu, taraflar arasında çekişme konusu oluşturuyordu. ABD dolarının devalüasyonunu, doların altın fiyatında bir artışla sağlamak yerine, doların altın fiyatını olduğu gibi bırakırken, dolar dışı paraların revalüasyonu yoluyla yapmayı tercih ediyordu. Böylece hem ABD metallerinin dünya pazarlarında rakiplerinininkine oranla rekabet gücünü artırarak açığı azaltabilecek, hem de ülkelerce tutulmakta olan dolar dışı altın ve para yedeklerinin değerini düşürebilecekti. Beklenildiği gibi diğer devletler, ABD önerileri karşısında direndiler. Bu ülkeler bunalımın çözülme yolu olarak, doların altın fiyatında bir artıştan yandılar. Bu yaklaşım, doların altına oranla biraz daha çökmesi, dolayısıyla ABD'nin uluslararası üstünlüğünün törpülenmesi anlamına geleceği için, bu ülkelerin çıkarlarını kollamış olacaktı.

Bu çıkar çatışması, 1970'lerin ilk yarısı boyunca sürdü ve hiçbir tarafın açık bir üstünlük kazanamadığı bu dönem içinde bunalımın devam etmesine yol açtı. Ticaret açığının 1971'de 2,7 milyar dolardan 1972'de 6,9 milyar dolara çıkması ile birlikte, dolar tutan şirketler, kişiler ve hükümetler, bunları daha güçlü paralar karşılığında elden çıkarmaya yöneldiler. Bunun sonucunda, 1973'ün Subat ve Mart aylarında öncekilerden de daha yoğun bir spekülasyon yaşandı. Tek bir günde, 1 Mart tarihinde,

Batı Almanya'nın 2,7 milyar dolar, öteki Batı Avrupa ülkelerinin ise 1 milyar dolar emmesi gerekti. Sonuç olarak, çoğu Batı Avrupa ülkeleri, dolara boğulma hızlarını yavaşlatmak için paralarını dolara karşı dalgalanmaya bırakarak, fiilen revalüe etmek zorunda kaldılar. Böylece ABD'nin isteği gerçekleşmiş oluyordu. Ama ABD de herşeye istediği gibi yön veremiyordu. Sürekli baskı altında altına karşı doların değerini düşürmeye zorlanınca altının resmi dolar fiyatı, onsu 35 dolardan 42,22 dolara yükseldi.

Paralar arasındaki ilişkilerde hüküm süren belirsizliklerin mübadelelerin işleyişine, dolayısıyla da dünya çapında sermaye birikimi koşullarına büyük zarar verdiği açıkça ortaya çıkıyordu. Bu yüzden, 1976'da IMF'in Sözleşme Maddeleri, yeni bir mübadele sistemi biçimine temel hazırlamak üzere değiştirildi; böylelikle dolar ile altın arasındaki mücadele yeni bir evreye girdi.

Yeni sistemin en çarpıcı yönü, " görünüşte " altının bütünüyle elenmiş olmasıydı. Ana Sözleşme'de yapılan değişiklikler uyarınca, yeni saptanmış ons başına 42,22 dolarlık resmi altın fiyatı kaldırılıyor, IMF'ye yapılan altın kotası ödemelerine son verilirken, Fon'un kendisi altın varlığının geri kalan bölümünü satmakla yetkili kılınıyordu. Gerçi bu değişikliklerin, altının parasal rolünde değişmenin bir habercisi oldukları kuşkusuzdu; ama bu, altının sistemden elenmekte olduğu anlamına kesinlikle

gelmiyordu. Herseyden önce değişiklikler, altının uluslararası para yedeklerinin resmen tanınmış bir bileşeni olamaya devam ettiği gerçeğini ortadan kaldırmıyordu; ikinci olarak da, değişiklikler, IMF ve özellikle merkez bankalarına serbest piyasa fiyatı üzerinden altın alışverişi yapmakta çok daha büyük bir serbesti veriyordu. Sözgelimi resmi altın fiyatının kaldırılmış olmasının anlamı, merkez bankacılarının o günden sonra açık piyasada altın alıp satmakta ve altını kendi aralarındaki alışverişlerde kullanmakta serbest olmalarıydı.

Dahası, merkez bankalarının, paralarını IMF altın stokunun bir bölümüyle değistirmeleri artık serbestti: böylece kendi altın varlıklarını artırmalarına olanak verilmiş oluyordu. Aynı şekilde IMF'ye de, ilk kez piyasayla bağlantılı fiyatlar üzerinden (SDR ya da paralar yerine) yapılacak altın ödemelerini kabul etme serbestisi tanıyordu. Bu önlemlerin etkisi, altının, eskiden mübadele süreci içinde uluslararası ödeme aracı olarak fiilen işlev görmesini önleyen kısıtlamaların birçoğundan kurtulması oldu.

Gelgelelim bu önlemlerin öteki yönü, merkez bankaları ile IMF'nin serbest piyasada altın alışverişi yapmalarına izin verilmesiyle ABD'ye "serbest" altın fiyatını düşük tutma olanağının verilmesiydi. Öyle olunca yeni önlemler, şu anlama gelmiş oluyordu: ABD'nin resmi altın fiyatı

konumunu bütünüyle bırakmaya zorlanmış olmasına karşılık, ABD altına karşı mücadeleden vazgeçmiş değildi; ABD geri çekilirken yeni bir strateji benimsiyordu. Altının fiilen uluslararası ödeme aracı olarak işlev görmesi için fiyatının, genel olarak metaların değerlerini dile getirebileceği bir düzeye yükselmesi - yani öteki metalara oranla "kendi fiyatını bulması" - gerekiyordu. ABD sermayesinin çabası, altın fiyatının bu düzeye çıkmasını önlemeye çalışmaya devam etmekte; ama altın fiyatının sabit tutulması yerine bu kez piyasayı altına boğma tehdidinin aynı işi göreceği umuluyordu. Bu stratejinin başarıya ulaşması ve altının uluslararası alışverişlerde bir ödeme aracı olarak kabul edilemez nitelikte olduğunun ortaya çıkması durumunda, dolar, bir kez daha altının yerini tutmaya çağrılacaktı. ABD Hazinesi'nin pratikte yaptığı şey, serbest piyasada altın fiyatını görece düşük tutmak için her çareye başvurmak oldu. Dünyanın en büyük altın stokları hala ABD'nin elindeydi ve IMF'in hatırı sayılır altın stoklarını satmayı yükümlenmiş olması, "serbest" altın piyasasının sürekli bir taşkın tehdidi altında kaldığı anlamına gelmiştir. Bu strateji 1976-78 arasında altın fiyatını görece düşük tutmayı başarmakla kalmadı; altın fiyatında önemli dalgalanmalar da yarattı. Bu koşulların her ikisi de, altının fiilen uluslararası mübadele işlemlerinin temeli olarak işlev görme yeteneğini engelledi.

Böylece, 1976 ocak ayında Jamaika'da kararlaştırılan

ve 1 Nisan 1978'de yürürlüğe giren IMF Ana Sözleşmesi'ndeki değişiklikler, iki nedenden dolayı önem taşıyordu. Birincisi, ABD'nin altına karşı mücadelesinde uğradığı gerekli bir yenilgiyi yansıtıyorlardı. ABD yalnız 1944'te dünyaya dayatmış olduğu, keyfi olarak düşük tutulmuş resmi altın fiyatını değil, aynı zamanda bütünüyle sabit altın fiyatı kavramını da terk etmeye zorlanmıştı. Böylece 1976 değişiklikleri, parasal arenayı Altın Kambiyo Sisteminin kalıntılarından temizledi. İkincisi, değişikliklerin yeni bir para sistemi biçimini başlatmasına karşın, bu yeni sistem içerisinde ödeme aracı işlevi için altın ile dolar arasındaki " geleneksel " mücadele, şiddetinden birşey yitirmeksizin sürüyordu. Başlıca fark, 1976'da doların 1944'e göre çok daha zayıf bir konumda bulunuyordu. ABD Hazinesi ve IMF 'nin altın müzadecileri (ve yeni müzadecilere ilişkin sürekli tehdit) altının dolar fiyatının hızlı tırmanmasını önlemekte sınırlı bir başarıya ulaştıysa da, 1978 Ağustosuna gelindiğinde, altının dolar fiyatının yepyeni bir düzeyde karar bulmaya doğru sürüklenişinin önüne artık set çekilemeyeceği açıklık kazandı ve doların altın fiyatı hızla yükseldi (48).

1960'lardan itibaren ABD ve diğer ileri kapitalist ülkeler arasında başlayan rekabet sürecinde, büyük bütçe açıkları ile altın stoklarını çok fazla aşan dolarları uluslararası para piyasalarına sürebilen ve başka hiçbir ülkenin yapamadığı gibi dünya çapındaki ekonomik ve siyasi

etkinliklerini para basarak finanse edebilen ABD'nin bu ayrıcalıklı konumu da, gittikçe daha gür bir sesle sorgulanmaya başlıyordu. ABD'nin bu ayrıcalıklı konumunun kendi siyasi ve ekonomik çıkarları ile celiştiğini gören Fransa basta olmak üzere ileri kapitalist ülkelerin bu tutumu, uluslararası para sisteminde doların hegemonik para konumunu zayıflatarak, kendi paralarının gücünü artırmaya yönelik olan yeni bir uluslararası rezerv parasının yaratılmasına yol açtı.

Öte yandan dolar örneği de göstermişti ki, tikel bir para, para-metanın bütünüyle yerini alamaz; çünkü bunların uluslararası alışverişlerde ne ölçüde etkili olacağını, içinden çıktıkları ulusal ekonomilerin iniş çıkışları belirler. Tikel bir paranın uluslararası para olarak altının yerini alması için biricik seçenek, kapitalist dünyanın, tikel bir ulusal sermayenin iniş çıkışlarına bağlı olmayacak, bellibaşlı bütün kapitalist devletlerin bir arada ve örgütlü denetimlerinin ürünü olacak bir para biçimini -yani yeni bir uluslararası rezerv parasını- geliştirmesidir. IMF'nin Özel Çekiş Haklarını (Special Drawing Rights-SDR) çıkarması bu görüngünün bir ifadesidir (49).

1969'da para otoriteleri, IMF'nin desteğiyle, global ekonomik gereksinmelerle uyumlu olarak yönetilmesi ve dağıtılması tasarlanan, çok taraflı olarak kontrol

edilebilen yeni bir uluslararası rezervin (SDR'nin) oluşturulmasını karara bağlıyordu. SDR'ler, IMF tarafından global ekonominin likidite gereksinimini karşılamak için altın, dolar ve diğer uluslararası paralara ek olarak yaratılabilecekti. 1969-1972 arasında yaklaşık olarak 9 milyar dolarlık SDR yaratıldı ve IMF içindeki ülkelere kotalarıyla orantılı olarak dağıtıldı (50).

2.3.2 1970'LERDEN İTİBAREN YENİ İŞLEVLERİYLE IMF

2.3.2.1 YENİ FON KOLAYLIKLARININ KURULMASI

1970'lerde uluslararası ekonomide hüküm süren değişiklikler karşısında, Fon koşulluluğunun yeni gelişmelere uyumunun sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Açıkların önemi, aciliyeti ve güçlüğü karşısında, Fon açısından, hem dengesizliklerin erken finansmanı hem de daha uzun bir uyum süresi gerektiği yönünde bir yönelişin olduğu görülmektedir.

IMF, 1974'ten sonra ani dış açıklarla karşılaşan petrol dışalımıcısı ülkelerin, 2.Savaş öncesinde olduğu gibi, savunmaya yönelik bir tavır içerisine girecekleri endişesini taşıyordu (51). Bu endişenin temelinde yatan düşünce de, böyle bir tutumun dünya ticaret hacmini daraltacak, daha doğrusu, gelişmiş ülkelerin dışsatımına zarar verecek olmasıydı. Bu yüzden IMF genel müdürü, birçok

ülke ticaret hadlerindeki bozulma dolayısıyla büyük ödemeler dengesi açığı verdiği zaman, 1974 Ocak'ında, 20'ler komitesine verdiği bir raporda, petrol dışalımını yapan ülkelerin kısa vadede ödemeler dengesinin cari hesabındaki bozulmayı kabul etmek zorunda olduklarını belirtiyordu. Çünkü O'na göre, deflasyonist istem politikaları, dışalım kısıtlamaları ve devalüasyon yoluyla yükselen petrol fiyatlarının yolaçtığı cari açığı giderme girişimleri, ödeme sorunlarını, bir petrol dışalımcısı ülkeden diğerine nakletmeye ve dünya ticaret ve ekonomik faaliyetine zarar vermeye hizmet edecekti. Bu düşünce ışığında, 1974-75'te düşük koşullu ödemeler dengesi desteği sağlamak için bir petrol kolaylığı kuruldu (52). Petrol fiyatlarının yükselmesinden sonra OPEC ülkelerinin ellerinde biriken petro-dolarlar iki yolla devrelendi. OPEC ülkelerinin kamu ödünçleri biçimindeki çok taraflı ve iki taraflı yardım biçimindeki doğrudan finansmanın yanı sıra, açığı olanlarla fazlası olan ülkeler arasına aracıların girmesiyle dolaylı yoldan finansman da sözkonusuydu. İşte IMF de, 1974-1976 arasında kısmen Suudi sermayesine dayalı olmak üzere, kaynakları borçlanarak sağlanan bu petrol kolaylığını oluşturarak aracı rolü oynadı (53).

Fon'un uluslararası ekonomide görülen yeni gelişmeler karşısında kurma gereksinimi duyduğu bir diğer kolaylık ise Genişletilmiş Fon Kolaylığı (EFF) 'dır. 1974'te ilk petrol şokundan sonra kurulan bu kolaylık, Fon'un

kredilerinden, üyelerinin daha fazla yararlanmalarını sağlamaya yönelik bir reform dalgasının ilkiydi. AGÜ'leri hedefleyen EFF, az gelişmişlikle ilgili sorunlara yanıt vermek üzere tasarlanmıştı.

Buna göre,

- a) Maliyet ve fiyat çarpıklarının yaygın olduğu üretim ve ticaret alanlarındaki yapısal uyumsuzluklarla ilgili ciddi ödemeler dengesi sorunları olan bir ekonomi,
- b) Etkin bir kalkınma politikası izlemesini engelleyen zayıf bir ödemeler dengesi ve yavaş büyüme ile tanımlanabilecek bir ekonomi, EFF'den yararlanabilecekti.

EFF kapsamında yapılan programlar, Fon'un geleneksel uyum stratejilerinden keskin bir ayrılmayı ifade etmiyordu. Uyum hala geleneksel aletlere - döviz kuru ve parasal ve mali kısıtlamalar- ve çoğunlukla daha zor yapısal değişikliklerden önce gelen kısa dönem istikrar hedefine dayanıyordu. Birçok ülke, birbirini izleyen birer yıllık stand-by anlaşmaları ile, Fon kaynaklarından yararlanmalarını uzatıyorlardı. Buna rağmen, EFF, istikrar, uyum ve koşulluluk düşüncelerinde, yavaş bir değişimi yansıtıyordu. EFF daha uzun dönemli bir yapısal uyuma temel olmak üzere, ticaretin serbestleştirilmesi, fiyat denetimlerinin kaldırılması ve kamu kuruluşlarının yeniden yapılandırılması gibi temel politika değişikliklerini gerektirmektedir (54).

2.3.2.2 BANKALAR VE BORÇLU ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİ ARASINA ARACI OLARAK GİREN IMF

1960'larda, sanayileşmiş ülkelerin hükümetleri ve IMF gibi resmi kaynaklar, AGÜ'lere sağlanan finansmanda temel unsurlardı. Bu eğilim, 1970'lerde Euro-dolar pazarı ile birleşen ticari banka ödünçlerindeki olağanüstü büyüme ile tersine döndü. Bu yıllar boyunca, özellikle orta-gelirli ülkelere yönelik olan ticari banka kredileri baskın finans kaynağı olarak kaldı. IMF tarafından sağlanan ödemeler dengesi finansmanı ise, ihmal edilebilir bir miktarı aşmadı. Daha sonraları, ticari banka ödünçlerinin daha önceki ölçeklerde verilmesini sınırlandıran uluslararası ekonominin işleyişinde yer alan bazı yapısal güçler ise, IMF'nin daha merkezi ve önemli bir role sahip olmasına yol açarak, 1960'lardaki gibi güçlü bir konuma dönmesini sağladı (55).

1970'li yılların son çeyreğine kadar, IMF, Dünya Bankası, uluslararası bankalar gibi başlıca uluslararası finans merkezlerinin birbirlerinden oldukça bağımsız karar aldıkları, aralarında belirgin bir işbölümü olduğu söylenebilir. IMF, geçici olduğu kabul edilen, konjonktürel nitelikte olduğu varsayılan CİB dengesizliklerini giderici politikalara öncelik vermiş, bu amaçla kredi dağıtımı ve denetimi yapmıştır. Dünya Bankası, kalkınma programları ve yatırım öncelikleri üzerinde durmuş, proje değerlendir-mesini bunun aracı olarak kullanmıştır. Uluslararası

bankalar ise, OPEC fonlarının akımına uğradıkları 1970'li yılların ilk yarısında verdikleri kredilerde ülke ve firma rizikosunu kendileri belirlemiş, diğerleriyle işbirliği yapmamıştır. CIB açıklarına karşı uygulanacak politikalarda, asıl işlevi IMF yüklenmiş ve dünya finans piyasasında "gözetici" olarak diğerlerinden ayrılmıştır.

Ne var ki, 1970'li yılların son çeyreğinden itibaren IMF, Dünya Bankası ve uluslararası ticari bankalar, finans piyasasında sıkı bir işbirliğine girmiştir. 1980'li yıllarda, uluslararası ticari bankalar da, kendi aralarında işbirliği yapmaya başlamıştır. Böylece uluslararası finans piyasasında kredi verenler arasında dayanışma, anlaşma ve işbirliği, varolduğu kadarıyla rekabeti ortadan kaldırmıştır. Bunlar arasında, ortak finansman da sözkonusu olmaktadır.

Bir yandan IMF eskiye oranla daha uzun vadeli kredi verir, "talep yönetimi" yanında "arz yönetimi" üzerinde durur biçimde politikasını değiştirirken, bir yandan da Dünya Bankası CIB açıklarıyla karşılaşan ülkelere "yapısal uyum" kredisi vermeye başlamıştır. Eskiden varolan kesin işlev ayrımı yerine, işlevler üstüste binince, her iki kurum arasında eşgüdüm gereği ortaya çıkmıştır. Eşgüdüm konuları, para ve sermaye piyasalarının işleyişi; iç tasarrufların artırılması; kalkınma programlarının mali yönü ve dış borç yönetimi gibi alanları kapsamaktadır. Her

iki kurumdan borç alarak CİB açıklarına çözüm bulmaya çalışan bir ülke, bundan ötürü, karşısında esgüdüm içinde ekonomi politikaları öneren IMF ve Dünya Bankası'nı bulmaktadır.

Öte yandan, 1970'li yılların son çeyreğinde bir dizi AGÜ'nin borçları geri ödemede güçlüğü düşmesi, uluslararası ticari bankaların rizikosunu artırmıştır. Bu da, sözkonusu bankaları, IMF'nin "yeşil ışığı"na bağlı olarak borç vermeye götürmüştür. Yani uluslararası ticari banka sisteminden kredi alan ülke, IMF politikalarına uyacak ve buna uymasını izleyerek kredi güvenilirliği arttıkça borçlanabilecektir. Böylece resmi finansman kurumlarıyla ticari finansman kurumlarının göttükleri politikalar, birbirlerinden bağımsız olmaktan çıkmaktaydı (56).

IMF ile anlaşmaya gitmek suretiyle olsun IMF'den bağımsız olsun, ödemeler dengesi açıklarını kapatmada ve dışalımını finanse etmede güçlüklerle karşılaşan ülkelerin istikrar programları doğrultusunda önlemlere başvurmalarını belirleyici etken, alması dış finansman kaynaklarının bulunup bulunmamasıdır.

1970'li yıllara gelinceye kadar, dışalım yapmakta sıkıntı çeken ülkelerin sıkça başvurmak zorunda kaldıkları bir yol, dışalım için gerekli dış finansmanı sağlamadan, yurtdışından aldıkları malları üreten firmalara borçlanmak

suretiyle dışalım gereksinimlerini karşılamaktır. Üretici firma kredileri olarak tanımlanan bu tür ticaret ilişkisi, dışsatımı yapan firmanın bulunduğu ülke hükümetlerince de dışsatımı artırdığı gerekçesiyle destekleniyordu. Ne var ki, bu ilişki türü, ödemeler dengesi açık veren ülkelerin kısa vadeli dışalım gereksinimlerini bir süre için karşılamaya yarasa da, sonuçta sözkonusu açıkların daha da büyük boyutlara ulaşmasında önemli rol oynamıştır. Bu nedenle Bretton Woods sistemi işlediği sürece, IMF bu tip borçlanmalara, ödemeler dengesi sorunlarını ağırlaştırdığı gerekçesiyle, ilkesel olarak karşı çıkmıştır. Ayrıca bu tür kredilerin, borçlanan ülkelere belirli bir süre için istikrar uygulamalarına gitmekten kaçınma olanağı vermesi de, IMF tarafından eleştiri konusu yapılmıştır.

1970'li yıllarda, Bretton Woods sisteminde (Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki gelişmelerin olumsuz değerlendirilmesi ile) ülkelerin dış finansman gereksinimlerinin karşılanması bağlamında devre dışı bırakılan özel banka sermayesi tekrar önem kazanmıştır.

Giderek artan dış finansman gereksinimleri karşısında, uluslararası kapitalizmin 1960'ların sonlarından itibaren krize girmesiyle devletten devlete dış yardım programları azalırken, IMF kaynakları da hem miktar hem de kullanım amaçları açısından sınırlı bir nitelik taşıyordu. Bu sırada kritik bir işlev görmeye başlayan özel banka

sermayesi. AGÜ'ler için. IMF'nin belirli koşul ve ekonomi politikaları dayatan kredileri karşısında bir alması niteliği kazanıyordu.

1970'lerin başları Üçüncü Dünya açısından bir geçiş dönemi olarak nitelenebilir. Bu yeni dönemi açıklayan içsel nedenler, uygulanan istikrar programlarının doğurduğu sonuçlarla ilişkilidir. Söz konusu istikrar programları, öngörüldüğü gibi ne enflasyon oranını ne de ödemeler dengesi açıklarını azaltmıştı. Aksine, ekonomik gerilemeye yol açan süreçler doğurmuş; büyüme oranı üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu zaman ise, bu etkiler, üretim ve gelirden zorlanan bir yoğunlaşma ve toplumda artan sınıflararası uçurumlar pahasına başarılmıştı. Bu sonuçlar dolayısıyla, politikaların eleştirileri her ne kadar istikrar programlarını uygulayan hükümetlere yöneldiyse de, az veya daha çok ölçüde de IMF koşulluluğuna ve bu koşulluluğun belirlenmesinde ABD çıkarlarının ağır basmasına yöneldi. Bu durumun sonucunda, gelir dağılımını iyileştirmeye ve temel kaynaklar ve ürünler üzerinde denetim kurmaya yönelik ulusçu istekler gelişti.

Ekonomi politikalarındaki bu yöndeki değişimlere uluslararası kriz de katkıda bulundu. Dolar, petrol ve IMF'yi de kapsamak üzere, Bretton Woods sisteminin çökmesi ile oluşan kriz dünya likiditesinin, spekülasyon ve enflasyonun denetlenemediğini gösteriyordu. ABD hegemonyasının

cöküşü iktisadi etkilere sahip olmanın yanı sıra, kendisini, kökeni çokuluslu şirketlerin güçlerinin olgunluğu konusunda olan daha genel bir çelişkide göstermektedir: uluslararası düzeyde kapitalistlerarası işbirliği (yarış) artık tam olarak merkez ülkelerin hükümetleri arasındaki ittifaka (rekabete) karşılık gelmemekteydi (57).

İste bu genel çerçeve içerisinde, 1970'lerden itibaren, gerek Batı'nın durgunluğa girmesiyle reel ekonomiden kaçıp finansal kazançlara daha fazla yönelen Batı sermayesinin kredi piyasalarına fon olarak yönelmesi ve gerekse 1974 Petrol Krizi sonrası OPEC ülkelerinin elinde biriken, karlı ve güvenli plasman alanları arayan petrodolarların Batı sermaye piyasalarına akması* bazı AGÜ'lere IMF gibi kuruluşların denetimi dışında borçlanabilme olanağı doğurdu. Üçüncü Dünya ülkeleri ayrıca birçok temel mal için konjonktürel olarak lehte olan ticaret hadleriyle birlikte artan dünya ticaretinden de yararlanabildi.

Bu koşullar altında IMF gününü doldurmuş görünüyordu. Geçici ödeme dengesizliklerini gidermek amacıyla oluşturulmuş bu örgüt, sabit kur sisteminin teminatı ve uluslararası ödemelerin düzenleyicisi olmaktan çıkıp, işlevsizleşmişti. 1970'li yıllarda pek revaçta olmayan IMF yardımları, 1974-1980 aralığında bile üç milyar doların altındaydı ve cari hesap açığının sadece % 4'ünü finanse ediyordu. 1980'de 7 milyar, 1981'de 15 milyar, 1982'de 23

milyar ve 1983'de 33 milyar dolarlık finansman sözkonuydu. 1965 ve 1970 arasında yürürlükte olan IMF stand-by anlaşmalarının sayısı 24 ve 32 arasında dağılırken, bu dağılım 1971 ve 1979 arasında 13 ve 19'a düştü. IMF'nin ağır koşullu ödünçleri, 1974 ve 1976 arasında % 19'a düştü; bu yıllar boyunca, bütün Fon üyeleri tarafından ilk kredi diliminin ötesinde, sadece 10 çekiş yapıldı. 1974 ve 1980 arasında, IMF petrol dışsatımcısı olmayan AGÜ'lerin açıklarının sadece yaklaşık % 4'ünü finanse etti. Aslında 1978 ve 1980 arasındaki her yılda, IMF'ye net bir fon akışı vardı. 1974 ve 1982 arasında, uluslararası özel bankalar ise, Üçüncü Dünya'nın cari hesap açığının yaklaşık yarısını finanse etti (58).

Bu yönelimde, en yoksul AGÜ'ler, yabancı yardımlara umut bağlamaya ve genel kredileri ve ek ödünç kolaylıklarıyla IMF'den ağır bir şekilde borçlanmaya devam etmek zorunda kalırken, kapitalist sistemle en çok bütünleşmiş ve geri ödeme kapasiteleri (örneğin, en yoksul Afrika ülkelerine göre) yüksek olan, basta Latin Amerika'daki ve Doğu Asya'dakiler olmak üzere, bazı Üçüncü Dünya ülkeleri, yoğun bir ölçüde borçlanma olanağı bulmuş, ve böylece, "kalkınmalarını", siyasi ve ekonomik yönlerden itiraz edilen IMF koşullarına boyun eğmek zorunda kalmayarak, özel yabancı borçlarla finanse ederek sürdürebilmislerdir (59). Bu arada, IMF ve Dünya Bankası, bir yandan, özel bankalara rakip olabilecekleri alanlarda kredi vermekten kaçınırken,

bir yandan da, 1975'te kurdukları bir ortak komite aracılığıyla, AGÜ'lerin Eurotahvil piyasasına girişlerini kolaylaştırıcı önlemleri saptayıp, gelişmiş ülke yatırımcılarını bu yönde teşvik etmişlerdir (60).

AGÜ'ler IMF'nin katı disiplini altına girmemek için, 1970'li yıllara gelinceye kadar, özel kaynaklı dışsatım kredilerinden de yararlanmış ve IMF, faizleri yüksek, vadeleri kısa olduğunu bahane ederek, bu dışsatım kredilerini eleştirmiş ve AGÜ'leri Fon'dan kredi almaya teşvik etmiştir. Aslında bu tutumun gerisinde, IMF'nin sözkonusu ülkeleri olabildiğince denetim altında tutma amacı yatıyordu. Öte yandan IMF, yetmişli yıllarda, özel piyasalarda fonlar bollasıp, çevre ülkelere kredi olarak verildiğinde, geri ödeme riskleri konusunda uyarı yapmamış (61) ve yukarıda da belirtildiği gibi, bu fon akışına destek olmuştur. Ancak daha sonra, Yalman'ın IMF'nin 1977 yıllık raporuna dayanarak belirttiği gibi, Fon bu tür kredileri, ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarını erteleme sansı yaratarak, istikrar programı uygulamasından kaçınmalarına yardımcı oldukları gerekçesiyle eleştirmiştir (61). Yani IMF, bu kredilerin verilmesine karşı çıkmıyor, ancak verilmiş şeklini eleştiriyordu. Nitekim borç krizi başgösterdiğinde, istikrar programlarına özel bankaların çıkarları doğrultusunda bir işlevsellik kazandırılan IMF, mali disiplini sağlamak üzere yeniden ön plana çıkıyordu.

Blake ve Walters'ın da belirttiği gibi, ileri sanayi ülkeleri de bu borçlanmanın özel banka kanallarıyla yapılmasından memnundular. Çünkü, bu durum AGÜ'lere resmi olarak finanse edilen borçların verilmesi gereksinimini ortadan kaldırıyordu. Özel borçlanma, AGÜ'lerin ödenmemiş dış borçlarının 1970'de sadece % 12'sine karşılık gelirken, bu oran 1980'de % 43 oluyordu. Bu, aynı zamanda AGÜ'lere (dünya ticaretinde ciddi bir durgunluğun hüküm sürdüğü dönemde), ileri sanayi ülkelerinden dışalımını sürdürdebilmelerine de olanak verdi. AGÜ'lerin "kalkınma" ve dışalımını borçlarla finanse edebilmelerinin, OECD'nin ileri sanayi ülkelerinde 1973 ve 1977 arasındaki her yıl, 900000 kişilik yeni istihdam olanağı doğurduğu hesaplanmıştır (62).

Batılı bankaların cılgınca bir yarış halinde AGÜ'lere borç vermeye başlaması, kısa bir süre sonra, 1970'li yılların ortalarından itibaren verilen borçların geri ödenmemesi halinde ne olacağı sorusunu gündeme getirdi. Bankalar da, kredi geri ödemelerini garanti altına alacak arayışlara yöneldiler. Bankalar, önce, kendi aralarında anlaşarak, aldığı borçların anapara ve faizlerini zamanında ödeyemeyen bir ülkeye, "istikrar" benzeri politikalar dayatma denemesinde bulundular. Bu deneme başarısızlıkla sona erince, bankalar açısından, borç verilen ülkelerin borçlarını ödeyebilecek koşullara sahip olup olmadığını denetleyecek ve gerektiğinde onları bu yönde önlemler

almaya zorlayabilecek tek bir kuruluş kalıyordu: IMF (63).

Aslında Üçüncü Dünya'nın borç sorunu 1950'lerden beri vardır. 1950'lerde ve 1960'larda resmi ve resmi garantiye sahip borçların birikiminin yolactığı borç krizleri ortaya çıktığı zaman, borç krizini ele almada standart yol, borç veren hükümetleri Paris Kulübü konsorsiyumuna çağırmak ve borcu yeniden takvime bağlayarak yıllık borç servisi ödemelerinin azaltılıp, (Üçüncü Dünya ülkesine doğru) pozitif net aktarımın yeniden başlatılmasıydı .

Daha 1960'ların ortalarında, borç servisi, Latin Amerika'ya verilen yeni borçların % 87'sini, Afrika'ya verilenlerin ise % 73'ünü tüketen bir düzeye gelmişti. Bu durumun farkında olmalarına rağmen özel bankalar, birtakım nedenlerle *. 1970'lerin başlarında, Üçüncü Dünya'ya açılıp borç vermeye başlarken, en çok güvendikleri dayanakları, gerektiğinde yeniden takvime bağlamalar ve borç veren ülke hükümetlerinin vereceği yeni paralarla geri ödenemeyen borçların tekrar ödenebilir hale getirilebileceğini düşünmeleri idi. Bu bankalar, bütün Euromarket örgütünü yıkabilecek bir tehlike durumunda, Dünya Bankası, IMF ve başlıca sanayileşmiş ülke hükümetlerinin seyirci kalmayıp, müdahale edeceklerini biliyorlardı (64).

Böylece, 1974'ten beri ülkeleri dış ödemeler dengesi açıklarını önleyici politikaları uygulamaya zorlayabilmek

için, değişik mekanizmalar geliştirilerek kredi verme gücü artırılan IMF ile bankaların çıkarları buluşmuş oldu. Özel ticari bankalarla AGÜ'ler arasına IMF aracı olarak devreye girerken, IMF'nin kredi verilebilir saymadığı, yani "yeşil ışık" yakmadığı ülkelerin özel piyasalardan borç bulması olanaksız hale geldi. Bundan böyle, bir ülkenin "kredi verilebilir" niteliğe kavuşması için gerekli önlemleri almasını sağlamakta IMF istikrar programları işlevsel olacaktı. Bir diğer deyişle, istikrar programlarına, bankalara olan borçların geri ödenmesini güvenceye almada işlevsellik kazandırıldı. Böylece, diğer işlevleri azalan IMF, koşulluluğunu yeniden yapılandırarak bu süreci destekledi ve varlığı 25 yıl ya da daha fazla bir süredir yakın ilişkide bulunduğu geleneksel Latin Amerikalı müşterilerinden, en yeni Afrika ve Asyalı ülkelere yayıldı (65). IMF bu süreçte, piyasalardan ve kendi zengin üyelerinden borçlanmasını artırarak, yani bir ölçüde AGÜ'lere verilecek fonları bünyesinde toplayarak, bu ülkelere belirli ekonomi politikalarını dayatma konusundaki gücünü artırmış oluyordu.

Özel uluslararası bankalar ve IMF arasında kurulan bu ilişkiler işlevselliğini koruyup, kurumsallık kazandı. Ancak, bu ilişkiler Fon'un az gelişmiş ülkelerle yapılan görüşmelerde liderlik yaptığı ve kefil olduğu eski tabloyu geride bırakmıştı. Bankaların kendilerinin inisiyatif geliştirmesi, IMF'in önayak olduğu durumlardan çoğu kere

daha fazlaydı. 1976'dan 1978'e kadar Peru, Zaire ve Gabon gibi ülkelerde IMF koşulluluğunun ikinci planda kaldığı gözlemlendi (66).

Bu süreçte IMF ve Dünya Bankası, kurtarma paketleri için milyarlarca dolar harcarken, ABD ve OECD ülkeleri merkez bankaları için aracı gibi hareket eden BIS (Uluslararası Ödemeler Birliği- The Bank for International Settlements)) de, "köprü" finansmanı sağladı. Fakat bunlar bankaları kurtarmak için yeterli olmaktan uzaktı (67).

Fon'un kaynakları, 1980'de, uluslararası dışalının sadece % 3'üne eşitti. Bu oran 1970'de % 10, 1960'da da % 12 idi. Fakat 1983'de üye ülkelerin katılım payları % 47,5; Genel Borçlanma Düzenlemesi çerçevesinde sağlanan kaynaklar da, % 300 oranında artırıldı. Buna rağmen, IMF'nin kaynakları hala, en büyük ilk 25 bankanın avanslarından azdı. Dolayısıyla bankalar, ödemeler dengesi açıklarının ulaştığı büyük boyutlar karşısında, zor durumdaki ülkelere ödünç vermeye, onları finanse etmeye devam etmek durumundaydılar. 1982'de Fon'un istediği buydu (68). IMF Yönetim Kurulu Başkanı bankalara, çeyrek yüzyıldan beri Paris Kulübü aracılığıyla resmi borç verenlerin yaptığı gibi kendi kendilerini kurtarmaları gerektiğini söyledi. Bankaların ayrı ayrı, her ülkeden toplam alacaklarının belli bir yüzdesini (Meksika ve Brezilya için %7) yeni borç olarak vermeleri gerekiyordu. İlgili ülkeler yeni

aldıkları borçlara dışsatım kazançlarının bir kısmını da eklerlerse, bu tutar, sözkonusu ülkelerin programlanan faiz ödemelerini yapmalarına olanak verecekti (69). Böylece, özel banka kredileri alması dış finansman kaynağı olmaktan çıkıp, istikrar programlarının uygulanması karşılığında elde edilebilecek bir kaynak durumuna geldi. Bu arada belirtilmesi gereken bir başka nokta da, IMF'nin salt kısa vadeli ödemeler dengesi açıklarını gidermeye yönelik önlemlerle yetinmeyip, aynı zamanda uzun dönemli "gelişme" stratejileri önerir bir konuma gelmiş olmasıdır (70).

IMF zor durumdaki borçluların yeniden finanse edilmesinde ve aşırı düzeyde kredi açan bankaların ani çöküşünü önlemede bir katalizör (hızlandırıcı) durumuna geldi. Fon bankalara borç vadelerinde temkinli olmaları ve yeni krediler konusunda ısrarlı girişimlerde bulunarak, borçluların yüksek maliyetler ödetilerek yıkıma sürüklenmesi (ve böylece aslında alacaklı banka ve ülkelere zarar gelme) tehlikesini önüyor, buna karşılık olarak da, bankalara, ilgili borçlu ülkelerin ekonomi politikalarının, Fon'un isteklerine uygun olacağına dair güvence veriyordu. Bu "koşulluluk" ise, borçluların borcunu ödeyeceğini güvence altına alıyordu. Bu çerçevede, Fon'un avanslarının dörtte üçü katı koşulluluğa dayandı. Bankalar Fon tarafından dayatılan koşullara uygun olarak ödünç veriyor, Fon'da borçlularla alacaklılar arasında bir arabulucu

islevi görüyordu. İki tarafın çatışan çıkarlarını, borçlunun dış finansman gereksinimi ile, alacaklının alacaklarını vadesinde tahsil etme isteğini uzlaştırıcı bir komunda bulunuyordu (71).

2.3.3 FON KOŞULLULUGUNA KAZANDIRILAN YENİ İŞLEV

Amerikan hegemonyası sırasında, Uluslararası Keynesçiliğin kurumsallaşması, IMF'den geçerken, bankerlerin hakimiyeti IMF'yi dönüştürdü ve bu kurum borçlu ülkelere dayatılan ortodoks ilkelerin ve iktisadi politikanın bekçisi durumuna geldi. Bundan sonra Uluslararası Friedmancılık, IMF reçetesiyle somutlanıyordu. Eskiden dünya parası türünde yardım veya borçları, politik anlaşmalar ve tavizler sonucunda elde edebilen bu ülkeler, resmi fon aktarımlarının azalması ve petrol fiyatlarının artmasıyla, kendilerini pazarda fon arayan borçlular durumunda buldular. Petrol fiyatlarıyla paralel artan borçlanma gereksinimlerini ancak özel bankalar karşılayabiliyor, bunlar da kredi verme koşulu olarak IMF'nin onayını sürüyorlardı. IMF'in onayı ise iç ve dış Keynesçiliğin tasfiyesine bağlıydı. İç Keynesçiliğin tasfiyesi, devletin toplumsal harcamalarını kısıması anlamına geliyordu. Dış Keynesçilikten vazgeçmek ise, fon alıcı ülkeler için ödemeler dengesini kendi olanaklarıyla dengelemek anlamına geliyordu. Daha doğrusu, resmi fonların azalmasıyla dışalım- larını devam ettirmek için dışsatımlarını yükseltmek,

dışarıdan özel sermaye girişini hızlandırmak, işçilerden, turistlerden gelen döviz artırmak zorundaydılar. Özellikle iç pazarı hedef alan DIS politikasını uygulayan ülkeler için, bu önerilen reçete, çok kapsamlı bir yapı değişikliğini gerektiriyordu (72).

Bu işlev değişikliğinin, özel finansal pazarların işleyişini desteklemek amacıyla, IMF koşulluluğuna ne ölçüde yansıtıldığını incelemek de ilginç olacaktır. Fon'un en önemli önerilerinden biri, iç pazardaki reel faiz oranıyla, geçerli uluslararası faiz oranı arasında önemli bir pozitif farkın ortaya çıkmasını teşvik etmektir. Bundaki amacı ise, iç tasarrufları ve hepsinden önemlisi yabancı tasarrufları artırmak ve aynı zamanda uluslararası kredi veren kuruluşlar için bir garanti oluşturmak üzere, daha fazla uluslararası yedeğin birikimini teşvik etmektir.

Ödemeler dengesine parasalcı yaklaşım, teorik olarak, diğer yönleri yanında, döviz kurunu faiz oranına bağımlı ve para arzını da yabancı parasal sermayenin girişine esnek kılmayla uyumlu bir politika olarak açıklanmaya çalışıldı. IMF'nin, para miktarını ve enflasyonu sınırlamada varsayılan bir araç olarak önerdiği iç kredilerin kısılması, daha fazla yabancı kredi ve sermaye gereksinimi doğurur. Bu yabancı sermaye girişi ise, IMF'nin gerekçesine göre, iki yönden tercih edilir: Para emisyonu için sağlıklı bir temel olarak ve ödemeler dengesinin sağlanmasına

olanak veren bir etken olarak.

Bu koşullar, az gelişmiş ülkelerde uluslararası finansal yatırımlara elverişli bir ortam yaratma ve dış borçların geri ödenme kapasitesini artırmanın yanı sıra, politika olarak benimsenen ülkelerde enflasyonist eğilimleri de güçlendirmekten de sorumludur. Aslında, yüksek faiz oranları ve bunu izleyen döviz kurları ve fiyatlar üzerindeki etkisi ile oluşan spiral, minimum bir enflasyon tavanının kurulmasını teşvik eder. Burada önemli olan, Fon'un, finansal fazlayı çekmek ve çevrimini sağlamak için amaçladığı reformların, diğer iş sektörleri ve ücret sahiplerinin zararına olmak üzere, bankalara olağanüstü boyutlarda yarayan enflasyonist koşullar yaratmakla sonuçlanmasıdır. Uygulamada bu süreç, esas olarak ödemeler dengesi ile ilgili olan makroekonomik denge kavramını değiştirdi ve finansal ilişkiler, üretken ilişkiler ve enflasyon karşıtı hedefler arasındaki vurguyu farklılaştırdı. Ekonomi politikaları, daha fazla iç bütünleşme ve üretken büyümenin zararına olmak üzere güçlü spekülatif eğilimlerle, dışa açık "kalkınma" stratejilerine yönlendirildi (73).

2.4 1980'LI YILLARDAN GÜNÜMÜZE

2.4.1 YENİDEN ARTAN ETKİNLİĞİYLE IMF

Sözüedilen bu yeni dönemde, IMF kaynaklarına artan

bir başvurunun olduğu gözlemlenmektedir. İkili yardım programlarından yararlanmadaki "politik sınırlamalar" ın birçok ülke için anlamı, IMF ve gittikçe büyüyen yapısal uyum ödünçleriyle Dünya Bankası'nın, proje-dışı yardımda ana kaynaklar olmasıdır. 1970'lerin başlarından beri, dünya ekonomisindeki aşırı dalgalanmalar karşısındaki dayanıksızlık dolayısıyla, proje-dışı yardım kaynaklarına gereksinim yüksekken, bu yardım kaynakları oldukça sınırlıydı. Petrol fiyat şokları, ticaret hadlerinin kötüleşmesi, yiyecek sıkıntıları ve ileri kapitalist ülkelerdeki derin durgunluk Üçüncü Dünya Ülkeleri için ciddi nitelikte ödemeler dengesi sorunları yarattı. IMF ve Dünya Bankası'nı daha çok program kredilerinde yoğunlaştıran yardım rejimindeki kurumsal uzmanlaşma, birçok Üçüncü Dünya Ülkesi için bu iki kurumun kredi koşulları karşısında dayanmayı güçleştirdi. Tek önemli alması olan özel sermaye pazarlarından ayrıcalıksız oranlarda borçlanma sadece sınırlı sayıda Üçüncü Dünya Ülkesi için sözkonusuydu ve yalnızca geçici bir kaçış anlamına gelmekteydi (74).

Tablo B.1 IMF ve Dünya Bankası'nın proje-dışı krediler açısından artan önemini göstermektedir. 1970'lerin başlarında sadece USAID (United States Agency for International Development) tarafından verilen proje-dışı yardımlar, IMF kredileri ve Dünya Bankası'nın proje-dışı kredilerinin toplamını bir hayli aşmaktaydı. Ancak, 1975'de IMF kredileri tüm DAC (Development Assistance Committee) ülkelerinin

verdiği mal yardımlarını aşıyordu ve 1980'de neredeyse iki katına ulaşmıştı. IMF kredilerinden, üyelerinin gerçekleştirebilecekleri borçlanma miktarının resmi sınırları olmasına rağmen, proje-dışı yardımlarda IMF'ye artan bir yönelim olmuştur. 1983 mali yılında, IMF yardımları 11,1 milyar dolara ve Dünya Bankası'nın proje-dışı yardımları 1,4 milyar dolara ulaştı.

Böylece IMF ve Dünya Bankası, birçok ülke için proje-dışı finansmanı tekeline almış oldu ve bu kuruluşlar içindeki içsel değişiklikler, verdikleri yardımın koşullarını ağırlaştırmaya hizmet etti. Kotaların yavaş büyümesi, kurulan yeni koşullu kolaylıklar ve yaratılan yeni "yararlanma politikası" ağır koşullu IMF kredilerinin oranını artırdı (75).

Proje-dışı finansman da dahil olmak üzere, 1981-1984 döneminde, IMF'nin verdiği kredi miktarının görece artmış olmasına rağmen, Tablo B.2'den de izlenebileceği gibi, AGÜ'lere yönelik dış finansman akışındaki payı yine de düşük kalmıştır. IMF'nin doğrudan katkısının görece azlığı, yönetiminde sınırlı kaynakların bulunmasının bir yansımasıdır. Ancak IMF ile anlaşmanın özel ve resmi kaynaklardan çok daha büyük miktarda dış finansman sağlanmasına olanak verdiği düşünüldüğünde, Fon'un dolaylı etkisinin çok daha önemli olduğu görülür (76).

Fon'un artan etkinliğinin boyutları, üyeleriyle yaptığı stand-by anlaşmalarının sayısından da izlenebilir. IMF, 1950'ler boyunca, ana mekanizması koşulluluk olmak üzere, üyeleriyle 4 milyar doları kapsayan 57 stand-by (destekleme) anlaşması yaptı. 1960'larda, IMF'in üyelerine resmi koşulları dayatma konusundaki rolü arttı; toplam 14 milyar dolara karşılık gelen 231 stand-by anlaşması imzalandı. Aksine 1970'lerde, artan üyelik, ve ilk olarak Bretton Woods para sisteminin sona ermesi ve sonra petrol fiyatlarının yükselmesi ve ticaret hadlerinin bozulusu ile gelen şoklara rağmen, stand-by ve ilgili anlaşma sayısı 17,6 milyar doları kapsamak üzere 177 olarak gerçekleşirken, reel değerlerle keskin bir düşüşü ifade ediyordu. 1980 ve 1983 arasında, dünya çapındaki durgunluk ve borç krizi rekor sayıda Üçüncü Dünya ülkesini IMF'ye dönmeye zorladı. 1980, 1981, 1982, 1983 ve 1984 mali yılları boyunca, 164 işleyen stand-by ve genişletilmiş fon anlaşması vardı. Bu anlaşmalar, 69'u AGÜ'ler olmak üzere, 71 ülkeyi kapsıyordu. Söz konusu AGÜ'lerin GSMH'sı, tüm AGÜ'lerin toplam GSMH'lerinin 3/4'üne karşılık geliyordu. IMF kaynaklarına yapılan başvurulardaki artışa, aynı zamanda IMF'in koşullarının giderek ağırlaşması eşlik ediyordu. 1984 yılında, farklı şekillerdeki IMF yardımları arasındaki denge, Fon'dan toplam satınalmaların % 88'ini kredi dilimleri ve genişletilmiş fon çekişlerinin oluşturmasıyla, ağır koşullu olanları yönünde değişti. Ayrıca IMF'nin üyelerinin anlaşmalarına uymaları konusunda daha katı

olduğu gözlemleniyordu. 1982 ortalarında IMF, o sırada yürürlükte olan 34 stand-by anlaşmasından 10'unda. performans ölçütlerine yeterince uyulmadığı gerekçesiyle çekisleri durdurdu. Bu durum, IMF koşulluluğunun geniş ve ezici zaferini yansıtıyordu. Fon, koşullarını dayatmada daha önce. hiç bu kadar güçlü bir konumda olmamıştı (77).

2.4.2 FON KOŞULLULUĞUNUN AĞIRLAŞMASI

IMF kotalarının toplam dışalıma oranı keskin bir azalma gösterirken (1948'de toplam dışalının % 16'sı iken. 1980'de % 3'ten azdı). Fon'un AGÜ'lere koşulsuz veya düşük koşullu olarak sağladığı ödemeler dengesi desteği de önemli ölçüde azaldı. Petrol kolaylığı ve altın satışından elde edilen düşük koşullu kaynaklar sona ererken. Fon kaynaklarında sağlanan artışlar, Fon'un yüksek koşullu olarak borç verme kapasitesini genişletmede kullanıldı (78).

Koşulluluğun. ikili yardımlardan çoklu kalkınma bankaları ve IMF'ye doğru kayması, onun hem düzey hem de içerik açısından değişimini de beraberinde getiriyordu. IMF Ana Sözleşmesi'nde, Fon'un üyelerini koşulluluk esaslarına uymaya hangi politikaları kullanarak teşvik edeceği belirtilmemiş olmasına ve stand-by anlaşmalarından sözedilmemiş olmasına rağmen, IMF yıllar içerisinde yavaş yavaş daha ağır bir koşulluluk oluşturma yönünde hareket etti. İlk

değişiklik aracılığıyla, baskın güce sahip üyeler, Fon'un varolan rezervler veya altın dilim politikası yanında herhangi bir yeni (veya daha doğrusu düşük koşullu) kolaylık yaratmasına izin vermedi. 1960'larda kurulan yeni kolaylıklar ılımlı düzeyde bir koşulluluk taşıırken, 1970'lerde kurulan yeni kolaylıklar yüksek düzeyli koşulluluğa sahipti. Değişik biçimlerdeki IMF kredileri ve bunların koşulluluk dereceleri Tablo B.3'de yer almaktadır (79).

Dünya Bankası'nın 1970'lerde genişleyen kredileri, IMF'nin birçok yeni kredi biçimi yaratmasıyla tamamlandı. 1974 ve 1975'te petrol fiyatlarının artışı nedeniyle ciddi olarak etkilenen ülkeler için, özel petrol kolaylıkları oluşturuldu. 1976 ve 1981 arasında da, bir miktar altınını satarak kurduğu bir Güven Fonu'ndan 3,7 milyar dolarlık uzun vadeli kredi verdi. Söz konusu yeni tip krediler sadece orta düzeyde bir koşulluluğa sahipti ve bu dönem boyunca IMF tarafından verilen ağır koşullu kredilerin azalmasına katkıda bulundu. Aynı zamanda, ağır koşullu kredi genişlemesinin kurumsal temeli, bu dönem boyunca kurulan Genişletilmiş Fon Kolaylığı (1974), Ek Finansman Kolaylığı (1979 ve 1982 arasında), ve daha sonra Genişletilmiş Kullanım Politikası (1981) ile oluşturuldu. Bu yeni tip krediler, IMF'ye ağır koşullu kredilerinin düzey ve süresini artırma olanağı verdi. Bunlar başlangıçta ılımlı olarak kullanılmalarına rağmen, onyılların sonunda borç krizi patlak verdiğinde IMF'yi merkezi bir rol

maya götürdü (80).

Yüksek koşulluluğa doğru olan bu eğilim oldukça belirgin ve hızlıydı. 1980'e kadar Fon'un finansal taahhütlerinin 3/4 'ünden daha fazlası bu nitelikteydi. Söz konusu değişim, üyelerin Fon kaynaklarından yararlanmalarının artırılmasında, kotaları artırmak yerine, toplam çekis yapma sınırını belirleyen kota yüzdesinin artırılması yönteminin kullanılması yolu ile gerçekleştirildi. Böylece, bazı durumlarda kotanın % 600'ü kadar çekis yapılabilmesine rağmen, ilk kredi dilimindeki düşük koşulluluk kotanın sadece % 25'ine uygulandı. Kotaların altı kat artırılması durumunda, % 150'si kadar düşük koşullu kredilere ulaşılacakken, yeni yöntemle Fon kaynaklarının sadece % 4'ü düşük koşullarla sağlanabilir nitelik taşıyordu. Kısacası bu yöntemle, kotaların uygun bir şekilde ayarlanması durumunda sağlanabilecek olandan çok daha hızlı bir şekilde, üyeleri yüksek kredi dilimlerinin taşıdığı ağır koşullara boyun eğmeye yönlendirme amacı güdüüyordu (81).

2.4.3 FON KAYNAKLARININ AĞIR KOŞULLU KREDİLER YÖNÜNDE ARTIRILMASI

IMF'nin tekrarlanan merkeziliği, sadece Üçüncü Dünya ülkelerinin IMF'ye yaklaşmaya hazır olmalarına değil, fakat aynı zamanda IMF'nin uyum programını finanse etmede yeterli kaynağa sahip olmasına da bağlıydı. IMF, belli

lkeler için yardımlarını diğerk finansman kaynaklarına bağlayarak, önemli bir finansman yığını inşa etmişti. Fakat ek olarak, 1983'de ve 1984'n başlarında IMF kaynakları iki yolla önemli miktarda genişletildi.

IMF kaynakları, kotaların % 47.5 genişletilmesiyle 30 milyar dolar kadar artırıldı. Ancak bu artış, ülkelerin Fon kaynaklarından yararlanmalarındaki artış, toplam Fon kaynaklarındaki artışla orantılı olmaksızın gerçekleştirildi. Bir artışın yapılması yolunda belirtilen istem, 1983 Mart'ında IMF Yönetim Kurulu tarafından onaylandı ve daha büyük bir artış elde etmeye çalışmış olmalarına rağmen, çnc Dünya lkeleri tarafından oybirliğiyle desteklendi. IMF ve Dünya Bankası'nın tarihinde o zamana kadar muhtemelen en gergin geçen toplantı olan Eylül'deki yıllık toplantıda, çnc Dünya lkeleri, Fon kaynaklarından daha fazla yararlanmalarının, hiç de gerektiğı gibi sağlanmayacağını gördüler. Baskın güce sahip ileri kapitalist lkeler, ABD'nin önderliğinde, kotanın % 150'si kadar yararlanmaya olanak veren mevcut politikayı, % 102 ve % 125 şeklinde ikili bir sistemle ikame etmede başarılı oldular. % 102 oranında yararlanmaya olanak veren politika, Fon'un daha büyük sayıda uyum programını finanse etmesine olanak verirken, IMF'nin 146 üyesinin 108'i için borçlanma sınırlarının azaltılması anlamını taşıyordu. Yararlanma sınırları, çnc Dünya lkelerinin keskin muhalefetine karşın, Eylül 1984'te % 95 ve % 115'e tekrar düşürülürken, bunu

Eylül 1985'te kotanın % 90 ve % 110'una yeniden düşürülmesi izledi. Telafi Edici Finansman Kolaylığı ve Tampon Stok Kolaylığı'ndan yararlanma sınırları da, 1983'de azaltıldı ve bu azaltılan sınırlar 1984 ve 1985'te yeniden onaylandı. Yararlanma sınırlarının yıllık yeniden gözden geçirilişleri ve bunların hedeflenen oranlar olmadığı yolunda yapılan açıklamalar, Üçüncü Dünya ülkelerinin finansmandan yararlanmaya devam etmelerinin kesin olamayacağını gösteriyordu.

Fon kaynaklarının artırılmasında neredeyse eşit öneme sahip olan diğer faktör ise, 1983 sonları ve 1984 başlarında Fon'un Üçüncü Dünya'da uyum programlarını finanse etmek için borçlanmasına olanak veren bir dizi anlaşmaydı. Tarihsel olarak, borçlanma anlaşmaları IMF'ye, kaynaklarını üye kotalarını (dolayısıyla her bir ülkenin bu kaynaklardan yararlanma olanağını) artırmaksızın çoğaltma olanağını verdi. On ileri kapitalist ülkeyi içeren Genel Borçlanma Düzenlemesi (GAB), 1.6 milyar doları Suudi Arabistan tarafından eklenmek üzere, 6.7 milyar dolardan yaklaşık 18 milyar dolara çıkarıldı. Geçmiş uygulamalardan önemli bir farklılığa işaret etmek üzere, şimdi IMF'ye, bu parayı GAB'na katılmayan üyeler için uyum programlarını finanse etmede kullanma izninin verilmiş olmasıydı. Bunları izleyerek, benzer borçlanma anlaşmaları, Belçika, Japonya, Suudi Arabistan Para Kurumu (The Saudi Arabian Monetary Agency) ve BIS ile diğer 6,3 milyar doları kapsamak üzere

yapıldı. Bu anlaşmalar, 30 milyar dolar olan kota artışı-
na 26 milyar dolar daha ekledi.

Kota artışı ve yeni borçlanma anlaşmaları, IMF aracılığıyla yönlendirilen resmi dış finansman oranını önemli ölçüde yükselterek, IMF kaynaklarını %89 artırdı. Aynı zamanda yeni yararlanma politikası, her bir ülkenin Fon kaynaklarından yararlanma olanağını, öncekinden daha düşük veya en iyi olasılıkla biraz daha iyi düzeylerde sınırlandırırken, diğer finansman kaynaklarını harekete geçirmede IMF kapasitesini daha kritik bir duruma getirdi (82).

2.4.4 BORÇ KRİZİNİ ÇÖZMEYE YÖNELİK PLANLARIN UYGULAYICISI OLARAK IMF

Gelişmiş ülke ekonomileri neredeyse kırk yıldır Üçüncü Dünya karşısında dışsatım fazlası veren bir yapılanma oluşturup, Üçüncü Dünya'nın borçlu ülkeleri de, ekonomilerini yine bu kadar uzun bir süredir net bir sermaye girişi beklentisine göre yapılandırdıkları için, 1980'lerin başlarında net aktarım ilk olarak Latin Amerika ve daha sonra Afrika ve bir bütün olarak Üçüncü Dünya için negatif dönüştüğünde (83), bu ülkeler, ölmeden ve mali sistemi çökertmeden, ama gelişmeye çalışan ülkelere, sanayileşmiş ülkelere, hatta Afrika'dan sanayileşmiş ülkelere net sermaye akışını da bozmadan, "alacaklılar kulübünün" belirlediği koşullarda, borçlarının vadesini ve koşulların yeniden

düzenlemeye zorlandılar.

Alacaklı özel bankalar ve hükümetler. Üçüncü Dünya'daki bu "dışa kanama" sürecinin devamı için, 1982'den beri çeşitli planlar ve araçlar geliştirdiler. IMF de, geliştirilen bu politikaların uygulayıcısı ve eşgüdümçüsü oldu .

1980-84 döneminde IMF'nin istikrar programlarının kabulü, gerek IMF kaynaklı fonların serbest bırakılmasında, gerekse Paris Kulübünü oluşturan alacaklı hükümetlere, borç erteleme ve yeniden vadelendirme için başvuran hükümetlere yeşil ışık yakılmasında koşul niteliği taşımıştır. Yeni özel krediler de, IMF mührünü taşımayan ülkelere yönelmemiştir.

IMF bu dönemde, borcunu ödeyemeyen ülkelere kısa vadeli bir istikrar programı öneriyordu. Tipik bir istikrar programı şu unsurlardan oluşmaktadır:

- Devalüasyon,
- Bütçe açığının azaltılması için kamu harcamalarının kısılması, kamu çalışanlarının işten çıkarılması, toplumsal programların daraltılması,
- Sübvansiyonların ve fiyat denetimlerinin kaldırılması,
- İlgücü piyasasının serbestleştirilmesi, ücret endekslemesine son verilmesi (84).

1982'den sonraki yıllar içinde, ABD yönetimi, alacaklı bankalar, IMF ve Dünya Bankası'nın oluşturduğu "alacaklılar karteli", borç krizini, alacaklılar yeni ödünç akışını sürdürüp, borçluların da IMF'nin sıkılık programlarını kabul etmelerini sağarlarsa çözülebilecek bir "likidite sorunu" imis gibi davrandılar. (Diğer koşulların yanı sıra, IMF ticaret serbestleştirilmesi konusundaki ısrarı ile, borçluların kıt döviz kaynaklarının en uygun kullanımına ilişkin plan yapmalarını yasaklıyordu.)

Fakat bu plan başarılı olamadı. Çünkü alacaklılar, IMF ile stand-by anlaşması imzalayan borçlu ülkelerden, yeniden takvime bağlamalarda ve yeni verdikleri borçlarda, en yüksek karı sağlama amacındaydılar (85). Bu stratejinin başarısızlığının yanı sıra, borçlular cephesinde de önemli bir gelişme yaşanıyordu. Büyük kısmı değişken faizli uluslararası banka kredileri niteliğindeki bu borçların yarattığı sorunlar, onbir Latin Amerika ülkesini bir "borçlu ülkeler" karteli kurma düşüncesine götürmüştü ve Haziran 1984'te Kolombiya'nın Kartegena kentinde toplanmışlardır. Bu toplantıyı izleyerek yayınlanan Kartegena Görüş Birliği bildirisi, bu ülkelerin gerek IMF ve gerekse uluslararası bankalara kendi koşullarını açıklamaktaydı. Oysa Latin Amerika ülkelerinin 350 milyar doları aşan dış borç toplamının % 20'si özel uluslararası bankalara, başta ABD bankalarındaydı (86).

Bu süreç, ABD'yi 1985'te birkaç kozmetik değişiklikle eski stratejiden farkı olmayan Baker Planı'nı önermeye götürdü. Özellikle Latin Amerika'daki 15-17 çok borçlu ükeye yönelik olan bu plana göre, amacına ulaşmış olan kısa vadeli istikrar programlarının, uzun vadeli "yapısal uyum programları" ile desteklenmesi gerekmekteydi. Böylece istem kısıcı politikalara dayalı istikrar paketleri ardından, sunum artırıcı yapısal uyum programları gelecek. düşen büyüme hızları artacak ve borç servisi için kaynak yaratılabilecekti. Yine bu planla, Dünya Bankası'na yeni bir rol verilerek, Dünya Bankası'nın borçlu ülkelere, IMF'nin kısa vadeli istikrar programlarındaki Yapısal Uyum adı verilen sıkı koşulları uygulaması sağlanmıştır (87).

Bu plan, borçlu ülkelerde büyümeyi sağlayacak bir program gibi sunulmasına karşılık, aslında tamamen bankaların çıkarlarını korumaya yönelikti. Önemi, ABD yönetiminin, 1982'deki Meksika'yı kurtarma operasyonunda (kapalı kapılar ardında) başı çektiği halde, bir yandan da dünya kamuoyuna karşı borç krizini görmezlikten geliyorken, bu planla sorunun derinliğini kabul etmeye başlamasında yatar. Baker Planı'nın ilk koşulu AGU'lerin, IMF'nin istikrar politikalarına uymaları ve kurumun ülkeleri tek tek değerlendirme politikasını benimsemeleridir. Bu koşullara uymayan ülkelere kesinlikle yeni kredi sağlanmayacaktı. Kabul edilen ülkelere ise, 1986-88 döneminde, IMF ve Dünya Bankası'ndan resmi krediler ve özel bankalardan yeni

fonlar sağlanacaktı. Fakat özel bankaların kendilerinden beklenen fonları aktarmadığı *, planın sağladığı meblağın borç sorunlarını çözmekte yetersiz kaldığını gören, zaten IMF'nin istikrar politikalarına hedef olmuş birçok borçlu ülkenin de, yeni bir kemer sıkma politikası kışkacına girmemek, üstelik bu kez, IMF'nin yanısıra, Dünya Bankası'nın ve özel bankaların baskılarına da tabi olmamak için bu planı uygulamak istemediği görüldü. Planın başarısı, uygulandığı ülkelere verilen yeni kredilerle, eski kredilerin faiz ödemelerinin sağlanması ve böylece bankalara zaman kazandırması olmuştur. Sonuçta bu ülkelerin borçluluğu azalmak yerine artmıştır. Ayrıca, borçlu ülkelerin birlikte hareket etme olasılığına karşı bir gözdağı verilmiş ve borçlu ülkeler tek tek ele alınıp kredilendirilerek, olası bir borçlular karteline darbe indirilmiştir (88).

Baker Planı ile ortaya atılan Yapısal Uyum Programları'nın uygulanması sürecinde, IMF 1986 yılında Yapısal Uyum Kolaylığı (Structural Adjustment Facility) adında bir fon kurdu. Bu fon düşük gelirli ülkelere yöneliktir. 62 IMF üyesi bu fondan yararlanabilmekte, geri ödeme 5,5 yıl sonra başlamaktadır. Söz konusu ülkeler, kotalarının %70'i oranında borçlanabilirler. Borçlanma koşulu IMF ve Dünya Bankası'nın gözetiminde bir çerçeve politikası hazırlamak ve yapısal uyumu kabul etmektir.

IMF, 1987'de ise Arttırılmış Yapısal Uyum Kolaylığı (Extended Structural Adjustment Facility) 'nı kurdu. Bunun amacı da ilki gibidir. Ancak üst çekme sınırı kotanın % 250-350' sidir. Bu fondan yararlanmak için de, ilkinde göre daha sıkı olan bir yapısal uyum programı benimsemek gerekir.

IMF'nin oluşturduğu üçüncü tür yapısal uyum fonu ise, Genişletilmiş Fon Kolaylığı (Extended Fund Facility) 'dır. Üst çekme sınırı, ilgili ülkenin kotasının % 140'ıdır .

Yalnızca IMF, Dünya Bankası ve IDA kredileri değil, özel ticari alacaklar için oluşturulan Londra Kulübü'nün, ikili devlet alacakları için oluşturulan Paris Kulübü'nün ve yeni borç verecek özel ticari bankaların, borçlu ülkelere ilişkin mali tutumları da, ilgili ülkenin IMF'nin, artık istikrar programını da içeren Yapısal Uyum Programını kabul etmesine bağlıdır. Klasik bir yapısal uyum programı aşağıdaki unsurları içerir:

- 1- Ticaretin serbestleştirilmesi ve yerli sanayinin daha "rekabetçi" bir duruma gelmesi için koruma duvarlarının kaldırılması,
- 2- Bankacılık sisteminin serbestleştirilmesi, tarım ve sanayi sektörlerini desteklemek amacıyla kurulmuş bankaların özelleştirilmesi veya bu niteliklerinin kaldırılması,
- 3- Özelleştirme,

- 4- Devletin eğitim ve sağlık gibi toplumsal sektörlerden çekilmesi, bu sektörlerin maliyetleri karşılamak anlayışıyla yeniden düzenlenmesi, özelleştirilmesi.
- 5- Kamu kesiminin "üretken olmayan" harcamalardan kurtarılması, maliyetlerin azaltılması hedefine göre yeniden örgütlenmesi, çalışan sayısının azaltılması.
- 6- Orta gelir kümelerinin vergilendirilmesine ağırlık veren vergi reformları, küçük tarım üreticilerinin, kentlerdeki resmi olmayan sektörün vergilendirilmesi.
- 7- Yapısal Uyum Programları'nın "toplumsal sonuçlarını" hafifletmek için yoksullara yardım programlarının geliştirilmesi (7.madde 1987'den sonra UNICEF ve diğer pek çok kuruluşun yönelttiği ağır eleştirilerden sonra dahil edildi) (89).

2.4.5 ZAYIFLAYAN OTERİTESİYLE IMF

Alacaklıların yapısal uyum programlarını uygulamak yoluyla borç servisinin sağlanması şeklinde özetlenebilecek bu stratejisinin çelişkili bir sonucu, IMF disiplininin zayıflamasıydı. Her yeniden takvime bağlama için, IMF ile bir anlaşma yapılması olmazsa olmaz bir koşul olduğundan, bu sonuç kaçınılmazdı da. Yeniden takvime bağlama yapılmazsa, bunun tek almasığının alacaklıların borçlulardan daha çok korktuğu borcun ödenememesi durumu olduğu bilindiğinden, borçlular kendi IMF anlaşmalarını yazacak kadar cesaretlendiler ve ABD hükümetine yönelik olarak,

IMF'yi kabul etmeye zorlaması için lobi faaliyetlerine başladılar (1984'te Arjantin ve 1986'da Meksika'nın yaptığı gibi).

Fakat IMF otoritesinin azalmasındaki daha temel neden, şimdi borçlu ülkelerin Kuzey'e fon gönderiyor olmasıydı. Birçok hükümet (vatandaşları istemese bile), cömert bir fon akısı ile ödüllendirildiği zaman, IMF "öğütlerini" kabul etmeyi çekici bulmuştur ; fakat akısın geriye dönmesi bu ödülleri çok daha az çekici bir duruma getirmiştir. 1986'da Brezilya Başkanı, ABD'yi, zamanı gelen borç servisi karşılığında, ABD pazarına Brezilya'nın dış satım mallarının kabul edilmesi koşulunu ileriye sürmekle tehdit etmiştir. Latin Amerika'dan fonların negatif net aktarımının gerçek kaynak karşılığı, bu ülkelerin borçları ödemek için gereksinim duyduğu dışsatım fazlasıydı ve bu ABD'nin imalatçı ve işçi kesimi için öngörülebilen zararlı bir etki doğuruyordu. Latin ekonomilerinin ellerinden dışalım fazlaları aniden alınınca, ABD ekonomisi onyıllardan beridir dışsatım fazlası verdiği Üçüncü Dünya karşısında, dışalım fazlası vermek zorunda kalmış oldu. Yavaş yavaş borç servisi için ödenen her bir doların, dışalım ödemesinde kullanılamadığının daha iyi farkına varılmasıyla, fabrikalar ve işbulma (istihdam) üzerindeki olumsuz etkiler, kaçınılmaz bir şekilde büyük bankaların siyasi olarak yalnız bırakılmalarına yol açtı. 1986 yılında ABD Senatörü Bradley tarafından önerilen borç çözümü, Latin

Amerika'da pazarların kaybedilmesinin. ABD ekonomisi üzerinde yarattığı olumsuz etkiye verilen bir yanıtı.

Bradley Planı, ilk kez olarak borç sorununun çözümü-
nün, borçlarda indirimin ve kayıpların kabul edilmesini
gerektirdiği gerçeğini vurguladı (90). Fakat bu plan aynı
zamanda, çevre ülkelerin bazı sanayileri ile rekabet et-
mekte zorlanan ABD sanayini korumak amacıyla, borçluluk
koşullarını hafifletme çalışmalarının, ticari pazarlıklar-
la birlikte yürütülmesi gereğini belirtiyordu. Aslında
Bradley, borçlu ülkelerin pazarlarını ABD dışsatım malla-
rına açacak ticari imtiyazlar yoluyla, çevre ülkelerin
belli dallarda rekabetlerini azaltabilmek için borç ind-
rim koşullarını bir pazarlık unsuru olarak kullanmayı
teklif etmekteydi. Ancak, faiz oranlarının düşürülmesi ve
borç affı gibi konuları gündeme getirmesi ile, IMF ve
Baker Planlarına göre bir aşama sağlamıştır. Bradley
Planı, tam da bu nedenle finans çevrelerinden ve ABD yöne-
timinden yoğun eleştiriler aldı ve yasa tasarısına bile
dönüşemedi (91).

IMF kaynaklarının özel bankaların alacaklarının tah-
sili için geliştirilen planlar kapsamında kullanılmasına
bir diğer örnek, Bush yönetiminin Maliye Bakanı Senatör
Brady'nin 1989 yılında sunduğu plandır. Borcun ertelenme-
si veya yeni borç bulunmasına ek olarak, "borcun azaltıl-
ması" yolunu öneren bu plana göre, borçlu ülke borcunun

bir bölümünü Brady fonları ile ikincil piyasalardaki değeri üzerinden satın alabilecekti. Çesitli nedenlerle fazla önemli bir gelişmeye yol açmayan Brady Planı'na IMF, Dünya Bankası ve Japonya'nın kaynak sağlaması bekleniyordu (92).

2.4.6 DIŞ BORÇ ÖDEMELERİNDE İNSAN BOYUTU -İNSANİ YÜZLÜ YAPISAL UYUM

Ulusal ekonomilerin borç faiz ve anaparalarını ödeme-ye devam edebilecek şekilde yeniden düzenlenmesini öngören istikrar ve yapısal uyum programlarının, toplumun geniş kesimleri ve özellikle en yoksulları üzerindeki yıkıcı etkileri, çeşitli kuruluşların tepkilerini çekti. IMF ve Dünya Bankası da gerek çeşitli çevrelerden gelen eleştiriler, gerek Venezüella'daki gibi IMF isyanlarının etkisiyle Yapısal Uyum Programlarına insani bir boyut katmayı, kağıt üzerinde de olsa kabul ettiler ve Dünya Bankası Yapısal Uyum Kredilerinin bir bölümünün, program sonunda "yere cakılacağı" varsayılan yoksul kesimler için bir "toplumsal koruma ağı" kurulmasında kullanılmasını önermeye başladılar.

İnsani Yüzlü Yapısal Uyum Önerileri esas olarak şu politikaları kapsar:

- Üretim, yatırım ve insani gereksinimler düzeyini, uyum dönemi boyunca koruyabilmek için daha genişletici ekonomik politikaların uygulanması,

- Üretken sektörün yeniden yapılandırılmasına yönelik sektörel politikalar, düşük gelirli faaliyetlerin verimini artıracak etkinliklere, küçük çiftçilere ve enformal sektöre ağırlık verilmesi,

- Genişletici makro politikaları kuvvetlendirmek ve toplumdaki zayıf kesimlerin gereksinimlerini öncelikle karşılamak için, kullanılan politikaların gelir ve kaynak dağılımına etkilerinin belirlenmesi,

- Kısa süreli telafi programları ile düşük gelirli kesimlerin temel sağlık ve beslenme gereksinimlerinin karşılanması, kamu kesimi istihdam projeleri, hedef kitleye yönelik gıda sübvansiyonları, doğrudan gıda yardımları,

- Yapısal uyum sürecinde özellikle düşük gelirli kesimlerin geçim, sağlık, beslenme gibi insani koşullarının izlenmesi, yapılan saptamalara göre, gereksinimlerin belirlenmesi, programın buna göre değiştirilmesi,

- Yapısal uyum programlarının ulusal bir politika haline getirilmesi; siyasi ve toplumsal desteğin sağlanması.

Belirtilen bütün bu öneriler yasama geçirilmemiş, insani yüzlü yapısal uyum programı, IMF ve Dünya Bankası metinlerinde değinilen ve Yapısal Uyum Programı sürecinde işsizlik ve yoksulluk nedeniyle ağır kayıplara uğrayan kesimlerin muhalefetine yönelik bir tür tampon teskil eden, toplumsal tazminat ve telafi programlarından ibaret kalmıştır (93).

2.4.7 "KURŞUNLA DEĞİL AÇLIKTAN ÖLDÜREN BİR EKONOMİK TOTALİTERİZM"

Yukarıdaki sözler, Karakas'ta, 1989 Şubat'ında, uygulamaya soktuğu IMF programından sonra çıkan protesto olayları sırasında yüzlerce kişinin öldüğü, Başkan Carlos Andres Perez'e ait, istikrar programlarını, Üçüncü Dünya ülkelerini, tüm kaynaklarını borç ödemeye ayırmalarına zorlamak için kullanan IMF, bugün artık, kendisinin bile başarısızlığını kabul ettiği bir noktaya geldi. IMF'nin yaptığı bir araştırmada, durum şöyle anlatılıyordu: "Yapısal uyum programlarının bugüne kadar ise yarayıp yaramadığını kesin olarak söylemek zor. Varolan araştırmalara dayanarak, IMF tarafından desteklenen programların ekonomik büyüme ve enflasyon açısından herhangi bir düzelme sağlayıp sağlayamadığını söyleyemeyiz. Gerçekten de, programın uygulandığı ülkelerin çoğunda enflasyonda artış, büyümede düşüş görüldü."

Başarısızlıkları ortaya çıkmış olmasına rağmen, IMF istikrar programları ve bu programların taşıdığı neo-liberal dogmalar, SSCB'nin dağılmasından sonra, bugüne kadar görmedikleri bir ilgiyi görme şansına sahip oldular. IMF istikrar programları, 80'li yıllardan itibaren, sekseni aşkın Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa ülkesiyle, dağılan SSCB'nin yeni cumhuriyetlerinde uygulandı. Böylece, IMF ve G7 kışkacında eski komünist blok üçüncü

dünyalılaştırılıyorken, uygulanan programlar, yoksulluk ve işsizliği artırdı, üretim azalışına yol açtı. Bu arada, Latin Amerika ülkeleri ve piyasaya açılan Doğu Avrupa ülkelerinde, özelleştirme adı altında, devlet kuruluşları yabancıların eline geçti.

1983 ve 1990 yılları arasında, zengin gelişmiş ülkelere sermaye akışı, II.Dünya Savaşı'nın ertesinde Avrupa'nın yeniden inşasını sağlayan Marshall Planı'nın tam iki katına, yani 150,5 milyar dolara ulaştı. 1985 yılına kadar, büyük bankalar ve resmi alacaklılar adına borçları finanse eden IMF, bu yıldan sonra, kendi alacaklarını da tahsil etmeye koyulunca, zengin ülkelere kaynak aktarımı hızlandı (94).

2.4.8 DÜNYA EKONOMİSİNDE ARTAN ÇELİŞKİLER VE OLASI YENİ BİR REVİZYON ÖNCESİ IMF

IMF - Dünya Bankası'nın, 1994'te 50. kuruluş yıldönümünde, Madrid'te yaptıkları ortak yıllık toplantı, dünya ekonomisinde söz sahibi çeşitli aktörler arasındaki iyice belirginleşen çelişkileri yansıtıyordu.

IMF ve Dünya Bankası içinde G-7'ler olarak adlandırılan dev kapitalist ülkelerin askeri güçleri ekonomik güçleri arasında tam bir paralelliğin olmaması dünya ekonomisinin içinde bulunduğu durumdan yansıyan ilk çelişkiyi

olusturuyordu. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluslardaki dengeler, zaman icindeki küçük revizyonlara karsın, Bretton Woods Konferansı'nın toplandığı savaş sonrası ABD'nin askeri ve ekonomik hegemonyasını tartışma-sız hale getirdiği, İngiltere ve Fransa'nın ikincil güc olmayı kabullendiği dönemi yansıtıyor. Almanya özellikle Japonya, ABD'nin askeri gücünün farkında oldukları için ekonomik güçlerine tam paralel bir temsil talep etmeseler de, karar alma süreçlerinde ağırlıklarını hissettirmek istiyorlardı. ABD'nin statükocu tavrı IMF ve Dünya Bankası gibi kurulusların mali yönden güçlenmesini engelliyor: çünkü IMF'de kota artışı, Dünya Bankası'nın sermaye artışı, ABD'nin hegemonyasını koruyabileceği şekilde yapılırsa, ABD gerekli finansmanı sağlayacak gücü olmadığını bildiğinden hep yan çiziyor.

Diğer önemli bir çelişki G-7 ülkeleriyle üçüncü Dünyanın hızlı büyüyen ekonomileri ve uluslararası mali kuruluslara yeni katılan Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında görülüyor. G-7 grubunda yer alan Kanada'dan daha büyük Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, Rusya, Brezilya, Meksika ve Endonezya olmak üzere altı ekonomi var. Asya kaplanları olarak adlandırılan Güney Kore, Singapur ve Hong Kong ise gelişme potansiyeli ve rekabet gücü olarak kapitalist metropollerini tehdit etmeye devam ediyorlar. Yapılan araştırmalar, önümüzdeki on yıl içinde, dünya üretim ve ticaretinin üçte ikisinin G-7 dışındaki

lkelerce gerekletirileceğini gösteriyor. Dolayısıyla bu ülkeler, uluslararası mali kuruluşlarda yeterince temsil hakkı, dünya ekonomisine ilişkin karar mekanizmalarına katılım talep ediyorlar ve G-7 lkelerinin dünya ekonomisini yönlendirmede bir kartel oluşturmasına karşı cıkıyorlar.

IMF ve Dünya Bankası ekseninde gelişen . nc Dünya ve sosyalistlerin en net taraf olabileceği diğer çelişki ise, IMF ile stand-by anlaşması imzalayan ve/veya Dünya Bankası programlarından fon kullanan ülkelerde sermaye sınıfı ile çalışan kitleler arasındaki sınıfsal çelişkidir. Yapısal Uyum Programları ile dayatılan neoliberal reçeteler, gelir dağılımının iyice bozulması, kamu mülkiyetindeki tesislerin büyük sermayeye devri, ıssızlığın artıı , sendikasızlatırma, toplumsal harcamaların kısılması gibi emek aleyhine sonuçlar veriyor. Bu programları uygulayan ülkelerin çoğunda yoksulluk, sefalet, evre tahribatı artıyor (95).

1982 borç krizinin hemen ardından, dünyadaki borcuların rollerini "yapısal uyum programları" eksenli politikalarla yeniden belirleyen IMF, bugün bu politikaların iflas ettiğini, daha önce de belirtildiği gibi, herkesin -hatta kendisinin bile- kabul ettiği ilginç bir noktaya geldi. IMF'in deyimiyle, her yer ve koşulda geçerliliği olan bu "kresellemi makroekonomik önlemler", yolactığı

ekonomik yıkım ve sefalet nedeniyle, Bolivya, Nijerya, Fas ve Venezüella gibi ülkelerde tarihe "ekmek ayaklanmaları" olarak geçen kanlı ayaklanmalara yol açtı (96).

"50 yıl yeter" kampanyasında da, yukarıda belirtilen olumsuzluklar çeşitli platformlarda vurgulandı. Dünyaya yayılmış yüzlerce sivil toplum örgütünün destek verdiği etkinliklerde, yoğun eylem, toplantı ve yayınlarda, Yapısal Uyum ve Dönüşüm Programları'nın sonuçları ortaya kondu; IMF ve Dünya Bankasının lağvedilmesi istendi. Dünya Bankası ile proje bazında işbirliği yapan bazı kuruluşların Madrid toplantısından hemen önceki açıklamaları, Bretton Woods ikizlerini doğum günü öncesinde iyice sarstı.

Merkezi İngiltere'de bulunan insani yardım örgütü Oxfam; "Latin Amerika'da Yapısal Uyum ve Eşitsizlik" raporuyla, "serbest piyasa devrimi" nin eşitsizlikleri artırmak, sefaleti derinleştirmekten öte bir sonuç vermediğini ortaya koydu. Çevreci Yeşilbarış (Greenpeace) örgütü de, Dünya Bankası'nın önerdiği politikaların ozon tabakasına verdiği zararları sergiledi. Christian Aid ise, IMF ve Dünya Bankası'nın borçlu ülkelerdeki en yoksul insanlara, en büyük zararı verdiğini rakamlarla gösterdi (97).

IMF istikrar programlarının, Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa ülkelerini aynı dönemde dışsatıma yönlendirmesiyle, zaten doymuş bulunan Batı Avrupa ve ABD pazarının

sınırlılığı, kıyasıya rekabet içindeki bu ülkelerin mamül fiyatlarını, tıpkı hammadde fiyatlarında olduğu gibi, hızla düşürerek, üretim fazlasını ve gelirdeki düşüşü beraberinde getirdi. Böylelikle, paradoksal bir biçimde, borç krizine çözüm olarak önerilen politika, krizin nedeni haline geldi. Dışarıya satılan malların fiyatları düşünce, gelirler azalıyor ve bu gelirler de borçları ödemeye yetismiyordu.

IMF politikalarının paradoksal bir sonucu da şu oldu: Üçüncü Dünya ülkelere önerilen istikrar politikaları, zengin ülkelerin ekonomilerine zarar vermeye başladı. Güney Yarımküre'deki yoksulluk, dışarıya olan genel istemi düşürdüğünden, Kuzey Yarımküre'deki büyümeyi ve istihdam düzeyini olumsuz etkiledi. Kısacası, IMF ve Dünya Bankası'nın programladığı kemer sıkma politikaları bütün gezegeni etkiler hale geldi (98).

Madrid'teki toplantıda, AGÜ hükümet temsilcileri sessizliklerini bozarak IMF'i eleştirirken, IMF'nin bir icra memuru gibi hizmet ettiği Kuzey'in zenginleri de şikayetlerini dile getirdi ve Meksika krizinin faturası, açıkta IMF'ye kesildi. Bu durum karşısında IMF Yürütme Kurulu Başkanı Michel Camdessus, "Meksika tipi bir krizin yeniden yaşanmayacağı garantisini veremem. Bu, gelecek yüzyılın ilk krizidir. 21.yüzyıla girmeden önce Meksika tipi krizleri yeniden görmeyeceğiz sözünü veremiyorum. Bu kriz,

gelişmekte olan bir ülkeyi vuran ilk önemli küreselleşmiş yeni dünya mali piyasa krizi olarak görülebilir" diyerek, ellerinden bir şey gelmediğini itiraf ederken IMF'nin üye ülkelerden tahmin edilenden önce para arama gereksinimi duyabileceğini, yeni küresel ekonomik yapıyı korumak için bazı yolların bulunması gerektiğini bildiriyordu (99).

Sonuç olarak, yakın geleceğin, IMF'nin evriminde yeni bir halka oluşturacağı beklenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM-DİPNOTLAR VE NOTLAR

- (1) Erdost (1982).s.55
- (2) Payer (1981).s.33
- (3) Kenwood ve Loughheed (1992).s.210
- (4) Öney (1980), s.123-124: İngiltere, ABD "lend-lease" yardımına. savaşı sürdürebilmek için bağımlı hale gelmişti.Savaş sonrası İngiltere'nin yardım gereksinimi kısmen.savaş sırasında uygulanan ABD yardım politikasından kaynaklanıyordu. ABD'nin resmi hükümet politikası, İngiltere'nin altın ve dolar bakiyesini 600 milyon dolardan aşağı ve 1 milyar dolardan yukarı tutmamasının sağlanması için, "lend-lease" yardımın kullanmaktı. Bu durum, İngiltere'nin dolarla yapacağı ödeme ve "lend-lease" anlaşmalarının içerdiği miktar değiştirilerek kolayca sağlanabildi.ABD'nin bu politikasının gerisinde yatan gerekçe, İngiltere'nin 600 milyon dolardan daha az yedeğe sahip olması durumunda, ABD'nin önlemeye çalıştığı ekonomik denetimlere yönelecek olması ve 1 milyar dolardan daha fazla yedeğe sahip olması durumunda ise İngiltere'nin savaş sonrası ABD etkisinden çok fazla bağımsız hale gelecek olmasıydı.Wood (1986).s.33.
- (5) Tarlan (1979).s.37-38
 - * ABD'nin zengin doğal kaynakları ve kalkınmasının başlangıcından itibaren azimli bir şekilde izlediği koruyucu politika,dışalım katsayısının devamlı olarak azalmasına yol açmıştır. 1929'da, Dünya Buhranının hemen öncesinde, dışalımın toplam gelire oranı ancak % 5 iken, depresyondan sonra alınan koruyucu önlemlerle bu oran daha da düşürülmüştü. 1939 'da, 2.Dünya Savaşı'nın başlangıcında bu katsayı % 3,2'ye kadar inmişti, Tarlan (1979).s.37.
- (6) Turan (1980).s.75
- (7) Erdost (1982), s.58; Wood (1986), s.33;Tarlan (1979).s.38
- (8) Payer (1981).s.33
- (9) Turan (1980).s.85
- (10) Seyidoğlu (1988).s.589
- (11) Turan (1980).s.86-87
- (12) Meerhaeghe (1992).s.24
- (13) Dell (1981).s.271
- (14) Türkcan (1982).s.29
- (15) Innes (1981).s.328-330
- (16) Makin (1984).s.170
- (17) Meerhaeghe (1992).s.24
- (18) Türkcan (1982).s.35
- (19) Turan (1980).s.89
- (20) Makin (1984).s.170-173
- (21) Yalman (1984).s.84
- (22) Blake ve Walters (1987).s.61-62
- (23) Gülalp (1987).s.17
- (24) Balkan (1994).s.83

- (25) a.g.e., s.86-87
 (26) Yalman (1984),s.84
 (27) a.g.e., s.84 ; Keyder (1984),s.52
 (28) Alpar (1988),s.142-143
 * Bretton Woods sisteminin temel kuralları için bk.Ek-A
 (29) Payer (1981),s.34
 (30) Yalman (1984),s.85
 (31) Wood (1986),s.33
 (32) a.g.e.,s.40-41
 (33) Maxfield ve Nolt(1990),s.57
 "Üçüncü Dünyanın Kalkınması" konusunun 1940'lı yılların sonlarında tekrar gündeme gelmesinin nedeni ve sözkonusu ülkelerin bu yıllardan itibaren DİS politikasına yönlendirilmesi konusunda bk. Maxfield ve Nolt (1990)
 (34) Wood (1986),s.22-23
 * ABD ikili yardımlarının daha çok-Batı Avrupa ülkelerine gitmesi konusunda bk. Payer (1981),s.37
 (35) Bird (1987),s.43
 (36) Wood (1986),s.22 ,Payer (1981),s.37
 * Keynes'in, White'in "grandmotherly" bir Fon fikrine karşı çıkmasından Fon'dan bütün çekislerin otomatik olması gerektiğini düşündüğü anlamı çıkarılmamalıdır. O'nun tasarısında da bazı sınırlamalar olmakla beraber, Keynes White planının 3 katı bir kota oranı öngören kendi tasarısının bu sınırlamaları dengeleyeceğini düşünüyordu.
 (37) Dell (1981),s.257
 (38) Guitian (1980),s.26
 (39) Dell (1981),s.267
 (40) Dell (1981),s.269-270
 (41) Payer (1981),s.38-40
 (42) a.g.e., s.41
 (43) a.g.e., s.35
 * Ör. Brez-1958 için bk.Yalman (1984),s.101
 (44) Payer (1981),s.35
 (45) Lichenstejn (1983), s.211-215
 * Bu duruma en son örnek. IMF'nin 1994'te Madrid'teki yıllık toplantısında yaşandı. G-7 ülkelerinin,ÖCH'nin 23 milyar dolar artırılması, sağlanan likiditenin büyük oranda Rusya ve bölgedeki serbest piyasaya geçme yolundaki ülkelerle, dünyanın en yoksul bölgelelerine aktarılması yolundaki önerisi, Güney ülkelerinin muhalefetiyle reddedildi (Kozanoğlu-1994,s.21).Burada aslında destek sağlanmak istenen piyasa ekonomisine geçiş yolundaki ülkelerdi ve yoksul ülkeler önerinin kabulünü sağlamak için bir araç olarak kullanılmak isteniyordu.
 (46) Amin (1991), s.119-120
 (47) Balkan (1994), s.59-62
 (48) Innes (1981),s.339-343
 (49) a.g.e., s.345
 (50) Blake ve Walters (1987),s.69
 (51) Arnaud (1992), s.76
 (52) Dell (1983),s.23
 (53) Arnaud (1992), s.46

- (54) Haggard (1985), s.506-508
Fon kolaylıkları hakkında genel bilgi için bk.Guitian (1981), " Fund Conditionality and the International Adjustment Process:the Changing Environment of the 1970s", Finance and Devolopment V.18,N.1., s.8-11
- (55) Önis (1988), s.20
- (56) Kazgan (1988), s.161-163
- (57) Lichenstejn (1983), s.216
* Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, petrodolarların yaygın kanının aksine eurodolar pazarlarındaki toplam fonların sadece % 15'ini oluşturduğudur, bk. Payer (1987),s.202.
- (58) Wood (1986),s.246
- (59) Blake ve Walters (1987),s.84 ; Balkan (1994),s.133
- (60) Balkan (1994),s.77
- (61) Yalman (1984),s.93
- (62) Blake ve Walters (1987),s.84
- (63) Yalman (1984), s.93-94
* Sözkonusu nedenler için bk.Payer (1987), s.200-201
- (64) Payer (1987),s.199
- (65) Lichenstejn (1983), s.216
- (66) a.g.e.,s.218
- (67) Payer (1987),s.202
- (68) Arnaud (1992), s.76
- (69) Payer (1987),s.202
- (70) Yalman (1984),s.94
- (71) Arnaud (1992), s.77
- (72) Keyder (1984),s.50-51
- (73) Lichenstejn (1983), s.218-219
- (74) Wood (1986),s.142
- (75) a.g.e., s.185
- (76) Önis (1988), s.30
- (77) Wood (1986),s.298-300
- (78) Dell (1981),s.272
- (79) Wood (1986),s.126
- (80) a.g.e., s.78
- (81) Bird (1987), s.55-56
- (82) Wood (1986),s.246
- (83) Payer (1987),s.199
- (84) Erdoğan (1994), s.35
- (85) Payer (1987),s.203
- (86) Kazgan (1988), s.163
- (87) Erdoğan (1994), s.35
* Baker Planı'ndan hoşnut kalmayan taraflar ve nedenleri için bk. Arnaud (1992),s.103
- (88) Balkan (1994),s.124-125
- (89) Erdoğan (1994), s.36-37
- (90) Payer (1987),s.203-204
- (91) Balkan (1994),s.126
- (92) Erdoğan (1994), s.39
- (93) a.g.e.,s.35
- (94) Chossudoovsky (1993),s.18-20; Chossudoovsky (1991), s.69
- (95) Kozanoğlu (1994),s.21
- (96) Yaş (1995),s.20
- (97) Kozanoğlu (1994),s.21

- (98) Chossudoovsky (1991), s.70
- (99) Cumhuriyet, 4 Subat 1995

UÇUNCU BÖLÜM : TÜRKİYE ÖRNEĞİ

3.1 IMF-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ: 1946-1960 DÖNEMİ

Cumhuriyet yönetiminin ilk yıllarında yaşanan süreç, savaş öncesi yapının, gerek içteki ekonomik yapı ve gerekse dünya sistemi ile bütünleşme biçimi açısından, yeniden inşası niteliğinde olmuştur (1). Bu dönemde uygulanan ekonomi politikası, dış ticarete korumacı önlemlere başvurulmayan ve özel sektöre öncelik tanıyan bir nitelik taşımıştır. 1929 'da başlayan Büyük Bunalım Türkiye'nin bir yandan dışsatım pazarlarında bir daralmaya ve bunun bir sonucu olarak tarımsal ürünlerin iç ve dış fiyatlarında belirgin bir düşüşe yol açarken, diğer yandan baskı madde-ler yanında un, şeker ve tekstil gibi temel mallardan oluş-
san dışalımına ağır bir kısıtlama getirmiş (2) ve bu süreç 1930'lardan itibaren, hükümetin, özel sermayenin birçok sanayi dalında yatırım yapmaya isteksiz olması dolayısıyla, devlete ait işletmelerin temel araç olarak kullanıldığı bir sanayileşme politikasını uygulamasına yol açmıştır (3).

1939'da İkinci Dünya Savaşı patlak verdiği sırada, Türkiye . devletin gerek altyapı inşaatı ve gerekse ara ve sermaye malları sanayilerine kaymasına , önceden kurulmuş tüketim malları sanayilerinin de özel sektöre devredilmesini öngören İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planını uygulamaya koymaya hazırlanıyordu (4). Ancak İkinci Dünya

Savaşı'nın patlak vermesiyle bu planlar terkedilmiş ve Türkiye Savaşa girmemekle beraber, savaş ekonomisinin koşullarını tüm ağırlığıyla yaşamıştır. İktisadi gelişme göstergeleri bakımından bir kesinti ve gerileme dönemi olarak değerlendirilebilecek olan 1940-45 yılları, 1946'da Türkiye'yi hem iktisat politikaları, hem dünya içindeki konumu, hem de siyasi yapısı bakımından tamamen farklı bir gelişme doğrultusuna yöneltecek yeni güç dengelerinin kurulmasına yol açan dönüşümlerin olduğu önemli bir "ku-lu-ka dönemi" olarak görülebilir (5). Öncelikle, savaş ekonomisi koşulları vurgunculara olağanüstü fırsatlar sağ-ladı. Gıda maddelerine ve hammaddelere olan dış istemin artması sonucunda Türkiye'nin dışsatım ürünlerinin fiyat-ları yükselince, bunların üreticileri ve dışsatımcıları beklenmedik kazançlar sağladılar. İçerdeki darlıklar hü-kümetin seferberlik harcamalarından kaynaklanan aşırı yük-sek enflasyon oranıyla birleşince, karaborsa ve spekülasyon yoğunlaştı. Bu nedenle tarım ve ticaret sermayesi savaş döneminden benzeri görülmedik birikim oranlarıyla çıktı (6).

İkinci Dünya Savaşı ve Bretton Woods konferansının ardından Batı önemli değişiklikler yasarken, yaşanan en önemli gelişme, Soğuk Savaş'ın önlenemezcesine ülkeleri karşıt kamplara iterek kutuplaşmış bir dünya yaratmasıydı (7). Bu sırada, kapitalist sistem ABD'nin önderliğinde yeniden örgütlenirken, Türkiye de bu yapılanmaya katılıyor

ve buna bağlı olarak da ekonomi politikalarının bu bağla-
nım çerçevesinde belirlenmesi olgusunun yolu açılıyordu.

Bu yönelimin ilk önemli adımı, İkinci Dünya Savaşı boyunca yaşanan enflasyonun döviz kurunu aşırı değerkendirilmiş olmasını gidermek için, 7 Eylül 1946'da bir dolar karşılığı Türk lirası 1,28'den 2,80'e çıkarılarak yapılan devalüasyon ve beraberindeki dış ticarete serbestleşmeye yönelik önlemlerdir. 1930 yılından 1946 yılına kadar (1938 yılında küçük bir açık dışında) dış ticaretinde sürekli fazla veren Türkiye'nin devalüasyonu izleyen 1947 yılından itibaren açık vermeye başlaması, devalüasyonun dış ticarete denge sağlanması, vb. kaygılarla yapılmadığını göstermektedir. Nitekim 7 Eylül kararlarının dış ticarete ilişkin sonucu, o döneme kadar biriktirilen rezervlerin eritilmeye başlaması olmuştur. Devalüasyon ve beraberindeki önlemlerin alınmasındaki asıl etken, Bretton Woods anlaşmasının gereklerine uymak olmuştur. Türkiye'nin IMF'ye üyeliği 1947 yılında kesinleşirken, yapılmış olan devalüasyon aynı yıl içinde IMF tarafından onaylanmıştır. 7 Eylül kararlarının ülke içindeki etkilerine bakıldığında, yapılan devalüasyonun dışsatıma dönük büyük çiftçilerin çıkarına olduğu görülür. Dışalımda serbestleşmeye gidilmesi ise sınai gelişmeyi olumsuz etkilemiştir. Buna karşılık, kazançlı çıkan, ticaret sermayesi olmuştur. Devalüasyonun ilk anda dışalımcılar için bir vurgun olanağı sağlamış olması yanı sıra, dışalımın serbest bırakılmış

olması ve ayrıca genel fiyat düzeyinin yükselmesine karşılık ücretlerin buna uyum sağlayamaması, sermaye birikimi için ek kaynaklar oluşturmıştır.

Türkiye'nin kurulan uluslararası sistemde yer alma sürecinin bir diğer önemli adımı, Marshall yardım programına katılımdır. Türkiye'nin, kendinden beklentisi, tarımsal üretimini geliştirmesi ve OOEK ülkelerine hammadde ve yiyecek maddeleri dışsatımında uzmanlaşma olan bu programa katılmak için hazırladığı 1947 Planı'nın öncelikleri, ulaşım, haberleşme ile tarımsal gelişmedir. Sanayi Planının öncelikler sırası içinde en sonda yer almaktadır. Ulaşım ve haberleşme yatırımları pazarın genişletilmesi amacını taşıırken, Plan'da doğrudan tarıma ilişkin hedefler dışında yer alan altyapı geliştirmesine yönelik yatırımlar da, dolaylı bir biçimde, tarımsal gelişmeye hizmet amacını taşımaktadır. Kaynak açısından ise Plan'ın temel stratejisi, dış kredilere dayanmaktır. Tarımsal gelişme çerçevesinde, traktör vb. motorlu araçların dışalım ve dolayısıyla da Marshall yardım programının özellikle ABD'nin dışsatımını artırması amacına hizmet öngörülmektedir (8).

Nitekim CHP Hükümeti, ulusal kalkınmayı giderek daha ağır dış borçlanmaya ve yabancı yatırımlara dayandırmaya başladı. 1946-50 yılları arasında, Türkiye'nin aldığı (çoğunlukla Marshall Planı ve Avrupa İmar Programı çerçevesinde) dış yardım ve uzun vadeli kredilerin toplam

değeri 391 milyon dolardı (faiz ödemesinden sonra 318 milyon dolar). Bu miktar, önceki 23 yılda alınan toplam yardım ve kredilerden daha fazlaydı (9).

Böylece II.Savaş sonrası başlayan ve 1950'lerin başlarında hızlanarak süren yaygın bir tarımsal genişleme temelinde gerçekleşen dışsatım öncülüğündeki büyüme, ABD'yi tatmin etmekten uzak olsa da,Keyder'in de işaret ettiği gibi, Türkiye'deki dışalım ikameci sanayileşmenin (DIS) izlenmesi için gereken önşartları yaratmış, özel ellerde küçümsenmeyecek bir sermaye birikimi sağlamıştı. Özellikle tarım sektörünün dönüşümü nedeniyle yeterince büyük bir pazar, bir altyapı ve yeni sanayi yatırımlarına temel olacak bir teknoloji tabanı oluşmuştu (10). Tarımda kredi genişlemesinin doğal sonucu olarak , geleneksel bölüşüm ve değişim ilişkileri çözülmüş, pazar için üretilen tarımsal ürün payı artmış, para kullanımı yaygınlaşmış, pazara açılan köyler, sınai üretim için önemli bir pazar kitlesi haline gelmiş. öte yandan tarım kesimindeki değişim süreci sonucu şehirlere göç eden kitleler sınai üretim için hem istem hem de işgücü kaynağını oluşturmuştur. Nitekim Başbakan Menderes, muhalefetin sanayiin ihmal edildiği yolundaki iddialarını yanıtlarken şöyle diyecekti (11): ".....ilk sermaye terakümlerini, süratle ziraat sahası vücuda getirecekti.Nitekim de öyle oldu."

1940'ların sonlarından başlayarak 1950'ler boyunca,

ABD'nin sürekli olarak Türkiye'nin devlet işletmelerine dayanan ekonomi yapısını eleştirdiği ve esgüdümlü bir kalkınma planının olmadığını ileri sürdüğü görülmektedir. Aslında ABD, devletin ekonomiyi kontrol etmesine karşı değildi. ABD'nin istediği, hükümetin iç pazar için üretim yapacak seçilmiş emek-yoğun sanayilere, yerli ve yabancı özel yatırımcıları çeken bir ortam yaratacak ticaret, kredi ve parasal ve mali politikaların esgüdümünü sağlamasıydı.

1950-1960 arası dönemde Demokrat Parti (DP) ülkeyi yönettiği sırada yeni bir çelişki doğdu. DP tarım sübvansiyonlarıyla çiftçi kesimini, ticaret ve kredi politikalarıyla da dışalım-dışsatımla ilgilenen ticaret kesimini tatmin etmeye çalıştı. Oysa ABD bu duruma karşıydı. DP aynı zamanda, kendisinden önce iktidarda olan CHP'nin hırslı sanayi ve askeri kalkınma programlarını sürdürmeye çalıştı. Bu programlar büyük bir dışalım gereksinimi, kamu harcamaları ve kredi gereksinimi doğurdu. Bu durumun sonucunda yaşanan dengesizlikler, tekrarlanan ödemeler dengesi, mali ve enflasyon krizlerine yol açtı. Her krizde hükümet, seçmenlerini hayal kırıklığına uğratmasını engellemek üzere ABD yardımının verileceğini bekledi. ABD ise, Türk hükümetinin planlarını kolaylaştırmak yerine, yardımın, Türkiye'ye gönderilen ABD Foreign Operations Administration heyeti ve Dünya Bankası heyeti tarafından oluşturulanlar gibi, esgüdümlü bir DİS kalkınma planı ile uyumlu

harcama öncelikleriyle dengeyi sağlamaya çalışacak cabalara bağlı olacağı konusunda ısrar etti (12).

1951 yılı Dünya Bankası raporu ,uluslararası kapitalizmin temsilcileri tarafından Türkiye'ye, tarımsal gelişmenin, DİS için gereken zemini hazırlaması açısından yaşanması gereken bir süreç olduğunun bildirildiğini gösteriyor. Bu raporda: "Türkiye'deki düşük gelir düzeyi yatırımlara ayrılabilir kaynakları büyük ölçüde sınırlamaktadır. Türkiye'de özel biriktirim küçüktür ve gelir önemlice artıncaya kadar düşük kalacaktır. Endüstriyel gelişmeye, tarımın aleyhine olarak verilen ağırlık çok fazla olmuştur. Tarım öne çıkmalıdır. Tarımda verimlilik artı -rılmadıkça, endüstri için gerekli besin ve işgücü sağlanamaz.Dolayısıyla verimlilik artışı için çok büyük bir potansiyel sağladığı ve sanayinin gelişmesi için vazgeçilmez öngereklerden olduğu için, kamu yatırım kaynaklarının dağıtımında tarımsal kalkınmaya en büyük öncelik verilmelidir. Bizim 1952-56 dönemi programımız, kamu kesimi için artan oranda tarımsal yatırım öngörmektedir." deniliyor ve böylece Dünya Bankası, kamu yatırımını, özel kesimin karlı bir alan olarak görmediği tarım kesimine yönlendiriyordu (13).

Nitekim ABD'nin yardım misyonu adına Türkiye'ye gelen Chenery de, Türkiye'nin ciddi bir ödemeler dengesi sorunuyla karşılaştığı bir zamanda, Türkiye ekonomisine

iyileştirici bir reçete yazmakla işe başlıyor ve 1953 tarihli Chenery Raporu'nda " Türkiye türünden, birçok yatırım gereksinimi olan bir ülkede, mevcut fonları, birbirini en etkin biçimde destekleyecek projeler üzerinde yoğunlaştırma yerine salt coğrafi veya siyasal nedenlerle saçma tehlikesi vardır" diyerek, Bayar-Menderes Rejimi tarafından izlenen yatırım politikalarını eleştirdikten sonra " bundan sonra, ülke içinde üretilmeyen en gerekli tüketim mallarının üretimine öncelik verilmelidir" diyerek Türkiye'ye DİS'nin birinci aşamasına geçiş için zamanın geldiğini işaret ediyordu (14).

ABD ve DP arasındaki temel çelişkilerden birisi tarımla ilgiliydi. DP çiftçilerin gelirlerini fiyat destekleme politikası aracılığıyla artırma gayretindeyken, ABD, Türkiye'nin sanayileşmesini, tarımın maliyet etkinliğini artırarak desteklemek için, tarımsal fiyatların düşük tutulması gerektiğini düşünüyordu. Bu farklı hedefler, Türkiye'yi başlıca tarım dışsatım ürünlerini bunları uluslararası fiyatları çok düşükken stok yapmaya götürdü. Bu politika 1954'e kadar tarımsal çıktıyı oldukça başarılı bir ölçüde artırdı. Yüksek fiyatlar bazı çiftçileri tarımda makinalaşmaya yönelterek etkinliği artırırken, üretkenliğin düşük olduğu marjinal alanların tarıma açılması ise ortalama etkinliği azalttı. Kore Savaşı'ndan sonra da dünya çapında bir stok fazlalığının olması buğday ve pamuk fiyatlarını düşürünce, sözkonusu fiyat destekleme

sistemi hazine üzerinde ağır bir yük haline geldi. ABD, etkinliği artırmak ve böylece şehirlerdeki tüketiciler için yiyecek fiyatlarının düşürölmesini sağlamak için, tarımsal harcamaları küçük ölçekli kredi ve teknik yardım programlarıyla sınırlandırmak istiyordu. 1954'teki ödemeler dengesi krizi sırasında, ABD yardım karşılığında tarımsal fiyat desteklemelerinde bir indirimin yapılmasını sağlama- da başarılı oldu. ABD Türkiye'nin tarımsal politikasını değiştirmede öyle etkili oldu ki, Türkiye 1953'te önemli bir buğday dışsatımcısı ülke durumundan, onyılin sonuna kadar ABD'nin "barıs için yiyecek" programı kapsamında önemli bir dışalımçı konumuna geldi. Şehirler için ucuz yiyecek sağlanmıştı.

Öte yandan ABD, Türk hükümetinin enflasyonist olduğunu düşündüğü bol kredi politikalarına kuvvetle karşı çıktı. Enflasyon, döviz pazarında liranın istikrarını ve dolayısıyla potansiyel yabancı yatırımcıların güvenini tehdit ediyordu. ABD'nin itiraz ettiği konulardan biri de, üretken yatırımlara ayrılması gereken büyük miktardaki kredinin, spekülatif yatırımlarda israf edilmesiydi. Devalüasyon veya dışalım denetimlerinin daha da sıkılaşacağı beklentisiyle, dışalım ürünlerinin stoklanması buna bir örnekti. Özellikle iktidar partisine yakın olarak, dışalım kısıtlamaları konusunda gizli bilgi alabilen dışalım dışsatım tüccarları büyük karlar sağlayabiliyorlardı.

1955'e kadar ABD.Türk lirasının devalüasyonunun ekonomik istikrarın ve sağlıklı bir yatırım ortamının yaratılmasında en iyi araç olduğu konusunda karara varmış bulunuyorlardı. Devalüasyonun, dışsatım ürünlerinin isteminin esnek olmaması (kısmen diğer ülkelerdeki dışalım kotaları sayesinde) dolayısıyla, ödemeler dengesi üzerinde olumlu bir etki doğurması beklenmiyordu. Aynı şekilde, devalüasyonun dışalım fiyatları ve miktarı üzerindeki etkisinin de azalacağı düşünülüyordu. Öncelikle, sözkonusu fiyat etkisinin, spekülâtörler tarafından stoklanan bazı dışalım ürünlerinin iç piyasaya sunulmasıyla hafifletileceği bekleniyordu. Ayrıca, sermaye mallarına karşı olan istemin esnek olmaması dolayısıyla, devalüasyonun bu malların dışalımını için harcanan dövizden tasarruf sağlayamayacağı biliniyordu.ABD'nin devalüasyon konusundaki ısrarının temel nedeni , devalüasyonun spekülasyona yönelik güdülerini ortadan kaldırıp, kaynakları üretken yatırımlara yöneltecek olmasıydı.

Türk hükümeti 1955'te liranın devalüasyonu için yapılan baskıya, 300 milyon dolarlık bir ABD kredisinden yoksun kalma pahasına direndi. Türkiye 1956 yılında bir istikrar programını kabul etmeye zorlandığında ise, bunun yerine deflasyonist nitelikteki parasal ve mali politikalar uygulamayı yeğledi. Türk hükümeti, kuşkusuz iki anahtar seçmen kitlesi olan ticaret kesiminin ve çiftçilerin devalüasyondan zarar göreceği olmalarıyla

ilgilileniyordu. Deflasyonist politikalar ise, en çok şehirlerdeki işçiler ve orduyu da kapsamak üzere memurları etkileye-cekti (15).

Bu koşullarda dışalımın hızlı artışı ise 1953'e kadar sürdü. Bu yıla kadar ticaretin sürekli açık vermesine karşılık, önceden birikmiş altın ve dövizin kullanımı ve bu dönemde başlayan ve hızla büyüyen dış yardım ve borçlanma, dışalımın kısıtlanmadan sürmesini sağladı. Ancak bu yıllarda, bir taraftan dışsatım gelirlerinin azalması, diğer taraftan da borçlanma dahil, dış finansman kaynaklarının sınırına gelinmesi, dışalımın sınırlandırılması zorunluluğunu doğurdu (16). 3 Eylül 1953' te hükümet ilk kez uluslararası ticari işlemlere kısıtlamalar getirip, dışalım ürünlerini izine bağladı. Dışsatımcıların elde ettikleri döviz 11lerinde tutarak istedikleri gibi kullanmaları yasaklandı, öte yandan bazı dışsatım ürünlerine teşvik primleri getirilirken, bazı dışalım ürünlerine de vergiler konularak çoklu döviz kuru sistemi uygulanmaya başlandı. Bu yolla ticari açık bir miktar kapatıldıysa da, alınan önlemler yine de yetersiz kaldı. 1955'te açığı azaltmak gayesiyle kredi karşılığında dışalım durduruldu. 1957 'ye gelindiğinde döviz darboğazı, dışalım 1951'deki düzeyin altına düşürmüştü (17).

Türkiye'de 1950'lerin ortalarına doğru tarımsal büyümenin sınırlarına varıldıktan sonra, ticaret sermayesi,

bir yandan tarıma dayalı dokuma ve gıda gibi dallarda, diğer yandan da yüksek gelir gruplarının istem kalıplarına uygun ve dışalımını önceden kısıtlanmış olan lüks tüketim malları üretiminde, sanayi yatırımlarına başlamıştır. Dışalım kısıtlamalarının bu dönüşümü sağlamada en önemli etken olduğu anlaşılmaktadır. Yani nihai ürünün dışalımının kısıtlanması, parçalarının yurtdışından alınıp yurt içinde monte edilmesi ya da ürünün ham ve aramaddelerinin dışarıdan alınıp yurt içinde işlenmesi ile uğraşan sanayilerin oluşmasına yol açmıştır. Bu dönüşüme katkı da bulunan diğer bir unsur ise, bu dönemdeki yüksek enflasyon ortamı olmuştur. Enflasyon bir yandan iç pazarda karlılığın yükselmesine katkıda bulunurken, diğer yandan da, sabit kurlara dayalı bir kambiyo sisteminde, Türk lirasının dış değerini yitirmesine yol açmıştır. Bu durumda ortaya çıkan aşırı değerli döviz kuru, nihai ürün dışalımının kısıtlandığı bir ortamda, ara ve yatırım mallarının dışalımını teşvik etmiş, diğer bir deyişle yatırım malları ve girdiler açısından dışa bağımlı ve dışalım ikameci sanayilerin karlılığına katkıda bulunmuştur (18). Bu dönemde sanayileşmeyi çok karlı hale getiren diğer faktörler de şöyle sıralanabilir (19): Bir kez, 1954 ve izleyen yıllarda dışalımın düşmeye başlaması, iç ticaret hadlerini hızla sanayi lehine değiştirmiştir. Dış konjonktürün tarım aleyhine ve sanayi lehine değiştirdiği fiyatlar da bu eğilimi desteklemiştir. Ayrıca nüfus artışının hızlanması, kentleşmenin ivme kazanması ve tarımın pazara açılma

süreci, iç pazarı genişletmeye başlamıştır. Buna, kentlere akınla birlik te henüz toplu sözleşme ve grev hakkının bulunmadığı, tarımda emek veriminin çok düşük, dolayısıyla X la kente gelen emeğin tarımdaki alması getirisinin çok az olduğu bu dönemde düşük ücretli emek kullanım olanağının ortaya çıkması eklenmelidir.

Dönemin bir diğer özelliği, dış sermaye kaynakları konusunda izlenen bağımlılığı derinleştirici politikadır. Türkiye, II. Savaş'tan sonraki dönemde, uluslararası kapitalizmin bir genişleme sürecine girmesinden yararlanarak, daha önceki dönemin kendi kendine yeterlilik politikasını terkederek, dış yardım ve borçlara dayalı bir kalkınma politikası izlemeye başladı. 1950'lerin başında doruğa ulaşan serbestleşmeden sonra giderek ağırlaşan dış ödeme açıkları dış yardım ve borçlarla finanse edilmeye çalışıldı. 1951-55 döneminde yılda 400 milyon TL'nin üstünde olan dış ticaret açığının %80 dolayında bir bölümü dış yardımlarla karşılanmıştır (20). Marshall Planı'nın 1953'te sona ermesiyle, Türkiye'ye verilen ABD yardımları azalmaya başlamış, yine bu sıralarda Türk Hükümeti ile Dünya Bankası arasında oluşan anlaşmazlıktan ötürü bu kaynaktan Türkiye yararlanamamıştır. Böyle olunca da 1953-58 arası Hükümetin kısa vadeli ve yüksek faizli ticari kredilerden başka seçeneği kalmamıştır (21). Dış alımın kısa dönemli dışalım kredileriyle karşılanması daha 1952'de dış borçların ödenmesini bir sorun durumuna

getirmiş, dış borçlar 1956 Aralığında 1 milyar ve ondan bir yıl sonra 1.5 milyar dolara yük selmiştir. Bu gelişmeler sonucu Türkiye, IMF'deki kotasından fazlasını ilk kullanan ve ödeme zamanı geldiğinde de sürenin uzatılmasını isteyen ilk ülke olmuştur (22).

Dışalım 1952-53 ile 1956-57 arasında %30 azaldı; dışarıdan (yani yardım ve krediyle) finanse edilen net ticareti gösteren dışalım fazlası 165 milyon dolardan 78 milyon dolara düştü. Bir başka deyişle net yeniden borçlanmayı ifade eden ek döviz miktarı Türkiye'nin istemlerine ayak uyduramadı ve aktarılan bu dövizin gittikçe daha büyük bir bölümünün borç ödemekte kullanılması gerektiğinden, hibe, kredi ve yardımın ise yarayan kısmı gittikçe küçüldü. İç ve dış koşulların diyalektiğinin daraltıcı politikalar yönünde baskı yapmasına rağmen, popülist politikalarda ısrar eden Menderes Hükümeti, tarım kredilerinin, fiyat destekleme programlarının ve kamu yatırımlarının hızla artırılmasını içeren enflasyonist finansmanla, daha önce girişilen bayındırlık projelerini tamamlama ve yenilerini inşa yolunu seçti. Bu projeler para asılması yoluyla Merkez Bankası'nca finanse edildi ve sonuçta fiyatlar 1955 ile 1959 arasında iki katına çıktı (23). Bu arada dışalım yapılmış fakat bedelleri ödenmemiş dış ticaretten ötürü ortaya çıkan özel nitelikteki dış borçlar önemli hacimlere ulaşmıştı.

Ne var ki dış borçla yürüyen, enflasyonist bir büyüme modelinin belli bir esikten sonra sürdürülemeyeceği açıktı. Enflasyonist finansmandan en kazançlı çıkan kesim olan büyük sanayi burjuvazisi bile, gelişigüzel himaye ve kredi politikalarından memnun değildi. Korumacılık arttıkça, imalat yatırım teşvikleri de artmıştı. Ancak, iktidar partisi temel siyasal tercihini tarımdan yana tapmıştı. Özellikle altyapı yatırımlarında kendini belli eden bu tercih, kent imalat sanayi burjuvazisi ile dış sermaye kuruluşlarının sabırsızlanmalarına yol açıyordu, enflasyonist mali uygulamaların hiçbir uzun vadeli plana dayanılmaksızın yürütüldüğü hissediliyor, bu arada uluslararası uzmanlar, yıllık fon taleplerinin santaj haline dönüşmesinden yakınıyorlardı (24).

1958 başında Türkiye'nin vadesi geçmiş 256 milyon dolar tutarında birikmiş borcu bulunuyordu. Bu tutarı ödemedikçe, ne uzun vadeli program kredilerinin artma, ne de kısa vadeli ticari kredilerle günü idare olanağı vardı. Ekonominin bozulan dengeleri, yeni dış kaynak bulunmadıkça düzeltilemiyordu. Ekonomi, plansız programsız, gelişigüzel devlet müdahaleciliğinin en kötü örneklerini sergilemekteydi (25). 1958 yılı yazına doğru döviz yedekleri tüken-di ve dışalım izinleri kaldırıldı. Merkez Bankası izinli dışalım için bile ödeme yapamamaktaydı. Bütün kredi kaynakları IMF'nin onayına bağlandığından yardım neredeyse tamamen durdu. Mayıs ayında OEEC, Türkiye'nin IMF paketini

kabul etmemesi halinde yardımların durdurulmasına karar verdi. IMF'i ve Dünya Bankası'nı yıllardır pek fazla ciddiye almayan hükümet sonunda uzlaşmaya zorlandı ve böylece 4 Ağustos 1958 kararları diye bilinen istikrar önlemleri hazırlanarak yürürlüğe kondu (26).

Bu önlemlerin devreye sokulmasının nedenleri birkaç boyutludur. Öncelikle, mevcut ekonomik durum, toplumsal kargaşalar için potansiyel bir ortam yaratıyordu. Bu dış kapitalist güçler ile yerli egemen sınıfların işbirliğinin sağladığı status quo'nun tehlikeye düşmesi demekti (27). İkincisi, dış borçların anapara ve faizlerinin ödenmesinde karşılaşılan güçlükler, alacaklıları harekete geciren önemli bir faktördü. Sonuncu olarak ve en önemlisi, 1958 istikrar önlemleri, Türkiye'de 1950'lerden itibaren gelişmesi hızlanan sanayi burjuvazisi ile metropol burjuvazisinin ortak çıkarlarının kesistiği, dışalım ikameci sanayileşme stratejisinin uygulanması amacına yönelik olmuştur.

1958'de Türkiye'nin 3 550 milyon TL karşılığı borcunun yanı sıra, 644 milyon TL dolayında ödeme süresi geçmiş dış borcu vardı. Dış ticaret verileriyle karşılaştırılırsa, dış borçların o günlerde ne derece yüksek olduğu anlaşılır. Dış borçlar, katkılı ulusal gelirin %10'unu, süresi geçmiş borçlar da %2'sini aşıyordu ve bu son miktar o yılın toplam dışsatım değerine yakındı. Görüşmeler

sonucu, uzun dönemli dışborçlar 422 milyon dolar olarak saptandı ve 1959'da 14 milyon dolar borç ödemesi yapılacak, bu miktar 1963'e kadar yılda 5 milyon dolar artırılacak ve 1964-70 döneminde yılda 32,9 milyon dolar anapara ödemesiyle tümüyle ödenmiş olacaktı. Ayrıca %3 olan faizler de yıllık ödeme programına bağlanıyordu. Kısaca, toplam dış borçların yarısı bir ödeme planına bağlandı. Ülkeye sağlanan dış krediler de artırılıyordu. Toplam 359 milyon dolar kredinin 75 milyonunu OEEC (OECD), 25 milyonunu IMF ve kalanını da ABD sağlayacaktı (28).

1958 istikrar önlemlerinin temel unsurlarından birisi, ülke içinde enflasyonun kontrolüne dönüktü: Hükümet 1956'dan itibaren yürürlüğe koyduğu fiyat kontrollerini kaldırarak, ama T.C. Merkez Bankası ve ticari banka kredilerini "tavan" sistemi ile denetim altına alacaktı. KİT fiyatları yükseltilerek açıkları denetlenecek, devlet bütçesi denkleştirilecekti. Bunun için istikrar programının uygulanması sırasında, para sunumu bir yıl sınırlı tutuldu. Ancak daha sonra hızla arttı. Kamu harcamaları da gelirlerinden fazla arttı. Ancak bütçe açığı, başlangıçta para sunumu artırılmadığından iç borçlanma ile karşılandı. Sonuç olarak, 1959-61 arasında, kamu açıkları GSMH'nin ortalama %3'ü kadar olmuş, fiyat artışları sürmüştür (29). Önlemlerin bir parçası da banka tasarruf faizlerinin artırılmasıydı.

Programın en temel unsurlarından ikisi devalüasyon ve dış ticaret rejimi ile ilgili olarak yapılan düzenlemelerdir. Uygulamada doğrudan devalüasyon yerine, tüm döviz alımlarında, bir dolar için 6,22 TL vergi ödenmesi yoluna gidildi. Bu durumda dışalım, sermaye ve diğer döviz işlemlerinde bir dolar karşılığı 9,02 TL ödenecekti. Kararı izleyen iki yılda bu son farklılıklar aşamalı olarak kaldırıldı ve 1960 Ağustos'unda devalüasyon kağıt üzerinde de benimsendi (30). Gülaalp'e göre devalüasyonun anti-enflasyonist önlemler bütünü içinde değerlendirilmesi gerekir. Yatırımların, dışalığa dayalı oldukları ölçüde, devalüasyondan olumsuz etkilenecekleri açıktır; ancak aşırı değerli bir döviz kurunun her türlü dışalımını teşvik ettiğine de dikkati çekmek gerekir. Bu bağlamda belirtilmesi gereken nokta, devalüasyon ile birlikte dışalıda serbestleşmeye gidilmeyip, tersine kota uygulamasını içeren ve 1960'lı yıllar boyunca geçerli olacak, düzenli bir dışalım rejiminin başlatıldığıdır. Bu rejim dışalım lisansları aracılığıyla yurt içinde üretilen (ya da üretilecek olan) malların dışalımına kotalar ya da tamamen yasaklamalar yoluyla fiziksel sınırlamalar getirirken, yatırım malları ve ara girdilerin dışalımını serbest bırakıyordu. Devalüasyonun, Türkiye'nin geleneksel dışsatım kesimlerine bir değer aktarılmasını içerdiğini de söylemek güçtür. Dışsatımda geçerli olan katlı kur uygulamasına göre, geleneksel dışsatım ürünleri için kur değişme oranları, devalüasyon oranının altında tutulmuştur.

Devalüasyonun ayrıca, yabancı sermayeyi teşvikine ilişkin de bir yönü vardır. Devalüasyon, Türk Lirasının değerini düşürdüğü oranda yabancı sermayenin ülke içinde alım gücünü artıran bir önlemdir. Sonuç olarak, 1958 önlemleri bütünü ile değerlendirildiğinde, sistemli bir korumacılık politikası getiren dışalım rejimi yanısıra devalüasyon ve istikrar uygulaması, iç pazara dönük sermaye birikim sürecinin terkedilmesini değil, tersine düzene konulmasını içeren bir önlemler dizisi olarak düşünülmelidir. Nitekim, bu en belirgin biçimi ile, 1958 önlemlerinin diğer bir temel unsurunda ifade bulunmaktadır. Bu önlemler paketi içinde yer alan bir karara göre, bir kalkınma planı çerçevesinde yatırımların düzenlenmesini sağlamak amacıyla, DP iktidarı döneminde bir "Koordinasyon Bakanlığı" kurulmuş, 1960 yılında DP iktidarını deviren askeri yönetimin ekonomik düzlemdeki ilk girişimlerinden birisi ise Devlet Planlama Teşkilatı'nı kurulması olmuştur (31). Dış ticaretle ilgili bir diğer konu, varolan kliring anlaşmaları sürdürülse de, yenilerinin yapılmaması, takas işlemine yer verilmemesi yönünde alınan karardır. Dış ticaret, konvertible paralarla ve çoktarafli olarak yürütülecekti (32).

3.2 IMF-TURKİYE İLİŞKİLERİ: 1960-1979 DÖNEMİ

OECD yoluyla Menderes Hükümeti'ne iktisadi karar alma sürecini merkezileştirmesi için baskı yapılarak ve dış ticaretle serbestleşmeden uzaklaşılması onaylanarak,

planlama, eşgüdüm ve dışalım ikamesine dayanan yeni bir politikanın başlatılmasına resmen izin verilmişti (33). Ne var ki iktidar partisinin halkçılığı, yeni reçetede ima edilen toplumsal ve iktisadi önerilere boyun eğemeyecek kadar ileri gitmişti (34). İstikrar programı 1959 yazına kadar oldukça sıkıca izlendi; ondan sonra para arzı anlaşmada belirtilenden daha hızlı artmağa başladı. 1960 Ocagında Hükümet, parlamentoya harcamaları artıran bir bütçe sundu. IMF'nin isteklerine çaresizlikten boyun eğen Menderes, kredi muslukları yeniden akmaya başlayınca eski politikasına yeniden dönecek gibi görünürken, 27 Mayıs 1960'ta Hükümet askeri bir darbeyle devrildi (35).

Demokrat Parti'nin devrilmesinden sonra, askeri hükümet ve onun sivil halefi, ilk defa olmak üzere tutarlı bir DİS programı oluşturdu. Eşgüdümlü 5 yıllık kalkınma planı ABD ve Avrupa'nın teknik yardımları ile hazırlandı. Devlet işletmeleri, kar ölçütü ile etkin olarak çalışacak şekilde yeniden yapılandırıldı. Tarımsal desteklemeler kaldırıldı ve toprak vergisi önemli ölçüde artırıldı. Kredileri üretken kullanımlarla sınırlandırmak için girişimlerde bulunuldu. Tarife programları DİS ölçütlerine göre yenilendi. Lira devalüe edildi. Böylece önceki Türk politikasına ABD'nin yapmış olduğu itirazlar çok büyük ölçüde çözümlenmiş oldu (36). Böylece, 1960'daki siyasal iktidar değişikliği ile başlayan planlı dönem, 1950'lerde başlayan

sürecin düzene sokulduğu ve sistemli hale getirildiği bir dönem olmuştur (37).

II.Dünya Savaşı sonrası kapitalizm uzun dalganın birinci aşamasına karşılık gelen ve 20-25 yıl sürecek olan bir genişleme dönemine giriyordu. Bu sırada metropol kapitalist ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasında farklı bir eklemlenme kuruluyor ve bu yeni ilişkiler sonucu, azgelişmiş ülkeler artık klasik "ihracat ekonomileri" olma konumlarından uzaklaşma sürecine giriyorlardı. Başkaya'nın işaret ettiği gibi, azgelişmiş ülkelerin neyi, ne zaman, nasıl üretilip nereye satacakları, merkezdeki üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi, genel olarak merkezin gereksinimleri tarafından belirleniyor. İleri kapitalist ülkeler her seferinde daha ileri teknolojiler geliştirip yeni ürünleri dünya pazarlarına sürdüklerinde, çevre ülkelerin üretim yapıları ve ticarete konu olan malların bileşimi de değişiyor. İleri kapitalist ülkeler daha ileri teknolojilere kaydıkça, görece geri, karlılık oranları düşük olanların çevre ülkelere kaydırılması ve ticari ilişkilerin de bu değişime ayak uydurması gerekiyor. II.Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist üretim tarzının ulaştığı yeni aşama da, sanayinin azgelişmiş ülkelere doğru yayılmasını gerektiriyordu. Böylece, oluşan "yeni uluslararası işbölümü" ile birlikte, merkez ile çevre arasındaki tarım-sanayi ya da köy-kent ilişkisi şeklindeki eklemlenme, azgelişmiş ülkelerde, egemen sınıfların iç pazara yönelik

bir sanayileşme sürecini başlatmaları ile yerini yeni tip bir bütünleşmeye bırakıyordu (38).

Az gelişmiş ülkelerde koruyucu politikalar, dış ticaret ve ödemeler dengesinin bozulması sonucu gündeme gelmişti. Yeni bağımsızlığa kavuşan ulus-devletlerde, artan dışalım karşılayamamak, döviz sıkıntısı, dışalım kısıarak dış ödemeler dengesi üzerindeki baskıyı hafifletmek, acil çözüm bekleyen bir sorun olmuştı. Dış ticaret hadlerinin sürekli bozulması da, durumu ağırlaştırıyordu. Böylece ortaya çıkan sanayileşme, bilinçli bir tercih ile yapılan tutarlılığı olan bir politika ve planlı bir kalkınma stratejisinin sonucu olmuyor, olayların zoruyla bağımlı bir sanayileşmeye sürükleniliyordu (39).

II.Dünya Savaşı'ndan sonra hammadde kaynaklarını denetleyerek, "uygun koşullarda" elde edilmesi önemini korumakla birlikte, AGÜ'lere sermaye ihracının birincil amacı artık sermayenin kendini dünya ölçeğinde yeniden üretebilmesinin koşulu haline geldi. Kar oranlarındaki azalma eğilimine karşı bir "savunma" niteliği taşımaktaydı. Bu aşamada AGÜ'lerdeki büyüme süreci iki şekilde etkilenecekti. Birincisi, doğrudan yabancı sermaye yatırımının artık tarım ürünleri ve hammaddelere değil, iç pazara dönük imalat sanayi sektörüne yönelmesidir. Hammadde fiyatlarındaki sürekli gerileme (ticaret hadlerinin hammaddeler aleyhine daha çok bozulması), sermayeyi böyle bir tercihe

zorlarken, pazarın genişlemesinin koşulları yaratılıyordu. Tüm AGÜ'lere aynı oranda yabancı sermaye yatırımı sözkonusu olmayacağına göre, (yeterli bir iç pazar büyüklüğüne sahip olan) iç pazara dönük sanayilerini geliştirmek isteyen ülkelere patent, teçhizat, aramalı, hammadde satışı artmıştı (40).

Dışalım ikameci sanayileşme politikasının bir özelliği, sanayiye doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılmasına karşı çıkmaması, yabancı sermayenin de yerli sermaye ile aynı korumadan yararlanmasını önlememesidir. Çünkü amaç, mevcut bütün girişim olanaklarını milli burjuvaziye ayırıp dünya pazarında rekabete hazırlamak olmayıp, ülkede bir sanayi sektörü oluşturmaktır. Ayrıca DİS politikası ile sanayileşme başladıktan sonra sanayi üretiminin potansiyel hacmi, sanayi sektörüne girdi olan dışalımın hacmine bağlı hale gelir. Demek ki uygulamada DİS yabancı sermayeye açıklık bakımından ve de ticaret hacmi üzerindeki etkisi yoluyla, dünyayla iktisadi bütünleşmeyi önlemez ve azaltmaz (41).

Bu özellikleri taşıyan bir DİS'nin taşıdığı yapısal sınırlamalar, esas olarak, iç pazarın sınırlılığı ile döviz darlığıdır. Birinci sınırlamayı açıklayan etken, sözkonusu sanayilerin dışalım kısıtlamaları nedeniyle meydana çıkan ve bir ölçüde yeniden bölüşümcü politikalar ile genişletilebilecek bir iç pazara hizmet etmesidir. Ayrıca

bu sanayiler korumayla ayakta kaldığından, dış pazarlara girmelerine de yapısal olarak olanak yoktur. Bu da ikinci sınırlamayı, yani döviz darlığını açıklar. Diğer bir deyişle, bu sanayiler kendi tükettikleri dövizı sağlayamazlar. Ekonominin döviz gelirleri hala geleneksel dışsatım yapısına dayanmaktadır. Fakat durağan bir dışsatım yapısında, döviz harcamalarının artmasını gerektiren bir sanayileşme politikası ancak artan dış borçlara bağılı olarak ayakta kalabilir (42).

Planlı dönemin başında ülke temel tüketim mallarının yerli üretimini tamamlamış bulunuyordu. Bir başka deyişle, DİS'nin birinci aşaması tamamlanmış, temel sınai tüketim malları iç pazarın gereksinimlerini karşılayabilecek düzeye gelmişti. Aynı yıllarda, tarım kesiminin büyümesi ve daha çok pazara açılması, kentleşme ve tüketim kalıplarının değişmesi sonucu, iç pazarın mutlak büyüklüğü dayanıklı tüketim mallarının yerli üretime olanak verecek düzeye gelmiştir (43). Böylece özellikle ilk iki plan döneminde, sanayileşme politikasının temelini, DİS'nin ikinci aşaması olan, dayanıklı tüketim mallarının üretimi oluşturmıştır.

Devlet Planalama Teşkilatı'nın ilk işi 1963-67 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Planı hazırlamak olmuştur. Bu planın ana hedefleri % 7'lik bir kalkınma hızına erişmek ve dış mali yardıma bağımlılıktan kurtulmaktır.

Türkiye'nin gelişme ve sanayileşme sürecinde oluşacak dış ticaret açıkları sınırlı miktarda dış mali yardımla kapatılacaktı (44). Oysa DİS dışalımını azaltmıyor, tam tersine dışalım patlaması yaratıyordu. Çünkü yapılan sınai ürünleri (dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları) nihai biçimi ile ithal etmek yerine, ara ve yatırım mallarını ithal ederek içeride monte etmekten ibaretti. Böyle bir sürecin belirli bir esikten sonra krize girmesi doğaldır. Üretebilmek için büyük dışalığa gereksinim duyan, ürettiği malları iç pazarda sattığı için döviz gereksinimini kendisi sağlayamayan, geleneksel ürünlerin dışsatımından sağlanan dövizin de sürekli azaldığı koşullarda (1968-71 aralığında Türkiye'nin dışsatımının % 77'sini tarımsal ürünler oluşturmaktaydı) sürecin sürdürülmesi ödemeler dengesine bağlıydı (45). 1963-70 arası dışalımın bileşiminde yatırım malları % 45,9, tüketim malları % 5,1 ve hammaddeler % 49 paya sahipti (46). Dışsatımın dışalımını karşılama oranı 1964'te % 76,5 ve 1970'te % 66,4 iken, üretmek için bu ölçüde dışa bağımlı bir sanayi yapısı, doğal olarak, dış yardım ve borçlarla ayakta kalabilirdi. Nitekim 1969'a kadar her yıl, ödemeler dengesinde dışsatımdan sonra tek başına en büyük öneme sahip kalem, ABD iktisadi ve askeri yardımıydı. 1969'dan sonra işçi dövizleri ilk sırayı aldıysa da, Amerikan fonlarının önemi devam etti ve bu fonlar 1974'e kadar ticaret açığının hemen yarısını karşıladı (47).

1960 sonrası yönetime büyük bir borç mirası kalmıştı. Dışborçların düzenlenmesi için yapılan ilk konsorsiyumlardan biri 1962'de Türkiye'nin yükümlülüklerini belirlemek üzere kuruldu. 1-6 Nisan tarihlerindeki NATO konferansında konsorsiyum üyeleri, ilk beş yıl için yıllık 300 milyon dolarlık yardımı vadettiler. Fakat bu yüksek miktardaki yardım hiçbir zaman gerçekleşmedi. On yıl boyunca OECD üyelerinden gelen toplam net mali yardım (faiz dahil, anapara ödemeleri hariç) 200 milyon doların altında kalmıştır. Üstelik bu düşük miktarda borçlar ezici faiz koşullarıyla verilmekteydi: yeni ödeme düzenlemesinden hemen sonra bile amortisman ve faiz toplamı 1965-70 yıllarındaki dışsatım gelirinin neredeyse 1/3'ünü bulmuştu. Dolayısıyla yeni borçlar giderek artan bir biçimde eski borçların ödenmesi için kullanıldılar (48).

Bu dönemde Türkiye'nin ödemeler dengesinde işçi dövizleri yeni bir unsur olarak önem kazanmıştır. Hükümet işçilerin tasarruflarını çekmek için özel kurlar uygulamış, gelen dövizler ticaret açıklarını kapatmaya her zaman yetmeseler bile Türkiye ekonomisi için giderek daha önemli bir rol oynamıştır (İşçi dövizleri milyon dolar olarak 1964'te 9'dan 1969'da 141'e, dış ticaret açığına oranı olarak da %7,1'den %67'ye yükselmiştir. Fakat bu çözüm de dış borçların artmasını önleyememiştir (49). Tüm kaynaklardan sağlanan dış kredi tutarı 1963'de 153 milyon dolar iken, yılda 250 milyon dolar çizgisini hızla aşıyor ve

hatta 1967'de 526 milyon dolar, 1968'de 397 milyon dolar gibi, aynı yılların dışalımının yarısını aşan boyutlara ulaşıyor. Bu ciddi bir borç yükünün oluşmaya başladığının işaretiydi (50).

Çokuluslu şirketlerin denetiminde ve onların bir uzantısı olarak kurulan sanayiler, iç pazara yönelik olarak kuruldukları için ölçek, verimlilik, rekabet edebilirlik, standardizasyon gibi, kapitalist üretim için olmazsa olmaz ölçütler dikkate alınmadan kurulmuştu. Dış rekabetten korunarak, büyük teşvik, sübvansiyon ve muafiyetlerden yararlanan, tekelleşmiş değilse bile oligopol konumundaki sanayi kuruluşları çok yüksek karlar sağlayabiliyorlardı. Kambiyo politikası da (TL değerinin yüksek tutulması), büyük rantların (döviz tahsisleri yoluyla) ortaya çıkmasına olanak veriyordu (51).

1960'larda DİS, IMF'nin onay ve denetimi altında yürütülmüştür. Her yıl gereksinme duyulan taze para Fon'un onayına bağlı olduğundan, IMF yıllık niyet mektupları ile denetimini sürdürmüştür. Öte yandan Hükümet'in isteği üzerine 1964'e kadar denetim, IMF uzmanlarının Türkiye'ye gelmesi yerine, Türk heyetinin Washington'a gitmesi ile gerçekleştirilir. 1962'de, yeni kurulmuş olan "Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu"ndan istenen dış yardım için Fon'un onayı şart koşulur. Yeni bir dış yardım isteğinin, denetimi artırmak koşuluna bağlanarak, onayın geciktirilmesi

Türk yetkililerinin tepkisine neden olur. Ancak, tam bu sırada yapılan yeni bir askeri darbe girişimi dolayısıyla, Türkiye'nin istediği yardım hemen verilir .

1966'da IMF, kurun aşırı değerlendirildiğini belirterek devalüasyon yapılmasını önerir. Ancak Türkiye'nin devalüasyon ile artacak dış-satım ürünü olmadığı için, IMF de ikna edici bir gerekçe bulamaz ve yapılan pazarlıkta sadece Merkez Bankası kredileri ile kamu kuruluşlarının finansmanı üzerinde durulur (52).

Ekonomide yeni bir operasyon yapılması isteği IMF tarafından 1968'de, bu kez daha ısrarlı bir şekilde gündeme getirilir ve IMF 1968 denetlemesine ilişkin olumsuz bir rapor yazmaya karar verir. Demirel devalüasyonun ertesi yıl gündeme getirileceğine söz verir ve IMF bunu garantiye almak amacıyla, niyet mektubunu ilk kez Türkiye yerine doğrudan kendisi hazırlayarak, mektuba " kurların yeniden gözden geçirileceği" ilkesini koyar ve Türk tarafına da altına imza atmak kalır.

Bu arada IMF denetimini yaygınlaştırmakta ve iktisat politikalarına gözkulak olmanın yanı sıra, kamu ekonomisini etkileyen 440 sayılı yasadan sonra, bir IMF uzmanının başkanlığında İstanbul'da kurulan bir Proje Ofisi'nde sermaye piyasası, bankacılık kesiminin düzenlenmesi, yabancı sermaye yasası ve Merkez Bankası yasasının hazırlanması

için gerekli çalışmaların yapılmasını sağlar. Proje Ofisi'nde hazırlanan yasa tasarıları daha sonra DPT'nin yıllık ekonomik programlarında "ilke kararı" olarak yer alır (53) .

Bu arada, dövize olan yoğun istemin devam etmesiyle, 1960'lı yılların ortasında ödemeler dengesinde görülen sorunlar, giderek ağırlaşmış, dışalım lisansı elde etmek, başlı başına bir sorun olmuştur: Lisans başvuruları geciktirilmiş ve liberal listede yer alan mallar için çok zor lisans sağlanabilmıştır. Dışalım lisansı verildiği durumlarda da, döviz aktarımı yeterli döviz sağlanana dek ertelenmiştir. Dışatımın en yoğun gerçekleştiği dönem olan 1969'un sonlarında, kota içi döviz aktarımlarındaki gecikme, sanayiciler için 30 hafta ve dışalımçıları için 43 haftayı bulmuş; 300 milyon dolar tutarında dışalım lisansı verilmiş, ancak döviz dağıtımı gerçekleşmemiştir. Bu rakam, 1970'de elde edilen döviz gelirlerinin yarısını oluşturmaktadır (54). Bu koşullarda, 1969'daki seçimleri gerekçe göstererek baskıya bir yıl daha dayanan siyasi iktidar, 1970'de IMF önlemlerini benimsemekten başka bir çözüme sahip değildir.

1970 önlemlerini doğru bir zemine oturtabilmek için, 1960'ların burjuvaziye nasıl etkilediğinin de irdelenmesi gerekir. 1971 darbesiyle AP'nin işbaşından uzaklaştırılmasına ve halk desteğine dayanmayan bir

hükümetin kurulmasına yol açan gelişme, burjuvazinin safları içerisindeki bölünmeydi. AP Hükümeti, ilk yılları sırasında, büyük ölçüde iktisadi genişleme sayesinde, burjuvazinin tümünün desteğini kazanabilmisti. Ne var ki yıllar ilerledikçe, holding şirketleri içinde örgütlenmiş büyük sermaye, iktidarı küçük sermayeyle paylaşmayı kabul edemez oldu. Ticaret ve sanayi odalarını hala küçük imalat sanayii ve ticaret sermayesi denetliyor, bu odalar ise dışalım izinlerini dağıtıyordu. Benzer bir çatışma, özellikle Hükümet enflasyoncu bir politika izlemekte isteksiz davrandığı için, banka kredilerinin dağılımında gözlemleniyordu. Bankaların çağdaş sanayiye alması etkinlik alanlarının bulunusu sayesinde yararlandıkları bir özerklikleri vardı: Sanayiciler, kredilerin ticaret ve inşaata kullandırılmasından, imalat kesiminin ise fonlardan yoksun edilmesinden yakınıyorlardı. Kaynakların yanısıra piyasalar bir başka çatışma nedeni oluşturuyordu: İstanbullu büyük sanayiciler artık dayanıklı tüketim malları ürettiklerinden ücret artışları yoluyla iç pazarın genişletilmesine gereksinim duyuyorlardı. Büyük burjuvazinin, kökenleri tarım kesiminde olan ve dokuma sanayiyle yakın bağlantı içinde bulunan bir başka hizbi, dışsatım olanaklarının artırılmasına çalışıyordu. Küçük sermaye için olduğu kadar onlar için de en önemli sorun ücret artışlarıydı. Altmışlı yılların sonuna doğru, esas olarak kolay dışalım ikamesi evresinin sona ermesinden ötürü, burjuvazi içi çatışma keskinleşti. Bu arada 1965-69 arasında % 12 olan

sınai büyüme hızı 1970'te % 1.5'e indi (55).

1960'ların sonuna gelindiğinde, DiS'nin yapısal sınırlamalarından biri olan iç pazar hala önemini korurken, diğer kısıt olan döviz darlığı etkili hale gelmiş ve 10 Ağustos 1970 tarihinde, IMF güdümünde uygulamaya konan, devalüasyon ve beraberindeki önlemler paketinin temel amacı da, dışsatım ve genel olarak döviz gelirlerinin artırılarak, döviz darboğazının aşılması olmuştur (56). Bu önlemlerle, 1 dolar resmen 9 TL'den 15 TL'ye çıkarılarak; dışalım teminatları ve damga resimleri düşürülerek ve liberasyon listeleri genişletilerek bir operasyon yapıldı (57). Bu paket sanayide dışsatımı özendirici bir dizi teşvik önlemlerini de kapsıyordu. Bu teşvikler 12 Mart 1971 tarihindeki askeri müdahaleyi izleyen iki yıllık dönemin gecici hükümetleri yönetiminde özellikle genişletildiler (58).

1958'de olduğu gibi, 1970 paketinin ilanıyla "ülkeye büyük ölçüde (bir tahmine göre toplam 950 milyon doları bulan) yardım aktı. Önlemlerin yoğun dış baskı sonucu kabul edilmiş olduğu savını konsorsiyumun 1970 yardım taahhütlerini görüşmek üzere Temmuz'a kadar toplanmaması doğrular görünmektedir. Nitekim Başbakan Demirel paketin içerdiği devalüasyonu daha çok yardım sağlayacağı gerekçeyle savunmuştur. Devalüasyonun ilanından sadece 10 gün sonra IMF 50 milyon dolarlık yardımı sağladı. Bu o güne

kadar yapılan en büyük yardımın iki katıydı. Yeni döviz kurunun diğer önemli bir sonucu ise işçi dövizlerindeki büyük artıştı. 1970'de 273 milyon dolar olan işçi dövizleri, 1973'de 1 milyar düzeyini aşmıştır (59). 1971 rejiminin iktisadi önlemleri, esas olarak büyüyen bir işçi hareketi karşısında burjuvazinin tümünün konumunu güçlendirmeyi amaçlıyordu. Ama daha özgül olarak bunların, büyük sanayi sermayesini kayıran ayrımsal bir etkisi de vardı. Askeri müdahale sona erdiğinde büyük sanayi sermayesinin iktisadi egemenliği pekişmişti. Askeri rejimin burjuvazinin iktisadi programının niteliğini açığa vuran üç politikası vardı: ilkin, banka kredilerinin genişletilmesiyle iş alemine ucuz para sağlandığı gibi aynı zamanda karlar için hep yararlı olan enflasyoncu bir atmosfer yaratıldı. İkinci olarak, sıkıyönetim, işçi grevlerini yasaklayıp örgütlenme haklarını kısıtladı; uygulamada bunun anlamı, parasal ücretler yerinde sayarken gerçek ücretlerin gerilemesi oldu. 1970 ile 1973 arasında fiyatlar % 60 artarken gerçek ücretler %5 azaldı. Üçüncü olarak, tarımsal ürünlerin (özellikle buğdayın) hükümetçe denetlenen taban fiyatları da, sınai malların fiyatlarından daha düşük bir hızla arttı; bu ticaret hadlerini gıda üreticisi çiftçinin aleyhine döndürdü. İmalat sanayii kesimini kayıran bu politikalara karşın döneme damgasını vuran, yüksek büyüme hadleri değildi. Daha ziyade sanayiın bir temizlikten geçtiği, holding şirketleri halinde örgütlenmiş yeni sermaye yoğunlaşmalarının sahneye çıktığı bir dönüşüm dönemiymiş yaşanan (60).

Gülalp dışsatıma yönelmek ile DİS'nin daha yüksek aşamalarına geçilmesini . Türkiye'nin 1970 yılında geldiği noktada secebilececeği, birbirine alması iki çözümün gibi sunmaktadır. Nitekim 1970 önlemleri ve ardından 12 Mart Rejimi 'nin aynı doğrultuda izlediği politikalarla birinci çözümün denendiğini, fakat 12 Mart döneminin kısa zamanda sona ermiş olmasının, sermayenin ve ona dayalı sınıflar ittifaklar yapısının sözkonusu dönüşüme hazır olmadığı gösterdiğini ve 1970'lerin başlarında döviz darboğazının, geçici de olsa aşılmış görünmesi ile içe dönük sermaye birikiminin sürdürüldüğünü iddia etmektedir (61). Gülalp bir başka eserinde de dışsatıma yönelik politikalar uygulayan 12 Mart Rejiminin nasıl olup da, DİS'nin ara ve yatırım malları sektörlerini kapsayacak şekilde genişletilmesini öngören ÜBYKP'nın kabul ettiğini, Türkiye'nin bir kararsızlık döneminde olmasına bağlıyor ve Türkiye'nin bu kararsızlık döneminden iki alması da seçmeden çıktığını ve 1973 genel seçimleri ile olağan parlamenter rejime geri dönülürken ekonominin de eski doğrultusuna yeniden girdiğini iddia ediyor (62) Brezilya örneği, Türkiye 'nin durumunun anlaşılması açısından ele alınabilir. 1962 yılından itibaren enflasyon-yabancı sermaye girişlerinin azalması-ağırlaşan dış borç yükü süreci sonucu Brezilya'da sanayi üretimi durma noktasına gelmiş ve 1964 askeri darbesinden sonra IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği içinde 1964-67 arasında üç yıllık bir istikrar programı uygulamaya konmuştur. Bir bütün olarak bu önlemler ile, bir yandan

sınai ürün dışsatımı tesvik edilirken, diğeryandan da sınaileşme derinleştirilerek, ara ve yatırım mallarının üretimine geçilmiştir. Ancak Brezilya'nın sözkonusu dönüşümü gerçekteştirebilmesi, o sırada dünya ekonomisinin genişleme sürecinde olması sayesinde olmuştur (63).

Türkiye'nin de benzer dönüşümü gerçekteştirmeye çalıştığı, ancak o sırada dünya ekonomisinde ciddi bir bunalımın yaşanmasının "Brezilya Mucize" sinin tekrarlanması önlediğı ileri sürülebilir. Eralp de konuya aynı açıdan yaklaşmaktadır (64). Türkiye'de ödemeler dengesi sorununun arttığı ve zor devreye geçişin sözkonusu olduğı ortamda dünya kapitalist sisteminde kriz şartları egemen olmaya başlamış ve bu kriz, DiS'nin aşama kaydederek sorunların çözülmesi anlayışını olumsuz yönde etkilemiştir. Kriz şartları içinde uluslararası sistemden kaynak aktarılması gitgide zorlaşmıştır ; hükümetlerarası yardımlar özellikle olumsuz etkilenmiştir. Gitgide kredi kaynakları uluslararası özel bankaların denetimi altına girmiş, onlar da mali güvenilirlik noktasına ağırlık vermişlerdir. Uluslararası üretken sermaye de kriz şartlarında AGÜ'lerde iç pazara yönelik faaliyetlerden maliyet sorunlarının ağırlık kazanmasıyla düşük ücretli alanlara yönelmeye başlamıştır. Böyle bir uluslararası sistem içinde Türkiye'nin DiS'de aşama kaydederek dışalıma yönelme politikası boşlukta kalmaya başlamıştır.

Yine Eralp'e göre, Türkiye DİS'de kolay devreden zor devreye geçişte diğer bazı AGÜ'lere göre geç kalmıştır. Geç kalma olgusu, kapitalist sistemin krizi ile birleşince ülke içinde ekonomik kriz artmaya başlamıştır. Dikkati çeken bir diğer nokta da, diğer bazı AGÜ'lere göre, Türkiye'de DİS içinde dışsatım nüvelerinin pek oluşmamasıdır. Bu ülkelerde uluslararası ve yerel sermaye DİS içinde dışsatıma yönelebilmişler, Türkiye'de ise özellikle geç kalmanın etkisiyle uluslararası ve yerel sermaye uğraşları iç pazara yönelik dayanıklı tüketim malları noktasında tıkanmıştır. Uluslararası sermayenin kriz şartları içinde iç pazara yönelik faaliyetlerden dışsatıma yönelmesi söz konusu olurken, bu yöneliş içinde düşük ücret alanları önemli olmaya başlamıştır. Ücretlerin göreceli olarak yüksek olduğu Türkiye, daha düşük ücretlerin bulunduğu bir dünya sisteminde uluslararası sermayeye yeterince cazip gelmemiştir.

1970 devalüasyonundan sonra, 588 milyon dolar olan dışsatım, 1973'e gelindiğinde, iki kattan fazla artarak 1,3 milyar dolara yükseldi. Bu arada dışalım da iki kat artarak, 950 milyon dolardan 2 milyar dolara çıktı. Ama aynı yıllar arasında ani bir sıçrama gösteren işçi dövizleri ve 10 Ağustos kararlarından sonra artan dış krediler sayesinde, 1970-74 arası dış tıkanıklıklar önlenebildi. 1972'de sadece 8 milyon dolar olan CİB açığı, 1973'de yerini 484 milyon dolarlık fazlaya bırakmış, net döviz

yedekleri de bu arada 2 milyar dolara yükselmiştir (65).

1973 sonunda petrol fiyatlarındaki dört kat artışa, 1974 Kıbrıs Çıkarması yüzünden, Batılı devletler ve özellikle ABD'nin, Türkiye'ye hibe, yardım, uzun vadeli kredi ve askeri yardım adıyla verdikleri resmi yardımı kesmeleri ve aynı zamanda, dünya para krizi denen konjonktürün ABD Hükümetinin tek taraflı transferleri devam ettirme gücünü ciddi biçimde azaltması eklenince (66), petrol fiyatlarının yükselmesi yüzünden sanayileşme programının artan dışalım gereklerini karşılamak gittikçe zorlaştı.

Dışalım faturasındaki ani artış, önce işçi dövizleri sayesinde biriktirilmiş olan yedeklerden karşılandı. Ama 1977'de Merkez Bankası'nın altın ve döviz yedekleri tüken-di. 1975 ve 1976'da iktidardaki MC koalisyonunun uluslararası MC aczini Eurodollar piyasasından kısa vadeli ve yüksek faiz oranlı borçlar alarak erteleme yoluna gitmesi daha da vahim bir sonuç doğurmuştu. 1975 ile 1978 arasındaki bu pahalı borçlar 3,6 milyar dolara, yani o dört yılın toplam dışalımının beşte-birine çıktı. Bu borçlanma yönteminde Türk sanayicileri, fonların bol olduğu dünya ekonomisinde Avrupa bankalarından cari oranların epey üzerinde faizlerle borç buluyorlar, Türk hükümeti de bu borçların dolar olarak geri ödenmesini garanti ediyordu. Borçlu firmalar, bu meblağları hükümete TL olarak ödüyorlardı. Birçok başka ülkede olduğu gibi, kredilerin geri ödenmesindeki

güçlükler döviz krizinin başlıca unsuru oldu (67).

1975-78 arasında Türkiye'nin toplam dış borçları 4.7 milyar dolardan 13,8 milyar dolara yükselmiş, yani dört yılda 9,1 milyar dolarlık artış göstermiştir. Dış borçlardaki bu büyük artış, borcun vade yapısında büyük değişimle birlikte ortaya çıkmıştır: 1975'te toplam borçların % 75,8'i uzun vadeli, % 24,2'si kısa vadeli; 1977'de birincinin toplamda payı % 42,1, ikincinin % 57,9'dur. 1975-78 arasında kısa vadeli borçlar 1,16 milyar dolardan 7,2 milyar dolara yükselerek 6,5 kat artış göstermiştir. Kısa vadeli borçların % 73,9'u da özel nitelikli ticari borçlardır (68). Bu süreç 1977'de Türkiye'yi borç ödeyemez duruma getirmiş ve 1978'de IMF güdümünde bir istikrar politikası izlemeye götürmüştür.

1971-75 arası dönem IMF-Türkiye ilişkileri açısından durağan geçmiştir. Bunun biri Türkiye, diğeri IMF ile ilgili olmak üzere iki temel nedeni vardır. Türkiye ile ilgili neden, 1970 devalüasyonundan sonra artan işçi dövizleri ve verilen dış krediler sayesinde, IMF'nin müdahalesine gerek doğuran bir dış tıkanmanın ortaya çıkmamış olmasıdır. IMF ile ilgili neden ise, 1971 dünya para bunalımından kaynaklanmaktadır. Amerikan ekonomisinin bunalıma düşmesi ile 1971'de, doların altına konvertibilitesi kaldırılmış ve böylece Bretton Woods Para Sistemi çökmüştür. Bu durum, sistemin bekçisi IMF'yi kendi derdine

düşürmüş ve yeni arayışlara götürmüştür (69). Bu arada 1973'te Petrol fiyatlarının yükseltilmesinden sonra, OPEC ülkelerinin ellerine geçen petrol satış dövizlerini sanayileşmiş ülkelerin banka kasalarına ya da bu ülkelerdeki devlet ve özel şirket tahvillerine yatırmalarıyla, batılı bankaların kasalarında, Batının azalan üretimini artırmaya yarayacak dışalımını finanse etmeleri için. AGÜ'lere verilebilecek fonlar birikmişti (70). Türkiye'de 1975'den itibaren kaynağı bu fonlar olan DCM uygulaması ile IMF'in denetimine gerek kalmadan kısa vadeli ve yüksek faizli borçlanma olanağına sahip olmuştu (71). Ancak 1976'dan itibaren IMF bankalar için ülkeler hakkında değerlendirme yapma görevini üstlenmiş ve IMF "yeşil ışık" ı yakmadan borç bulabilme olanağı kalmamıştır.

CHP-MSP koalisyonundan sonra yaklaşık altı ay güvenoyu almadan iktidarda kalan Irmak Hükümetinin hemen arkasından, Demirel Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'ni oluşturmuş ve 31 Mart 1975 günü güvenoyu almıştı. Güvenoyunu izleyen ondördüncü gün, Türkiye'nin yıllardır unuttuğu IMF heyeti yeniden Ankara'ya geliyordu. Onların gelisinden üç gün sonra da, 1975-77 döneminin kur politikasını simgeleyen " Mini Devalüasyonlar Dizisi " gündeme geliyordu (72). Devalüasyonlara karşı olan MSP'yi yabancılaştırmadan IMF ile ilişkileri düzenlemek için uygulanan, dönemin hassas denge politikalarının bir parçası olan mini devalüasyonlar, IMF'in mali önerilerini şiddetli bir devalüasyonun

yol açacağı hükümet bunalımını yaratmadan yerine getirmek için tasarlanmıştır. Bu ayarlamalar 17 Nisan 1975'den 1977 Haziran'ındaki seçimlere kadar TL'nin ABD doları karşısındaki % 20 değer kaybetmesine neden olmuştur (73).

1977'de kurulan ikinci MC Hükümeti Eylül ayında Maliye Bakanı'nı IMF'ye yollamış ve yapılan anlaşmayla, % 25 oranında bir devalüasyon yapılması ve % 10, % 10 ve % 5 olarak üç aşamada gerçekleştirilecek bu devalüasyon sonrası, 45 milyon dolar kredi sağlanması kararlaştırılmıştır. 45 milyon dolar, birinci %10'luk devalüasyondan sonra gelecek, Türkiye ikinci %10'u devreye sokacaktır. %5'lik değer düşüklüğünden sonra da, yeni bir niyet mektubu için çalışmalar başlayacaktır. Ancak %10'luk devalüasyon yapılmasına rağmen beklenen kredi gelmemiş ve bu arada koalisyon hükümeti düşmüştür (74).

Gelen yeni yönetim, zeten hazır olan stand-by anlaşmasına güvenerek, 1978 Şubat'ında kendiliğinden % 32 oranında bir devalüasyon ilan ederek dolar kurunu 25 TL'na düşürmüş ve ekonomiyi daraltacak bir dizi zam ve önlemleri uygulamaya koymuştu. IMF'nin, kendi dışında oluşturulmuş önlemleri onaylayacağı ve gerekli yeşil ışığı yakacağı beklenirken, Mart ayında Washington'da yapılan müzakerelerde Fon'un bu istikrar önlemlerini zayıf bulduğu anlaşıldı. IMF'nin eleştirileri, devalüasyon oranının yetersiz olması, faiz oranlarının düşük tutulması ve petrol

zamlarının ertelenmesi konularında toplanıyordu. Sonuçta dönemin Maliye Bakanı'nın girişimiyle IMF, önlemleri biraz da isteksiz onayladı. Ancak niyet mektubunun resmen onaylanmasına rağmen, beklenen yeşil ışık yanmıyor; IMF'nin, uluslararası bankalara " Türkiye'nin istikrar programının ekonomiyi pek de öyle düzlüğe çıkartıcı ve geçmiş yıllarda almış olduğu borçları ödeyecek potansiyele kavuşturucu yönde olmadığını " el altından bildirmesi ile borç yolları tıkanıyordu. Böylece bankalar, niyet mektubuna uyulup uyulmadığını denetlemek için IMF'in yapacağı Ağustos değerlendirmesini beklemeyi yeğlediler (75).

Niyet mektubundaki niyetlerin ne denli gerçekleştirildiğini denetlemek üzere gelen IMF heyeti, olumsuz değerlendirmeyeyle bir dizi yeni isteği de birlikte getirdi. Kısacası IMF, niyetlere uyulmadığı kanısındaydı. Oysa yeni yönetim, stand-by anlaşmasının ilk döneminde özellikle Merkez Bankası kredileri ve para arzına ilişkin hedeflere uymuştu. Ama IMF tatmin olmamıştı. Yeniden % 30 oranında devalüasyon öneriyor, yanısıra KİT açıklarının kapanması ve bütçe açığını giderecek vergileme istiyordu. Ağustos ayı sınavı pek iyi geçmemişti. Eylül ortasında IMF Yönetim Kurulu, durumu tartışarak koşulların olumsuzluğuna rağmen ikinci dilim krediyi de serbest bıraktı. Ama eski borçları erteleyecek ve taze para sağlayacak olan bankalar için IMF'in tereddütsüz desteği gerekiyordu. Bu durumda karar Kasım ayı denetiminden sonraya kalıyordu.

Kasım ayı denetimi sırasında, Türkiye'de stand-by anlaşması hükümlerine uyulmadığı kanısını güçlendirecek gelişmeler yaşanıyordu. Merkez Bankası'nın kamu kredileri ve net iç varlıkları toplamına konulan sınırlar aşılmış, IMF'in önerdiği sıkı para politikaları gevşemişti. Ekonomi ise durgunluktan gerilemeye yönelmişti. Yılın başlarında yeni yönetimin uygulamaya koyduğu, ancak IMF ve uluslararası bankaların beğenisini kazanmadığı için destek görmeyen "1978 İstikrar Programı" iflas etmişti. Bu koşullarda IMF % 60 oranında bir devalüasyon yapılmasında ısrar ederken, yönetim ise yıl başında yapılan devalüasyonun, destek gelmediği için yetersiz kaldığını ileri sürerek, bu kez taze parayı bir ön-koşul olarak ileri sürüyordu. IMF Yönetim Kurulu esnek davranmayınca, Türkiye ile olan ilişkiler koptu. 1978 sonbaharından, IMF ile yeniden ilişki kurulan 1979 yaz başına kadar geçen dönemde, Türkiye uluslararası siyasal destekle IMF engelini aşmaya çalışmış, ancak Fon'dan ve bankalardan sağlanamayan taze paranın doğrudan müttefik ülkelerden sağlanması için girişilen çabalar bir sonuç vermemiş ve ön-koşul olarak hep IMF ile anlaşma ileriye sürülmüştür.

Bu arada ekonomik durum iyice kötüleşiyor, dışalımdaki azalmanın yanı sıra, enerji darboğazı sanayide kapasite kullanım oranını düşürüyor, aylık fiyat artış hızı önemli boyutlara ulaşıyordu. Mart 1979'da hükümet bu kez kendi ürünü olan yeni bir istikrar programı "Ekonomiyi

Güçlendirme Programı" nı açıkladı. Bu program, iç kaynakların harekete geçirilmesiyle, ekonomiyi daraltarak dengeye getirmeyi amaçlıyordu.

Ekonomiyi Güçlendirme Programında eksik olan devalüasyondur. Nisan ayında katlı kur uygulaması ile de facto bir devalüasyon da gerçekleştirildi. Ancak dış borç yükü aşırı boyutlara ulaşan, dışalım tıkanmış ve devalüasyonlara rağmen dışsatımı gerileyen ekonomi dış kaynağa gereksinim duyuyordu. Dış kaynak için ise koşul IMF onayıydı. 1979 Haziran'ında IMF ile uzlaşarak yeni bir niyet mektubu oluşturuldu. Yeni anlaşmayla Nisan'daki de facto devalüasyon de jure hale getirilerek yaygınlaştırılıyor ve yeni kur 47 TL olarak tescil ediliyordu. Bu gelişmeyle IMF engelli aşıyor, OECD bünyesinde oluşturulan 1,5 milyar dolarlık yardım fonu için yeşil ışık yanıyordu. İki yılını taze para arayışı içinde, IMF ile çekişmekle geçiren iktidar sonunda istediğine ulaşıyor, ama taze parayı kullanamadan, 1980 yılında iktidarı terketmek zorunda kalıyordu (76).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM-DİPNOTLAR VE NOTLAR

- (1) Gülalp (1987),s.20
- (2) Gülalp (1993),s.30
- (3) Maxfield ve Nolt (1990),s.68. Türkiye 1950'ye kadar hem hafif hem de ağır sanayileri kurmaya çalışmıştır. Bu sanayilerin çoğu ise küçük ölçek, yetersiz veya güvenilir olmayan hammaddelerin sunumu ve ülkenin az derecede gelişmiş altyapısı dolayısıyla verimsiz olarak etkinlikte bulunmuştur.
- (4) Gülalp (1993),s.32
- (5) Boratav (1990),s.64
- (6) Gülalp (1993),s.32
- (7) Schick ve Tonak (1981),s.361
- (8) Gülalp (1987), s.38-39 ; ABD'nin Türkiye'deki altyapı geliştirme çalışmalarına neden destek verdiği konusunda bk.Maxfield ve Nolt (1990),s.70; Devalüasyonun IMF'ye üye olabilme amacı ile yapıldığı konusunda bk.Doğan (1987), s.60-61
- (9) Schick ve Tonak (1981),s.363
- (10) Keyder (1993-b),s.210
- (11) Bk.Doğan Avcıoğlu (1990),Türkiye'nin Düzeni,İstanbul: Tekin Yayınevi,s.620.
- (12) Maxfield ve Nolt (1990),s.68-69
- (13) Küçük (1985),s.255 ve Küçük (1981),s.87
- (14) Küçük (1981),s.90
- (15) Maxfield ve Nolt (1990),s.69-71
- (16) Kepenek (1990),s.112
- (17) Schick ve Tonak (1981),s.365
- (18) Gülalp (1987),s.41
- (19) Kazgan (1988),s.268
- (20) Kepenek (1990),s.128
- (21) Bk Necla Unsal, Ece Nakipoğlu, Orhan Pazarcık,Türkiye'de Dış Kredi Kullanımı. Ankara: Milli Prodük-tive Merkezi Yayınları:380,1989. s.28
- (22) Schick ve Tonak (1981),s.365
- (23) Keyder (1993-b),s.185-186
- (24) Keyder (1993-b),s.187, Keyder (1992),s.315
- (25) Kazgan (1988),s.276
- (26) Schick ve Tonak (1981),s.365
- (27) Baskaya (1991-a),s.180
- (28) Kepenek (1990),s.114-115
- (29) Kazgan (1988),s.276 ve Kepenek (1990),s.113
- (30) Kepenek (1990),s.113
- (31) Gülalp (1987),s.42-43 ve Gülalp (1993),s.35
- (32) Kazgan (1988),s.276
- (33) Keyder (1993-b),s.200
- (34) Keyder (1992),s.315
- (35) Vaner(1992),s.266
- (36) Maxfield ve Nolt (1990),s.72
- (37) Gülalp (1987),s.45
- (38) Baskaya (1991-b),s.90-91
- (38) a.g.e.,s.100-101
- (40) Baskaya (1991-a),s.182
- (41) Keyder (1993-b),s.208

- (42) Gülalp (1993),s.36
- (43) Kepenek (1990),s.258
- (44) Schick ve Tonak (1981),s.368
- (45) Başkaya (1991-a),s.183
- (46) Gülalp (1987),s.128
- (47) Keyder (1993-b),s.244
- (48) Schick ve Tonak (1981),s.369
- (49) a.g.e.,s.370; işçi dövizleri ile ilgili olarak veri için bk. Gülalp (1987),s.131
- (50) Berksoy (1982),s.155
- (51) Başkaya (1991-a),s.183
- (52) Doğan (1987),s.110
- (53) a.g.e.,s.112-114
- (54) Bk. Sudi Apak (1993), Türkiye'de ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları, İstanbul:Anahtar Kitaplar Yayınevi, s.134
- (55) Keyder (1979),s.65-67,
- (56) Gülalp (1987),s.52
- (57) Boratav (1990),s.103
- (58) Gülalp (1993),s.38
- (59) Schick ve Tonak (1981),s.371
- (60) Keyder (1979),s.68
- (61) Gülalp (1987),s.52-53
- (62) Gülalp (1993),s.39
- (63) Gülalp (1987),s.49-50
- (64) Eralp (1981),s.628-629
- (65) Kazgan (1988),s.278
- (66) Keyder (1993-b),s.255
- (67) a.g.e.,s.256
- (68) Kazgan (1988),s.292
- (69) Doğan (1987),s.124
- (70) Kafaoğlu (1986),s.54-55
- (71) Burada belirtilmesi gereken nokta, 1976'dan sonra gelen DÇM kredilerinin kaynağının giderek bu fonlar olmaktan çıkması ve yurtdışındaki Türk işçilerinin dövizlerinin kaynak haline gelmesidir. Nitekim 1976'dan, DÇM uygulamasının 1979'da son bulmasına kadar işçi dövizlerindeki azalış sürmüştür. (a.g.e. s.66)
- (72) Doğan (1987),s.126
- (73) Schick ve Tonak (1981),s.375
- (74) Doğan (1987),s.141-142
- (75) Doğan (1987),s.144 ve Berksoy (1982),s.164-165
- (76) Berksoy (1982),s.165-167

SONUÇ

Kuruluş amacı, kapitalist sistem içinde yer alan ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarını çözmeye yardımcı olmak biçiminde belirlenen IMF, 1950'lerin başlarına kadar etkinliğinin azaldığı bir geçiş döneminden sonra, ABD'nin baskılarıyla Fon kaynaklarının kullanılmasının belirli koşullara bağlanmasının ardından, kurulan yeni uluslararası para sisteminin aracılığıyla, döviz kurlarında istikrarın sağlanması, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi, uluslararası yedek (rezerv) sorununa çözüm bulunması işlevlerini de üstlenerek, ödemeler dengesi açığı veren ülkelere stand-by anlaşmalarıyla kredi sağlamış ve verdiği krediler karşılığında bu ülkelerin iktisat politikalarının belirlenmesinde sözsahibi olmuş, bu yolla da, Üçüncü Dünya ülkelerinin merkez ülkelere bağımlı büyüme politikalarını izlemelerini sağlayarak, bu ülkelerin ödemeler dengesi açıklarının ve diğer sorunlarının adeta kronikleşmesinde çok etkili olmuştur. Kapitalizmin 1960'ların sonlarından itibaren girdiği bunalım dönemine kadar, gelişmiş kapitalist ülkelerin AGÜ'lere verdikleri resmi fonların Dünya Bankası ile birlikte eşgüdümçüsü olan IMF, 1970'lerin başlarında bir kısım Üçüncü Dünya ülkesinin alması finans kaynağı bulup, IMF'ye başvurularını azaltmasıyla, eski etkinliğini kaybetmiştir. Fakat, 1970'li yıllarda esas olarak bunalım koşulları nedeniyle üretken alanlardan kaçan Batı sermayesinin finans kesimine yönelmesi ile büyüyen

ve petrol fiyat artışları sonrası petrol satıcısı ülkelerde biriken petro-dolarların devrelenmesiyle de güçlenen Eurodolar piyasasından AGÜ'lerin yoğun borçlanmalarının ardından patlak veren borç krizi sonrası IMF, özel uluslararası bankalarla işbirliği içine girerek, merkezi bir rol oynamaya başlamış ve hem resmi hem de özel kaynaklı borçların sağlanmasında, IMF gözetiminde bir istikrar politikası uygulamak koşul durumuna gelmiştir. Böylece, kapitalist sistemin bunalıma girdiği yıllarda, ellerindeki atıl fonları AGÜ'lere süren finans çevreleri, bunalım derinleşip, geri ödeme zorluklarının başgöstermesi karşısında, IMF'nin şemsiyesi altında, AGÜ'lerden, her ne pahasına olursa olsun ödeme yapmalarını bekleyebilmiştir. 1970'li yıllarda AGÜ'lere yönelen fonların ABD piyasasına kayması ve AGÜ'lerin bunalım koşulları nedeniyle döviz gelirlerini artıramamaları sonucu, eski borçların geri ödenmesinin kronik bir sorun haline gelmesinin ardından, bu ülkelere istikrar politikaları uygulatıp, dışalımını kısarak dışsatımlarını artırmaları ve böylece ödemeler dengesi açıklarını kapamalarında ısrar etmekten başka bir çözüm getiremeyen IMF'nin bu politikaları, AGÜ'lerin büyümelerini/ kalkınmalarını değil, bunalıma uyum sağlamalarını amaçlayan bir nitelik taşımıştır. Koşulluluğunu AGÜ'lerin tüm kaynaklarını borç servisini ödemeye ayırmalarını sağlamak için kullanan IMF, borç krizi sonrası geliştirilen planların da uygulayıcısı, eşgüdümçüsü ve kredi kaynağı olmuştur.

Geliştirilen tüm planlara ve hatta AGÜ'lerin yoksullaştırılmalarına rağmen, borç sorunu çözümlenememiş ve en son Meksika'da patlak veren krizin ardından tüm eleştirileri IMF'ye yönelmiştir. Yakın gelecek, IMF'nin evriminde yeni gelişmelere gebe görünmektedir.

KAYNAKÇA

- ALPAR, CEM ve TUBA ONGUN (1988). **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**. İstanbul : Evrim Basım-Yayım-Dağıtım, Üçüncü Basım.
- AMİN, SAMİR (1991). **Eşitsiz Gelişme**. Çev. Ahmet Kotil. İstanbul: ARBA Yayınları. Birinci Basım.
- ARNAUD, PASCAL (1992). **Üçüncü Dünya'nın Borçlanması**. Çev. Fikret Başkaya. İstanbul: İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi Dizisi.
- BALKAN, NESECAN (1994). **Kapitalizm ve Borç Krizi**. İstanbul: Bağlam Yayınları, Birinci Basım.
- BASKAYA, FİKRET (1991-a). **Paradigmanın iflası**. İstanbul: Doz Yayınları, Birinci Basım.
- BASKAYA, FİKRET (1991-b). **Az gelişmişliğin Sürekliliği**. Ankara: İmge Yayınevi.
- BERKSOY, TANER (1982). **"Türkiye'de İstikrar Arayışları ve IMF"**, IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, Der. Cevdet Erdost. Ankara: Savaş Yayınları, Birinci Basım.
- BIRD, GRAHAM (1987). **International Financial Policy and Economic Development**. St. Martin's Press, New York.
- BLAKE, DAVID H. ve ROBERT S. WALTERS (1987). **The Politics of Global Economic Relations**, Prentice Hall, Inc., New Jersey, Third Edition .
- BORATAV, KORKUT (1990). **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**. İstanbul: Gerçek Yayınevi, Üçüncü Basım.
- CHOSSUDOVSKY, MICHEL (1991). **"İstikrar, Yapısal Uyum, IMF ve Yoksulluk"**, İktisat Dergisi, Çev. Aydın Demirer, Mart 1994, Yıl:30, Sayı:347.

- CHOSSUDOVSKY, MICHEL (1993). "Yapısal Uyum Programı ve IMF'nin Diktatoryası". İktisat Dergisi, Çev. Siren İdemen, Ekim, Yıl:29, Sayı:342.
- CUMHURİYET 4 Şubat 1995.
- DELL, SIDNEY (1981). "On Being Grandmotherly:The Evolution of IMF Conditionality", The International Monetary System. Edited by Peter P.Kenen. Westview Press.1993.
- DELL, SIDNEY (1983). "Stabilization:The Political Economy of Overkill". IMF Conditionality. Edited by John Williamson, Institute for International Economies, Washington.
- DOĞAN, YALÇIN (1987). IMF Kışkacında Türkiye 1946-1980. İstanbul: Tekin Yayınevi. Üçüncü Basım.
- ERALP, ATILA (1981). "Türkiye'de izlenen ithal ikameci Kalkınma Stratejisi ve Yabancı Sermaye", Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı 1960- 80. ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı.
- ERDOĞDU, SEYHAN (1994). "Dış Borç Krizine Farklı Yaklaşımlar", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Ekim, Sayı:172, Cilt:18
- ERDOST, CEVDET (1982). "Uluslararası Para Sistemi ve Doların Serüvenleri", IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, Der.Cevdet Erdost. Ankara: Savaş Yayınları. Birinci Basım.
- GUİTIAN,MANUEL (1980). "Fund Conditionality and the International Adjustment Process: the Early Period, 1950-70 ", Finance and Development V.17, N.4.
- GÜLALP, HALDUN (1987). Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri. Ankara: Yurt Yayınları,İkinci Basım.
- GÜLALP, HALDUN (1993). Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet. Çev. Osman Akınhay ve Abdullah Yılmaz,

İstanbul: Belge Yayınları, Bilim Dizisi :9, Birinci Basım.

HAGGARD, STEPHAN (1985). "The Politics of Adjustment from the IMF's Extended Fund Facility", International Organization, C.39 N.3.

IMF (1987). World Economic Outlook

INNES, DUNCAN (1981). "Kapitalizm ve Altın". Dünya Kapitalizminin Bunalımı. Der. Nail Satlıgan ve Sungur Savran. İstanbul: Alan Yayıncılık, Bilim Dizisi :21, 1988.

KAFALOĞLU, ARSLAN BAŞER (1986). DCM Dosyası. İstanbul: Alan Yayıncılık.

KAZGAN, GULTEN (1988). Ekonomide Dış Açık Büyüme. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, İkinci Basım.

KEENWOOD, A.G. ve A.L. LOUGHEED (1992). The Growth of The International Economy 1820-1990, Routledge, London, Third Edition.

KEPENEK, YAKUP (1990). Türkiye Ekonomisi. Ankara: Verso Yayıncılık, Beşinci Basım.

KEYDER, ÇAĞLAR (1979). "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası", Geçiş Sürecinde Türkiye Der. İrvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak. İstanbul: Belge Yayınları, Bilim Dizisi, İkinci Basım, 1992.

KEYDER, ÇAĞLAR (1984). "Kriz Üzerine Notlar", Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım. Der. İlhan Tekeli, Ankara: Yurt Yayıncılık.

KEYDER, ÇAĞLAR (1992). "İktisadi Gelişme ve Bunalım: 1950-1980", Geçiş Sürecinde Türkiye Der. İrvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak. İstanbul: Belge Yayınları, Bilim Dizisi, İkinci Basım.

KEYDER, ÇAĞLAR (1993-a). Ulusal Kalkınmacılığın İflası. İstanbul: Metis Yayınları, Birinci Basım.

- KEYDER, ÇAĞLAR (1993-b). Türkiye'de Devlet ve Sınıflar. İstanbul: İletişim Yayınları, Üçüncü Basım.
- KOZANOĞLU, HAYRİ (1994). "IMF içindeki Üç Önemli Çelişki". Aydınlık Dergisi, 15 Ekim 1994.
- KUÇUK, YALÇIN (1981). "Türkiyede Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine" Türkiye'de Planlı Gelişimin Yirmi Yılı 1960-80. ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı.
- KUÇUK, YALÇIN (1985). Planlama, Kalkınma ve Türkiye. İstanbul: Tekin Yayınevi, Dördüncü Basım.
- LİCHTENSZTEJN, SAMUEL (1983). "IMF-Developing Countries: Conditionality and Strategy", IMF Conditionality. Edited by John Williamson, Institute for International Economics. Washington.
- MAKIN, JOHN H. (1984). The Global Debt Crisis. Basic Books, Inc. US.
- MAXFIELD, SYLVIA ve NOLT, H.JAMES (1990). "Protectionism and the Internationalization of Capital: U.S. Sponsorship of Import Substitution Industrialization in the Philippines, Turkey and Argentina" International Studies Quarterly, 34, 49-81.
- MEERHAEGHE, M.A.G. VAN (1992). International Economic Institutions, Cluwer Academic Publishers, London, Sixth Edition.
- ÖNEY, ERDEN (1980). Uluslararası Para Sistemi. Ankara: Sevinç Matbaası.
- ÖNİŞ, ZİYA (1988). "Reflections on the External Debt Problem of Developing Countries and the IMF Conditionality". Journal of Economics Administrative Studies, C.2, N.1.
- PAYER, CHERYL (1981). Borç Tuzakı: IMF ve Üçüncü Dünya. Cev. Resit Ergener. İstanbul: Yalçın Yayınları.

- PAYER. CHERYL (1987). " Causes of the Debt Crisis ". Der. Robert Cherry vd., The Imperiled Economy, New York:URPE.
- SEYİDOĞLU, HALİL (1988). Uluslararası İktisat. İstanbul: Güzem Yayınları. Altıncı Basım.
- SCHICK, C. IRVIN ve E. AHMET TONAK (1981). " Uluslararası Boyut: Ticaret, Yardım ve Borçlanma", Geçiş Sürecinde Türkiye Der. Irvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak. İstanbul: Belge Yayınları. Bilim Dizisi. İkinci Basım, 1992.
- TARLAN, SELİM (1979). Uluslararası Mali Kuruluşlar. Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Nesriyatı No:196. Damga Matbaası.
- TURAN, GÜL G. (1980). Uluslararası Para Sistemi Dünyü ve Bugünü. Ankara: Tisa Matbaası.
- TURKCAN, ERGUN (1982). "IMF'nin Kökenleri". IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye. Der. Cevdet Erdost. Ankara: Savaş Yayınları. Birinci Basım.
- VANER, SEMİH (1992). "Ordu", Geçiş Sürecinde Türkiye. Der. Irvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak. İstanbul: Belge Yayınları. Bilim Dizisi, İkinci Basım .
- WOOD, ROBERT E. (1986). From Marshall Plan to Debt Crisis- Foreign Aid and Development Choices in the World Economy. University of California Press, Berkely-Los Angeles, London.
- YALMAN, GALİP (1984). " Gelişme Stratejileri ve Stabilizasyon Politikaları: Bazı Latin Amerika Ülkelerinin Deneyimleri Üzerine Gözlemler", Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım. Der. İlhan Tekeli. Ankara: Yurt Yayıncılık.
- YAŞ, ZEKİ (1995). "Global Sheriff'in Emekliliği Yaklaşıyor", Söz Dergisi , 18 Mart 1995.

EK-A

Bretton Woods sisteminin ortaya koyduğu kurallar üç başlık altında toplanabilir:

(1) Döviz kurlarının istikrarı:

Bretton Woods sistemi bu amaçla bir ayarlanabilir sabit kur sistemi getirmiştir. Buna göre 35 ABD doları 1 ons altına esdeğer kabul edilmiş ve altın karşısında ABD dolarına, bu sabit kur üzerinden sınırsız konvertibilite tanınmıştır. Diğer IMF üyelerinin ulusal paralarının değeri de ABD doları karşısında belirlenmiş ve Fon'a kaydedilmiştir. Bu paraların dolar karşısındaki değerlerinin yukarı ve aşağı yönlerde % 1 oranını aşmayan bir sınır içinde dalgalanmasına izin verilmiştir. Serbest döviz piyasasında bu sınırların aşılması durumunda ilgili ülkenin merkez bankası, döviz alım-satım işlemleri yürüterek paritelerin istikrarını sağlamakla yükümlü tutulmuştur.

IMF kur değişikliği karşısında esnek bir ilke koymamış, dış ödemeler dengesinde "temel bir dengesizliğin" varlığını kur değişikliğinin zorunlu koşulu olarak kabul etmiştir. Bununla birlikte % 10 oranını aşmayan devalüasyonlara, Fon'a önceden bildirmek kaydıyla, izin verilmesi uygun görülmüştür. Bu oranı aşan devalüasyonlar için ise IMF görüşü ve onayı gerekli kılınmıştır. Ancak IMF Ana Sözleşmesinin hiçbir yerinde "temel dengesizlik" kavramına açıklık getirilmemiştir.

IMF kuralları arasında, dış ödemeler dengesi devamlı fazla veren ülkelere karşı alınacak önlemlere de yer verilmiştir. Bu kuralların mantığına göre, devamlı dış ödeme fazlası veren ülkenin parasına istem artacak ve o ülkenin Fon kotasındaki parası, bu artan istem sonucu kredi olarak kullanılmaya başlanacaktır. Bu gibi durumlarda IMF sözkonusu ülkeden, dış dengesindeki fazlayı gidermek için dış ticaret kısıtlamalarını azaltmasını ve revalüasyon yapmasını isteyecektir. Bu önlemler alınmadığı takdirde IMF o ülkenin parasını kısıt para ilan edebilecektir. Bunun sonucunda diğer IMF üyeleri, sözkonusu ülkeyle ticari ilişkilerinde kısıtlayıcı-koruyucu önlemler almakta serbest olacaklardır.

(2) Döviz denetimi ve dışalım kısıtlamalarının kaldırılması :

Bu amacın gerçekleştirilmesi için Fon, bütün ülkelerin ilke olarak dışalım kısıtlamalarına son vermelerini, aynı mal için farklı tarifeler uygulamamalarını, katlı kur (değişik mal ve hizmetler için değişik döviz kurları) sistemlerine başvurmamalarını, kliring ve takas gibi ikili an-

laşmalar yerine çok yanlı bir ödemeler sistemi yürütmele-
rini öngörmüştür. IMF'in sözkonusu amacı için çaba göster-
mek 1948 yılında oluşturulan GATT'ın merkezi görevi ve
işlevi olmuştur.

(3) Yeterli uluslararası likiditenin sağlanması:

IMF'in bu amacın gerçekleştirilmesi için geliştirdiği mekanizmaya göre, her ülkeye Fon'a üye olurken bir kota ayrılır. Kotalar, ülkelerin ulusal gelirleri, toplam yedekleri ve dış ticaret hacimlerini dikkate alan bir for-
müle göre hesaplanır. Her beş yılda bir gözden geçirile-
rek gerek görülürse artırılır. Kotaların büyüklüğü üyele-
rin IMF'deki oy ağırlığını ve kullanabileceği kredi tuta-
rını belirler. Üyelerin kotalarının 1/4'ü altın, kalan kısmı ulusal paraları cinsinden yapılan katkılardan olu-
sur.

Üyelerin Fon'dan sağlayabilecekleri normal krediler, çekme hakları olarak adlandırılır ve beş bölüme ayrılır. İlk bölüm, üyelerin altın olarak yatırmakla yükümlü olduğu paydan oluşur ve altın dilimi adını alır. Bu dilimin kre-
di olarak çekilebilmesi hiçbir koşula bağlı değildir ve otomatiktir. Birinci kredi diliminden yararlanmak da nisbeten kolaydır. Ancak diğer kredi dilimlerinden yarar-
lanabilmek için Fon'un öne sürdüğü koşulların kabulü gere-
kir. Bu koşullar kredi isteminde bulunan ülkede fiyat istikrarının ve dış dengenin sağlanabilmesi için kamu harca-
malarının kısılması, vergilerin artırılması, para sunumu-
nun daraltılması, dış ticaretin serbestleştirilmesi ve devalüasyon gibi önlemleri içerir.

IMF'deki çekme haklarından kredi almak isteyen ülke, kurallara göre, Fon'a başvurur ve krediyi hangi döviz cin-
sinden istediğini bildirir. İstemi olumlu karşılanırsa ulusal parası karşılığında, açılan kredinin öngördüğü dö-
vizi alır. Borcunu geri ödemek için ise altın ya da IMF tarafından kabul edilen bir döviz kullanarak daha önce Fon'a devretmiş olduğu ulusal paraları satın alır. Bir ülkenin borçlanma sınırını Fon'daki kotasının ulusal para-
dan oluşan kısmı belirler. Bu payın kotanın % 200'ünü aşması durumunda, o ülkenin IMF'den yeni bir kredi alması olanaklı değildir. Kısa vadeli açıkların kapatılabilmesi için verilen IMF kredilerinin 3-5 yıl içinde geri ödenmesi gerekir (Alpar 1988, s.143-145).

EK-B

TABLO B-1: AGÜ'lere Kalkınma Yardımı Komitesi (KYK) Ülkeleri ve Belli Başlı Çoklu Kaynaklardan Yapılan Proje-dışı Yardımlar, 1975.1980.1981 (milyon dolar)

Kaynak	1975	1980	1981
KYK İkili			
ABD	679.0	2014.1	1212.8
Japonya	167.6	176.0	528.1
Almanya	275.0	411.9	251.1
İngiltere	319.5	87.2	175.9
Diğer KYK	589.5	706.2	676.8
Toplam	2030.6	3395.4	2844.7
Dünya Bankası Gurubu	520.0	522.5	1012.0
Bölgesel ÇKB (AfKB,AsKB,AKB)	27.8	0.0	0.0
IMF	2809.2	6007.7	8259.1
Toplam	5387.6	9925.6	12115.8

Kaynak: Wood (1986),s.184 ÇKÇ-Çok Taraflı Kalkınma Bankaları. AFKB- Afrika Kalkınma Bankası, AsKB- Asya Kalkınma Bankası, AKB- Amerikan Kalkınma Bankası.

TABLO B-2 : AGÜ'lerin Dış Finansman Kaynakları, 1979-1986 (Milyar ABD Doları)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Net Dış Borçlanma	75.4	104.5	135.1	99.9	69.8	51.0	37.5	32.1
(a) Koşullu Borçlar	-0.2	2.5	12.3	25.7	21.4	7.3	0.4	2.5
(Fon Kredile- rinin Kullanımı)	0.2	1.4	6.1	6.7	11.2	4.9	0.3	-2.1
(b) Resmi Kaynak- lardan Uzun Vade- li Borçlanma	32.4	24.5	32.6	31.5	31.4	32.3	22.9	29.9
(c) Diğer Net Dış Borçlanma (Özel Kaynaklardan Borç- lanma & Kısa Vade- li Akışlar)	43.2	77.5	90.2	42.7	17.0	11.4	14.2	-0.2

TABLO B-3: IMF'nin Politika ve Kolaylıkları (1983 Kota Artışı Öncesi)

Politika/Kolaylık	Seçilebilirlik
Rezerv Dilimi	Bütün Üyeler. Ödemeler dengesi gereksiniminin belirtilmesi.
Kredi Dilimleri	Bütün Üyeler. Ödemeler dengesi sorunlarını çözmek için onaylanmış program
Telafi Edici Fin.Kol. (1963-kur.)	Bütün Üyeler. Geçici ve dışsal kaynaklı dışsatım azalışlarıyla ilgili kısa-dönemli programların desteklenmesi. (1981'den beri tahıl dışalımını kapsandı)
Tampon Stok Kolaylığı (1969-kur.)	Bütün Üyeler. Onaylanmış tampon stok anlaşmaları aracılığıyla dışalım fiyatlarının istikrara kavuşturulması çabalarının desteklenmesi.
Petrol Kolaylığı (1974)	Petrol fiyat artışları dolayısıyla ödemeler dengesi sorunları olan tüm üyeler.
Petrol Kolaylığı (1975)	Birleşmiş Milletler'in belirlediği petrol fiyatlarından en fazla etkilenen ülkeler ve saptanan diğerleri.
Güven Fonu (1976-81)	Onaylanmış ödemeler dengesi programları olan belli bir düzeyden daha düşük gelirli ülkeler .
Genişletilmiş Fon Kol. (1974-kur.)	Bütün Üyeler. Ödemeler dengesinin yapısal engellerinin aşılmasına yönelik programların desteklenmesi.
Ek Finansman Kolaylığı (1979-82)	Bütün Üyeler. Kredi dilimleri ve genişletilmiş kolaylık ile sağlanandan daha fazla kaynak gerektiren uzun vadeli onaylanmış program
Genişletilmiş Kullanım Politikası (1981-kur.)	Bütün Üyeler. Onaylanmış uzun vadeli program kotalarına göre fazla uzun vade gereksinimi.

TABLO 3: DEVAMI

Sağlanan Kaynaklar	Koşulluluk Düzeyi
Rezerv dilimini %100'ü	Düşük
Dört %25'lik dilimde kotanın %100'ü	ilk dilim için orta, yukarı dilimler için yüksek
Kotanın %100'ü	Orta
Kotanın %50'si	Orta
Kotanın veya fiyat artış miktarının % 75'i	Orta
Kotanın %125'i veya fiyat artışının %85'i	Orta
Düşük faiz oranlı borçlar	Orta
Kotanın %140'ı	Yüksek (yukarı kredi dilimleri gibi, fakat kapsanılan politikalar daha geniş)
Kotanın %140'ına kadar	Ağır
3 yıl boyunca kotanın %450'sine kadar	Ağır

Kaynak: Wood (1986), s.128-129

ÖZGEÇMİŞ

Derya Gültekin, 1970 yılında Erzurum'da doğdu. 1987 yılında İstanbul Vefa Poyraz Lisesi'nden mezun olduktan sonra, 1991 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Mühendisliği bölümünde lisans eğitimini tamamladı. Yüksek lisans eğitimine ise İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme-İktisat Anabilim Dalı İşletme Bilim Dalı'nda devam etti.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**